

Dunkla vanor

Om teori och referenspraktik i samhällsvetenskaplig forskning

Daniel Uhnöo

Skriftserien 2012:7
Institutionen för socialt arbete
Göteborgs universitet

© Daniel Uhnöo

Tryck: Ineko AB, Göteborg 2012

ISBN 978-91-86796-89-1

ISSN 1401-5781

Abstract

Title: Obscure Habits. On Theory and Citation Practice in Social Science Research
Author: Daniel Uhnöo
Key words: Theory, theory of science, theory development, citations, citation analysis, academic writing, organization theory, social work, social services
Distribution: University of Gothenburg, Department of Social Work, Box 720, S-405 30 Göteborg.
ISBN: 978-91-86796-89-1
ISSN: 1401-5781

The purpose of this thesis is to study how social scientists use theoretical citations in scientific publications in research about organizations and the social services sector. This thesis can be characterized as being theory driven where examples from the research practice within the social sciences are used as departure points for discussion.

The empirical material comprises 94 scientific publications about the social services organization published between 2000 and 2007. Based on bibliometric analyses of the 94 publications, a list of the most common international and national citations was compiled. The four most common international citations were chosen as a criterion for selecting a subsample comprising 48 publications. Finally, from the subsample six publications were selected with the purpose of studying the use of citations in practice. To identify the authors' use of the four most common citations, the six texts were analyzed by means of close readings and qualitative content analyses. The analyses can be summarized as categorizing the placement of the citations, analyses of the authors' argumentation and rhetoric as well as presence and character of reflections made by the authors.

The results show a strong American influence. Out of the eleven most common citations, nine refers to texts written by American authors. This is regarded as an example of a theoretical monoculture. The results from the qualitative analyses of citing behavior identify cognitive as well as symbolic functions. Three are exemplified and discussed: translation, theorizing, and distancing. There are several symbolic functions identified. Citations may be used to legitimize interpretations and arguments or to indicate supporting statements in theory or prior research. They can also be seen as arguments in their own right.

Two examples of critical approaches to citations and theoretical perspectives have emerged in this study. One builds on a deductive approach where a citation is made, more or less, as a representative for a hypothesis. When not supported by empirical evidence, it becomes a ground for a problematizing discussion. The other example has a theoretical discursive approach, evident by putting perspectives up against each other. A conclusion drawn from this is that an author who shifts perspectives will discover problems – similarities and differences between perspectives. By cross-tabulating interest with two ways of using citations; active and passive, four ideal types of researcher styles emerge: the problematizing, the explaining, the investigating, and the describing.

Three theoretical questions are discussed in the concluding chapter. The first regards the implications of a theoretical monoculture which is labeled aspect blindness. The second question regards examples of factors that may be related to the expansion of a monoculture, labeled origins of aspect blindness. In a third question circumstances that may contribute to maintaining a monoculture, labeled force of habit are considered.

Finally an argument is developed that this dissertation not only underlines the importance of epistemic reflection in several ways but also that it illustrates how it actually comes about in research texts.

Förord

Jag inledde forskarutbildningen med ett intresse för organisationsforskning. Den slutade i ett brinnande intresse för vetenskapsteori.

Mitt tänkande om vetenskap och forskning har rört sig från en positivistiskt präglad syn på vetenskap till en syn som närmast kan karaktäriseras som pragmatisk. Det viktigaste för mig när det gäller vetenskaplighet har kommit att bli att vara medveten om vad jag gör och varför, snarare än att göra rätt saker. Den grundprincipen gäller för min del både forskning och pedagogik. Det visar sig dock oftast vara ganska besvärliga frågor att svara på och handlar till synes om dunkla vanor. Kanske symptomatiskt så har forskning successivt blivit svårare och mer komplext ju mer jag har förkovrat mig i vetenskapsteori och mitt eget avhandlingsarbete.

En avhandling av den här karaktären riktar ofrånkomligen blickarna mot mitt eget sätt att forska och att använda teori och teoretiska referenser. Jag kan tyvärr inte ge något uttömmande svar på det här. En tendens som jag kan se i mitt avhandlingsarbete är att jag efterhand kommit att ange färre referenser i text samt att jag blivit mer pragmatiskt i mitt sätt att tänka om teori och begrepp. I slutskedet av avhandlingsarbetet har jag ibland kommit på mig själv med tankar om att jag måste försöka stoppa in fler referenser i texten. Vad det kan vara ett uttryck för är ett exempel på en fråga som jag ägnar delar av avhandlingen åt att diskutera.

Jag vill börja med att rikta ett tack till de fyra personer som under arbetets gång kommenterat tidigare versioner av avhandlingen under idé-, plan-, mellan- och slutseminarium: Kristian Daneback, Ulf Wallin, Staffan Johansson samt Dick Kasperowski. Vidare vill jag tacka min läsgrupp Margareta Bäck-Wiklund och Rafael Lindqvist för uppmuntrande kommentarer och värdefulla synpunkter.

Min huvudhandledare Peter Dellgran har varit ett stöd under hela avhandlingsarbetet. Du har med stort tålamod tagit dig an alla de hugskott och infall som jag har skrivit ned i form av utkast under avhandlingstiden. Jag undrar hur många versioner som du har läst och kommenterat under årens lopp. Det har varit betydelsefullt för mig att du låtit mig hållas och jag tror att det har bidragit till att jag fördjupat min kunskap i många fler avseenden än vad som återfinns i den slutliga avhandlingsprodukten.

Det är svårt att i några korta ordalag uttrycka den betydelse som min gode vän, kollega och bihandledare Kristian Daneback haft för mitt tänkande om forskning, pedagogik och för mitt avhandlingsarbete. Våra dagliga samtal om forskning, vetenskap, pedagogik och musik har haft en stark prägel på det

som finns i den här avhandlingen. Det har helt enkelt hänt mycket sedan du kommenterade mitt idéseminariepaper!

En annan person som haft betydelse för mitt tänkande om teori och forskning är min gode vän och kollega Pål Silow Wiig. Du och Eva har med ert stora intresse och engagemang varit en stor inspirationskälla och ett fint stöd för mig i avhandlingsarbetet.

Min forne rumskamrat, doktorandkollega och vän Andreas Liljegren har varit ett gott stöd under alla år som avhandlingsarbetet pågått. Det finns många doktorandkollegor som har varit ett stort stöd under avhandlingsarbetet. Jag vill särskilt nämna Maria Klamas och Marit Grönberg Eskel.

Min mor Gun-Britt Scherp har förutom allt annat stöd varit en ovärderlig hjälp i layoutarbetet med avhandlingen. Den grundsyn på lärande och människors utveckling som jag tidigt kom att omfamna tack vare dig och Hans-Åke har givit mig en trygghet när det gäller avhandlingsarbetet. För mig framstår lärandet som grundstenen i forskning och vetenskap.

Min syster Sara, utan dig och ditt stöd hade det aldrig blivit någon avhandling. Din forskarkarriär har varit min förebild. Du, Per och resten av familjen har varit ett fantastiskt stöd för mig under hela avhandlingsarbetet. Jag vill även tacka min far Bengt, min bror Gustav samt min svärmor Vivian för uppmuntran och stöd under årens lopp.

Till sist. Kära Sofia, nu är avhandlingen faktiskt klar. Du har dragit ett alldeles för tungt lass själv det senaste året och jag hade inte blivit färdig om det inte vore för dig. Jag tillägnar avhandlingen till dig, Nils och Maja.

Innehåll

Kapitel 1 Vetenskaplig kunskap och kunskapsarbete.....	9
Om vetenskaplig kunnighet i praktiken.....	14
Syfte och frågeställningar.....	19
Tidigare forskning.....	28
Avhandlingens disposition.....	31
Kapitel 2 Teori och teoretisk praktik i samhällsvetenskap	33
En svart låda.....	33
Teori som produkt.....	36
Teori som aktivitet	39
Den öppnade lådan	43
Varför blir teori en svart låda?	45
Kapitel 3 Referenspraktik, vetenskaplighet och socialisering.....	47
Referenser i en vetenskaplig praktik.....	47
Vetenskaplighet i betraktarnas ögon	57
Från tanke till text – publicerad vetenskaplighet.....	59
Vetenskapandets villkor	61
Kapitel 4 Teorier och forskning om organisationer	69
Begreppet organisationsteori.....	69
Perspektiv på organisationsteorier	70
Några exempel på skolbildningar	72
Forskning om organisationer i offentlig sektor	81
Några sammanfattande kommentarer om organisationsforskning.....	84
Kapitel 5 Metod	87
Urvalsprocessen	87
Bibliometrisk analys.....	92
Kvalitativ innehållsanalys	93
Analysprocessen	97
Representativitet och generaliserbarhet.....	99
Etiska aspekter av studier av forskning.....	100
Kapitel 6 Vilka referenser – och var?.....	101
De vanligaste referenserna.....	101
Analys av användningsfrekvenser.....	104
Sex texter om socialtjänstens organisation	106

Referensernas lokalisering.....	114
Ett svenskt språkrör?	115
Kapitel 7 Referenser i rörelse – om praktik och teorival.....	117
Referenser i inledning och introduktion.....	117
Referenser i teoriavsnitt.....	126
Referenser i analys	131
Förtroghetssignaler	136
Kritik och problematisering	137
En typologi över forskningsstilar	140
Teorival och forskningstraditioner	145
Kapitel 8 Glimtar ur den svarta lådan	151
Avhandlingen i ett nötskal	151
Sammanfattande slutsats – en teoretisk monokultur	155
Aspektblindhet	157
Aspektblindhetens uppkomst	160
Vanans makt.....	163
Sammanfattande kommentarer.....	165
Nästa gång... ..	166
Avslutande reflektioner.....	168
English Summary.....	171
In a nutshell.....	171
Concluding remarks – a theoretical monoculture.....	175
Referensförteckning.....	179
Förteckning över källmaterial	195

Kapitel 1

Vetenskaplig kunskap och kunskapsarbete

All kunskap bygger i grunden på mänsklig nyfikenhet och på handlingar med avsikt att stilla den. En ambition med avhandlingen är att utveckla den kunskap som rör referensers och teoriers betydelse i samhällsvetenskap. Syftet är att studera vetenskapliga publikationer inom ett specifikt forskningsfält och att genom det ge exempel på hur samhällsvetenskapliga forskare använder teoretiska referenser i vetenskapliga publikationer. Det handlar om principiella vetenskapsteoretiska frågor, främst med avseende på vilken betydelse som teori har för samhällsvetenskaplig forskning och hur det är kopplat till synen på vetenskap och vetenskaplighet.

Vetenskap har ett stort inflytande i dagens samhälle. De senaste femtio åren vittnar om en enorm utveckling med avseende på akademins expansion och ökningen av publicerad forskning. Anderssons (2004) uppfattning om att det varje sekund föds en vetenskaplig rapport någonstans i världen är kanske rimlig. *Kunskapssamhälle* är ett begrepp som används för att karaktärisera dagens samhälle. Kunskap om ett fenomen kan komma från flera håll men det är i allmänhet vetenskaplig kunskap som innefattas i begreppet kunskaps-samhälle, inte annan kunskap.

Ett sätt att skilja olika kunskapsformer åt är att dra en gräns mellan den kunskap som kommer från vetenskaplig forskning och den kunskap som kommer från andra håll till exempel utifrån trosföreställningar eller seder och bruk. Men hur vet man att det är en skillnad? Ska vetenskap ses som en kategori eller som en glidande skala där vetenskap finns i den ena änden och annan kunskap i den andra? Det är en viktig fråga då den vetenskapliga kunskapen har högre status än andra former. Vanlig kunskap antas vara subjektiv och färgad av samhällliga, religiösa eller andra former av värderingar och intressen. Vetenskaplig kunskap anses, till skillnad från annan kunskap, vara präglad av intresset för sanning, objektivitet och av att vara oberoende av värderingar och påverkan från samhället. Den betydelse som tillskrivs vetenskaplig kunskap har sin grund i de sätt som den produceras. Vetenskaplig kunskap förutsätter att den mänskliga aktivitet som skapar vetenskap har en särskild karaktär. Den är förkroppsligad i en särskild form av systematik och metodik som kommit att utmärka forskning. Utformandet av de vetenskapliga princi-

per som forskning bör följa för att säkerställa att den kunskap som produceras är vetenskaplig, har varit en av uppgifterna för filosofi och vetenskapsteori. Uppgiften kallas ibland för "the underlabourer conception of philosophy" (se Winch, 1958/1990).

Teorier är en central aspekt av vetenskaplig kunskap. Teorier är vetenskapens sätt att påstå något om verkligheten. Ett bekymmer är dock att teori som begrepp inte är reserverat enbart för vetenskap, utan även för teorier som kommer från andra håll. Ett exempel är den i media ofta uppmärksammade motsättningen mellan att lära ut evolutionsteori och kreationsteori i skolundervisning. En uppgift som vetenskapsteori har och har haft är att hjälpa människor att skilja sanna teorier från falska (frågan berör det så kallade demarkationsproblemet). Logisk positivism är en förgrening av vetenskapsteori som tagit detta till en sina viktigaste uppgifter. Evolutionsteori betraktas mot bakgrund av detta som vetenskaplig, medan kreationsteori ses som ovetenskaplig. En konsekvens av den gränsdragning som görs är det blir omoraliskt att lära ut kreationsteori och att det är en helt felaktig utvecklingslära. Liknande öden har drabbat psykodynamisk teori. En traditionell uppgift för vetenskapsteori har varit att precisera de villkor som behöver vara uppfyllda för att vetenskaplig kunskap ska kunna anses vara mer tillförlitlig än andra former. Ett problem är dock att det finns olika uppfattningar inom vetenskapsteori och att vetenskapsteoretiker kan ha olika åsikter i samma fråga. Den gränsdragning som görs hänger därför samman med synsätt på vetenskaplig kunskap. Vad som för en logisk positivist är ovetenskapligt kan vara vetenskapligt för en socialkonstruktivist. Det som är sanning på ena sidan av Pyrenéerna, är villfarelse på den andra, som Blaise Pascal lär ha skrivit. Den syn på vetenskaplig kunskap som blivit etablerad i samhället idag liknar den logiskt positivistiska synen på vetenskap (Sismondo, 2004).

Den vetenskapliga kunskapens ställning i samhället bygger på en visshet om att vetenskap är producerad inom ramen för specifika och strikta villkor. Mertons artikel (1942) om cudos-normer (communism, universalism, oegennyttan samt organiserad skepticism) syftar till att fånga de normer som enligt honom reglerar vetenskapssamhällets verksamhet (Se även vetenskapsrådets rapport om god forskningssed; Gustafsson et al, 2005). Normerna är omtvistade inom vetenskapsteori och deras empiriska förankring har ifrågasatts (se t ex Mulkay, 1976). Kanske är det så att normerna snarare speglar allmänhetens föreställningar om vad som utmärker vetenskapens verksamhet. Det är inte konstigt om vetenskaplig kunskap får hög status om den antas vara producerad av forskare som drivs av oegennyttan, att forskningens resultat är allas egendom (communism), att det finns krav på att följa vetenskapliga principer (universalism) samt att all vetenskap granskas av en organiserad skepticism.

Nästan samtliga föreställningar har blivit ifrågasatta av vetenskapsstudier (se Elzinga & Jamison, 1984; Sismondo, 2004).

Det finns dock ingen anledning att ifrågasätta normernas betydelse som officiella och allmänt förankrade ideal inom vetenskap på samma sätt som de demokratiska idealen är allmänt förankrade ideal i samhället. Människor antar att vetenskapliga resultat har präglats av dessa ideal och att det är tack vare dem som forskning har lett till banbrytande upptäckter. Problemet med normernas giltighet har snarare att göra med om de används som förklaringar till vetenskaplig framgång. Studier av vetenskapens praktik (t ex Latour & Woolgar, 1979/1986; Mulkay, 1976; Fleck, 1921/1997) har med all önskvärd tydlighet visat att vetenskapens praktik, det vetenskapliga görandet, ligger ganska långt ifrån den bild av vetenskaplig praktik som de vetenskapliga idealen implicerar. Sådana studier visar att vetenskapens idealiserade bild och framgångssagor är en form av självbedrägeri.

För detta faktum om vetenskapens praktik med sig problem för vetenskapens legitimitet i samhället? Finns det anledning att tro att vetenskapens ställning skulle hotas av att synen på verksamheten nyanseras? Kunskap om forskningens praktiska sidor är viktig, även om den kan medföra att bilden av vetenskap krackelerar något. Russel (1951; s 174f) skriver om strävan och resignation på ett sätt som illustrerar den betydelse som studier av forskningens praktik kan ha för vetenskap:

Varje kultiverad människa har, förmodar jag, en bild av sig själv och förargar sig, då något inträffar, som tycks förstöra denna bild. Det bästa botemedlet är att ha, inte blott *en* bild utan ett helt galleri, och att välja den bild som passar bäst för situationen ifråga. Om några av porträtten är en smula löjliga. Så är det desto bättre; det är inte förståndigt att hela dagen betrakta sig som hjälten i en stor tragedi. (...) Många verksamma människor tror att den minsta skynt av resignation, den ringaste glimt av humor, skulle förstöra den energi med vilken de utför sitt arbete och den beslutsamhet som de anser vara en nödvändig förutsättning för framgången. (...) Villigheten att se sanningen om oss själva kräver ett viss mått av resignation; fastän detta i första ögonblicket kan vålla smärta, innebär det i längden ett värn – i själva verket det enda möjliga – mot de besvikelser och desillusioner för vilka självbedrägeriet är ansvarigt. (kursiv i original)

Russel använder begreppet människa och för resonemang om allmänna mänskliga problem. Om man byter ut ordet människa mot akademisk disciplin, vetenskap eller forskare i citatet så öppnas möjligheter till att göra intressanta karaktäriseringar. Vetenskapssamhället har lagt mycket arbete på att odla just *en* bild. Latour & Woolgar (1979/1986), som är ett exempel på några vetenskapsteoretiker som lanserat en annan och kanske mer nyanserad

bild av vetenskap, har mötts av starka reaktioner från delar av vetenskaps-samhället. Det tyder på att deras bild har varit lite obekvämt. Precis, som citatet ovan från Russel antyder, så tyder reaktionerna på att vetenskapen "förargar sig, då något inträffar, som tycks förstöra denna bild" (Russel, 1951; s 174).

Finns det något självändamål i att framhålla en bild av vetenskapens praktik som inte alls ligger i linje med hur den går till? Har inte alla människor som berörs av vetenskap, forskare såväl som allmänhet, en del att tjäna på att vetenskapens praktik blir ordentligt förstådd, även om det för vissa kan innebära ett smärtsamt uppvaknande?

Frågorna handlar om att fördjupa, nyansera och sprida kunskap om den vetenskapliga praktikens villkor. Utan en sådan förståelse kan de många exemplen på vetenskapliga kontroverser (Hallberg & Bragesjö, 2003) bli svåra att förstå och förhålla sig till. De relativt frekventa förändringarna i myndigheters råd till människor, för att nya vetenskapliga rön har framkommit, blir också de svåra att förstå. Det om något kan riskera att undergräva vetenskapens legitimitet. Det borde därför vara en given uppgift för forskare att försöka hjälpa till att nyansera och avmystifiera bilden av vetenskap.

Hur kommer det sig att en mystifierad bild av vetenskapen kan uppstå? Institutionaliserad av delar av forskningens praktik kan vara en bidragande orsak till mytologisering av vetenskap. Det finns en lång rad av aktiviteter och konventioner inom vetenskaps-samhället vars tillkomst en gång i tiden rimligen hade särskilda anledningar. I takt med att de tagits för givna och införlivats som en självklar del av vetenskaps-samhället har de ursprungliga syftena och betydelseerna fallit i glömska. En konsekvens av det kan vara att det vid frågor angående sådana aktiviteter kan vara svårt att förklara och förstå vilket syfte och funktion en sådan aktivitet har och att det istället påtalas som ett givet obligatorium. Lindholm (1979; s 18) skriver om "tyst okunskap" vilket anspelar på en ovilja att visa sig okunnig inför andra och att det är opassande att ställa frågor. Sådana omständigheter bidrar sannolikt till att mystifieringen av vetenskapliga aktiviteter drivs på ännu mer.

Studier av forskningens praktik kan vara ett sätt att bromsa ritualisering och att avmytologisera vetenskap. Dylka studier borde rimligen rikta blicken mot sådana omständigheter och faktorer som bidrar till institutionalisering och till att en idealiserad och mytologiserad bild av vetenskap kan upprätthållas. En tumregel som kan användas för att uppmärksamma institutionaliserade delar av en praktik är att leta efter sådana aspekter som utgör vetenskapliga "måsten".

Det finns flera aspekter av vetenskap som skulle kunna tas som exempel på "måsten". Kvale (1997; s 207) skriver om "den heliga treenigheten" i empirisk

forskningsmetodik: validitet, reliabilitet och generaliserbarhet. Inom statistik har signifikanstest och ” $p < .05$ ” en viktig betydelse (se Cohen, 1994 och Abelson, 1995). Ytterligare exempel är vetenskapliga publikationers utformning, formalia och akribi.¹ Detta används som vetenskapliga kännetecken (se Persson, 1999; s 15).

Två exempel från forskningens praktik kommer att studeras närmare i denna avhandling: användning av teorier och användning av referenser. Att användning av vetenskapliga teorier är en förutsättning för att en undersökning ska betraktas som vetenskaplig är så grundläggande att dess betydelse kan sägas vara institutionaliserad. Teorier är inget en forskare behöver överväga att använda. De måste användas. Till skillnad från närbesläktade verksamheter, såsom journalistisk, använder vetenskaplig forskning teorier för att förklara eller förstå ett insamlat material. Empiriska undersökningar som bedrivs utan att involvera några tankar om orsaker eller betydelser uppfattas som teorilös.

Teori har en mer allmän betydelse för forskning och fler uppgifter än den som traditionell vetenskapsteori gör gällande. Kunskap om forskningens praktik kan ringa in den betydelse som teori faktiskt har för forskning. Det räcker inte med att avgränsa vissa betydelser och vissa användningsformer som vetenskapliga och andra som ovetenskapliga. Genom att fördjupa kunskapen om fler aspekter av teorianvändning kan det visa sig att traditionellt använda demarkationskriterier inte är fruktbara.

Det kan finnas uppfattningar om att teori är något som är svårt och att de som behärskar teorier är särskilt klipska och begåvade (Lindholm, 1979; s 18) och att det därför finns en mytbildning kring teori. Det är kanske snarare en fråga om respekt för teorier än om faktisk mytbildning men oavsett vilket kan det vara en bidragande orsak till att en sådan bild av vetenskap, som diskuteras ovan, upprätthålls. Bakom föreställningar om teori som något svårt kan det ligga ett slags positivistiskt arv, eftersom det är inom logisk positivism som de mest komplicerade beskrivningarna av teori återfinns. Genom att uppmärksamhet riktas mot förgivettagna sidor av vetenskapens praktik, där teori är ett typexempel, avmystifieras de och ritualisering bromsas och genom detta kan forskares kreativitet frigöras.

Ambitionen med avhandlingen kan förtydligas genom att knyta den till vad Eriksson (1997) kallar för deskriptiv metodologi, vilken skiljer sig från traditionell metodologi genom att inte vara normativ. Likt metodologi i vanlig betydelse har det att göra med förutsättningar för att producera vetenskaplig kunskap, vad man bör och inte bör göra för att lösa ett problem på ett veten-

¹ Akribi syftar på noggrannhet, precision och konsekvens, särskilt med avseende på skrift (Trost, 2008).

skapligt sätt. En deskriptiv metodologi skiljer sig dock från den förra då den ”inte [är] inriktad mot kunskapens grunder, utan på det praktiska, socialt delade, kunskapsarbetets grunder. En sådan deskriptiv metodologi försöker se och tolka vad det är man faktiskt gör när man bedriver [forskning]” (ibid.; s 9, kursiv i original).

Om vetenskaplig kunnighet i praktiken

Rubriken kunnighet i praktiken är lånad från Hallberg et al (1996; s v) som diskuterar vad studier av ”vetenskap som praktik’ kan och bör innehålla”. Den allmänna problemställningen i avhandlingen är närbesläktad i och med att den handlar om forskares kunskapsarbetande praktik. Praktiken är dock mångfacetterad och det är inte möjligt att belysa samtliga sidor inom ramen för en avhandling. Vilka delar av forskningens praktik ska då väljas ut? Finns det några som kan anses mer centrala än andra? Till att börja med kan det vara rimligt att kort försöka precisera vad som kan avses med vetenskaplig praktik eller forskningspraktik.

Forskningens praktik kan bestå av flera olika typer av aktiviteter. De som är direkt knutna till kunskapsproduktion kan ses utifrån tre faser: planering, genomförande och spridning. Planering kan till exempel avse planering av forskningsprojekt och ansökningar av finansiering. Genomförande avser till exempel insamling av empiriskt material via intervjuer, enkäter, experiment samt observationer. Spridning kan avse avrapportering i form av författande av vetenskapliga texter genom rapporter, monografier, läromedel samt vetenskapliga artiklar, men även presentationer på konferenser. Det finns utöver de kunskapsproducerande aktiviteterna även andra aktiviteter sidor som också kan sägas ha med forskningens praktik att göra. Några exempel är undervisning, bedömningsuppdrag av olika slag, föreläsningar, seminarier, och handledning.

Ett sätt att sammanfatta de aktiviteter som tagits upp som exempel ovan, kan vara att dela upp forskningens verksamhet i *kärnverksamhet* och *kringverksamhet*. Kärnverksamheten skulle då vara den kunskapsproducerande eller kunskapsarbetande praktiken (planering, genomförande och spridning). De andra sidorna av forskningens praktik skulle höra till de sammanhang som forskare verkar i och därför höra till kringverksamheten.

Forskares användning av vetenskapliga metoder och vetenskapliga teorier ses nog av de flesta forskare som utmärkande för empirisk forskning. Vilken av dessa som ska anses som mest central för kunskapsproduktion verkar det inte finnas enighet om. Det beror på vem som tillfrågas. Det kan vara så att de olika ståndpunkterna har sin grund i skilda kunskapsteoretiska synsätt. Pop-

per (1963) skiljer mellan två traditionella utgångspunkter: klassisk empirism och klassisk rationalism (se även Allwood & Erikson, 1999). Den förra lyfter fram empiri som den viktigaste utgångspunkten för kunskap och den senare intellektuell intuition. I den här avhandlingen har den teoretiska delen av forskningens praktik valts. Det finns flera argument för att teori och metod ska ses som intimt förknippade. Det som normalt kallas för empirisk vetenskap är ett system av teorier, som Popper (1972) säger. Metoder bygger till exempel på kunskapsteoretiska antaganden men det är en diskussion som inte berörs här.

Få begrepp är lika centrala för att karaktärisera vetenskaplig kunskap som *teori*. Samtidigt är det få begrepp som är lika svåra att definiera. Teori har flera innebörder och definieras på många olika sätt. Några frågor som hör samman med det är till exempel: teoribegreppet och dess utveckling; karaktären hos teoretiska diskussioner inom olika discipliner; teoriers roll i förhållande till empiri samt hur man ser på förklaring och förståelse. Frågorna representerar det som kan kallas för metateoretisk praktik. När man talar om logik, begreppsutveckling eller idéhistoriska betraktelser av teori avses också praktik på ett metateoretiskt plan. Det är sådana frågor som filosofer och traditionella vetenskapsteoretiker ofta ägnar sig åt. De frågorna ligger alla utanför avhandlingens studieobjekt. Den sida som ägnas uppmärksamhet i avhandlingen är istället de empiriska aspekterna av forskares teorianvändning.

Teorianvändningens praktik är mångfacetterad och det är naturligtvis omöjligt att göra en inventering av alla sätt som teorier används på. En analytisk distinktion behöver dock kort behandlas eftersom den har relevans för det fortsatta resonemanget. Den bygger på en indelning mellan vad som kan liknas vid *privata* och *publika* dimensioner av forskares teorianvändning. En sådan indelning kan jämföras med Koch (1992) som diskuterar liknande dimensioner.

Med en privat dimension avses den teorianvändning som är förknippad med ett intresse för att förklara och förstå ett fenomen ”för egen del”. Russel (1951) skriver om ett ”sympatiskt intresse” dvs. ett genuint intresse av att förstå något. Den privata dimensionen kan även jämföras med Poppers (1972) tankar om vetenskap och kosmologiproblemet. Kosmologi är grundläggande för all vetenskap och handlar om problemet med att förstå världen, sig själv och den kunskap man har som en del av denna värld. Teorier är utifrån detta ett nät som kastas ut ”för att fånga det vi kallar världen” (ibid.; s 59). I den privata dimensionen av forskning använder forskare teorier till exempel som *verktyg för tanken* eller som *utgångspunkt för empiriska undersökningar*. Ett dilemma är att den kunskap som skapas inom ramen för den privata dimensionen kommer att följa med forskaren ner i graven så

länge som den inte görs tillgänglig för andra på något sätt (se Becher & Trowler, 2001; s 104). Detta kan naturligtvis ske i efterhand, som i Wittgensteins och många andras fall. Det vanliga är dock att forskare självmant väljer att publicera sin forskning.

Den publika dimensionen av teorianvändning hör samman med vetenskaps-samhällets krav på att forskare ska kunna demonstrera för andra hur något kan förklaras och förstås eller för att åskådliggöra vägen fram till en slutsats. En avgörande del av teorianvändning i den publika dimensionen är att andra forskare, ”publiken” ska kunna följa med i demonstrationen för att inte analyserna och slutsatserna ska riskera att uppfattas som poänglösa och ogrundade spekulationer. Precis som Campbell (1975) skriver är det rimligt att anta att forskarsamhället inte i första hand är intresserat av fakta ”som sådana”, utan av de sätt som forskare utifrån sin empiri kan illustrera teorier och teoretiska aspekter med sina slutsatser. Ett exempel på en fråga i den andan skulle kunna vara frågan om vilka teoretiska frågor som ett empiriskt material belyser eller vilken teori som den prövar.

Ett antagande som görs i avhandlingen är att teoretiska referenser och de sätt som de åberopas av forskare i text kan ses som exempel på publik teorianvändning. Hänvisning till bekanta begrepp och teorier genom att åberopa teoretiska texter antas vara så närbesläktat med publik teorianvändning att de olika praktikerna mer eller mindre sammanfaller. Lite tillspetsat kan teorianvändning ses som tankearbete i den privata dimensionen och som informationsarbete i den publika. Liksom Ricouer (1981) betonat är skrivande som aktivitet separerad från läsarnas aktivitet. I efterhand finns det få möjligheter till dialog mellan läsare och författare, vilket innebär att författare dels måste vara övertydliga med de budskap som de är måna om ska gå fram, dels behöver förekomma reaktioner och synpunkter som de kan gissa kan komma.

Referenser har en viktig roll i det sammanhanget, eftersom de innebär att författaren kan använda vad andra skrivit för att förtydliga vad han eller hon själv vill ha sagt. Ett citat från Latour (1987; s 33) understryker betydelsen av referenser: ”a paper that does not have references is like a child without escort walking at night in a big city it does not know: isolated, lost and anything can happen to it.” Ord och begrepp är nästan alltid mångtydiga. Ett ord kan ha en mängd olika betydelser beroende på vilket sammanhang det placeras i. Med referensers hjälp ges ett sammanhang och därmed minskas utrymmet för fel-tolkningar något. Ett annat citat av Jönsson (2006; s 12) visar en annan betydelse: ”use literature references in an article to indicate what ballpark you are playing in”. Båda citaten visar på betydelsen av att använda sig av andras texter för att försäkra sig om att en text ska få avsedd effekt på läsaren.

Den referenspraktik som studeras här är den hänvisning till andra texter som forskare gör i skrift markerat med källhänvisning. Angivande av referenser förutsätts huvudsakligen vara en skriftlig praktik. Studier av denna praktik genom texter är dock ett av flera möjliga sätt att studera detta. Alternativa tillvägagångssätt vore exempelvis att studera texter om referensanvändning i läromedel eller metodböcker, att ställa frågor till forskare om deras syn på referensanvändning eller att genom observationer studera hur användning av referenser diskuteras, till exempel under handledning, seminarier, disputationer eller i undervisning. En sammanfattning av tre exempel på metoder, insamlingsmetod och typ av material presenteras i tabell 1.1.

Tabell 1.1 Exempel på alternativa insamlingsmetoder och material i studier av forskning

Metodtyp	Material	Belyser
Frågeundersökningar	Intervjuer, enkäter	Tankar, åsikter
Observationer	Seminarier, disputationer, Handledning	Tankar, åsikter, prat, samtal och diskussioner
Läsning	Publikationer	Den faktiska användningen i skrift

Vad som skiljer alternativen åt är att olika sidor av användningen studeras. En kombination av olika material i en så kallad multidimensionell studie-design skulle sannolikt ge en mer mångfacetterad bild. Det material som valts i den här avhandlingen är vetenskapliga publikationer från det forskningsfält som studerar socialtjänstens organisation. Valet av metod och material innebär därför en avgränsning av vilka sidor av forskares användning av referenser som blir belysta. Det är en begränsning som är ofrånkomlig, här liksom i varje annan studie, oavsett omfattning. Vad det skulle innebära att titta på "allt" har berörts i olika hypotetiska resonemang. Ett exempel återfinns i ett citat från Poincaré (1927; s 9):

If the scientist had an infinity of time at his disposal, it would be sufficient to say to him 'Look, and look carefully.' But, since he has not time to look at everything, and above all to look carefully, and since it is better not to look at all than to look carelessly, he is forced to make a selection. The first question, then, is to know how to make a selection.

De frågor som det insamlade materialet kommer att kunna ge svar på är hur skriftlig användning av teoretiska referenser går till i textsammanhang. Materialet ger inte beskrivningar av forskares tankar och åsikter om det eller beskrivningar av talet om teoretiska referenser i institutionella sammanhang,

för att ta två exempel. Användning av teori är en central del av forskningens praktik men det är egentligen endast den skriftliga aspekten av den som kommer ut i "offentligheten", vilket berörts ovan. Det är den slutgiltiga publikationen som utgör den offentliga delen av den skriftliga forskningspraktiken.

Utifrån valet att basera avhandlingens empiriska undersökningar på texter är det oundvikligt att konfronteras med frågor av typen: Hur mycket kan man få reda på om vetenskaplig praktik och teorianvändning genom att studera texter? Svaret på den frågan är given, endast en begränsad del. Men om denna del är tillräcklig eller inte beror på vilken del av praktiken och vilken del av teorianvändningen som avses.

Uppfattningen att vetenskapliga rapporter eller forskares egna beskrivningar för den delen inte ger någon inblick i den reella forskningsprocessen, har till exempel präglat vetenskapsstudier sedan Latours & Woolgars (1979/1986) etnografiska studie av ett laboratorium publicerades. En vetenskaplig text ses alltså som en mycket begränsad informationskälla för att förklara vetenskapens praktik. En möjlig invändning mot den valda metoden i avhandlingen är utifrån det att alla publicerade texter måste ha skrivits med vetskap om att andra kommer att ta del av texterna. Om kunskapsintresset handlar om att begripa hur ett forskningsresultat "blir till" är det kanske inte rimligt att basera en undersökning av forskningsproduktionen på texter, vilka aldrig kan ge något annat än en retrospektiv, selektiv och i någon mån tillrättalagd bild.

Det är dock precis sådana sidor av den publika dimensionen av teorianvändning som gör den intressant att studera. Frågan blir istället snarast om det finns någon metod, som ger lika goda förutsättningar att komma så nära de publika dimensionerna av teorianvändning som studier av texter kan? Observationer av författares sätt att skriva, sätt att förhålla sig till saker som tas upp samt sätt att välja ut vad som ska finnas med i en vetenskaplig text, kan ge kunskap om en mängd aspekter av författares praktik.

De aspekter som kan framträda genom *observationer av texter* kan knytas till olika analysnivåer. Exempel är bland annat den språkliga, vetenskaplig prosastil, vetenskapssyn och intressen, synen på vad som utmärker vetenskaplig kunskap och mer allmänt vad författaren verkar anse är intressant att återberätta. Tankegången bakom påståendet att praktiken kan framträda via analyser av texter fångas av Sinclair (1948; s 89f):

När vi skildrar någon händelse för en vän, fäster vi inte vår uppmärksamhet vid allt, som inträffat vid tidpunkten och på platsen ifråga, utan endast vid ett mycket litet urval, som vi anser vara av vikt eller intresse. ... Vad någon väljer ut, vare sig han skriver ett historiskt ar-

bete eller blott konverserar i sällskapslivet, är ett ganska gott kriterium på vad han anser betyda något i livet.

Den forskargrupp som är i blickfånget i avhandlingen är de som är skolade i samhällsvetenskap, vilket innebär att jag studerar samma grupp av forskare som jag själv representerar. Gruppen är både heterogen och en stor grupp att studera om alla sorters forskare ska ingå. En fördel med att välja en grupp som ligger nära ens egen, är att det till exempel inte krävs nya specialkunskaper och ny terminologi för att kunna följa med och förstå forskningens praktik. En nackdel är att det kan vara svårt att distansera sig och att förhålla sig symmetriskt, exempelvis till kunskapsanspråk. Med symmetrisk menas här att inte värdera kunskaper och att inte ta intryck av det som framhålls som mer vetenskapligt, utan att studera all forskningspraktik på samma sätt. Alltsedan Bloor (1976/1991; s 7) formulerade det starka programmet i mitten på 1970-talet har symmetri varit en grundbult i studier av vetenskap:

It would be symmetrical in its style of explanation. The same types of cause would explain, say, true and false beliefs.

Avhandlingens empiriska undersökning tar sin utgångspunkt i texter som publicerats inom ramen för ett specifikt forskningsfält; forskning om den svenska socialtjänstens organisation. Det är möjligt att tänka sig en studie av flera forskningsfält och att det skulle möjliggöra jämförelser på ett annat sätt än som nu är möjligt. Vad som talar för valet av *ett* forskningsfält är att det ger större möjligheter att gå djupare in i det, samla in mer material och arbeta längre tid med analyser.

Valet av forskningsfält att studera står mellan att ta ett obekant fält eller ett bekant. Avhandlingen läggs fram i socialt arbete och organisationsfrågor har alltid varit en central del av det sociala arbetets praktik. Socialtjänsten är dessutom den största arbetsgivaren för socionomer. Ett skäl bakom valet av organisationsforskning är att jag har relativt god kännedom både om forskningsfältet och om organisationsteori.

Syfte och frågeställningar

Mot bakgrund av de preciseringar som gjorts gällande praktik, forskare samt forskningsfält är syftet att studera vetenskapliga publikationer inom ett specifikt forskningsfält och genom det ge exempel på hur samhällsvetenskapliga forskare använder teoretiska referenser i vetenskapliga publikationer.

Avhandlingen behandlar fyra frågeställningar. De presenteras här men var och preciseras dessutom närmare i tur och ordning i de avsnitt som följer.

- Vilka organisationsteoretiska texter är det som forskare i forskningsfältet refererar mest?
- Hur görs och används teoretiska referenser i empiriska publikationer?
- Varför ser användningen av teori och teoretiska referenser ut som den gör inom forskningsfältet?
- Vilka implikationer får forskares sätt att använda teori och teoretiska referenser för teoriutveckling inom det undersökta forskningsfältet och inom samhällsvetenskaplig forskning mer generellt?

Avhandlingen kan även ses som en explorativ och teoretisk studie som inom ramen för socialt arbete, med utgångspunkt i ett empiriskt material bestående av vetenskapliga publikationer från forskning om socialtjänstens organisation, syftar till att lyfta teoretiskt intressanta empiriska exempel från samhällsvetenskaplig forskningspraktik.

Vilka texter refereras inom forskningsfältet?

Studier av referensmönster ses i bibliometrisk litteratur som ett sätt att beskriva idéers utbredning. Bara utifrån en referenslista är det möjligt att säga ganska mycket om vilka teoretiska idéer som en forskare bygger på (se Hartman, 1990). Samma resonemang gäller för en grupp forskare. Genom att studera referenslistor kan slutsatser om teoretiska idéers förekomst i gruppen dras. Med hänsyn till detta kommer avhandlingens studie av referenslistor bland ett urval publikationer från forskningsfältet att kunna belysa frågor om vilka teoretiska idéer som förekommer samt vilka som är mer utbredda än andra. Några frågor som kan ställas är: Vilka teoretiska perspektiv förekommer i fältet? Finns det några teoretiker som oftare förekommer än andra? Finns det idéer som är mer spridda än andra? Vilka idétraditioner är det i så fall som fått genomslag?

I likhet med Engwall (1994) ses studier av referenser som ett sätt att karaktärisera graden av teoretisk integrering inom ett forskningsfält. På en övergripande nivå är det enbart utifrån studier av mönster i referenslistor möjligt att belysa forskningsfält med avseende på frågor om sammanhållning eller splittning; om mångfald eller ensidighet och om det finns någon teoretisk kärna. Med hänsyn till det är det intressant att ställa några olika frågor: Vilket intryck ger forskningsfältet beträffande teoretisk integrering? Verkar det finnas någon teoretisk kärna?

De mönster som framkommer i referenslistor kan diskuteras utifrån två utgångspunkter. Den ena är den som berörts ovan, att texter ses som idéer. Den andra handlar om att en refererad text ses som en refererad författare. En studie av referenslistor inom ett forskningsfält kan därför även säga något om vilka personer som är mest representerade i ett fält. I en förlängning kan detta även säga något om vilka institutioner, discipliner eller nationer som är mest representerade i ett fält. Avhandlingen kommer utifrån det även att belysa vilka personer som har inflytande över forskningsfältet och vad som utmärker dem. Frågor som kan ställas utifrån det är: Vilka nationer är mest representerade? Varifrån kommer de vanligast förekommande referenserna i fältet? Vilka discipliner är mest representerade? Hur stor andel av referenserna är till texter publicerade av forskare verksamma inom fältet?

Liknande studier av andra forskningsfält har med snarlikt upplägg dragit slutsatser om teoretiskt inflytande. Tre som noterat ett stort amerikanskt inflytande är Engwall (1992; 1994), Johansson (2002b) samt Szebehely (2005). De två sistnämnda studierna har till skillnad från det som görs här inte gjort någon systematisk analys av förekomsten av teoretiska referenser. De har inte heller gjort någon närmare granskning av vilken roll de referenser, som är vanligast förekommande, har. Det innebär att studien kommer att kunna fördjupa kunskapen om intellektuella influenser samt vilken faktisk betydelse dessa har.

Det enklaste sättet att undersöka vilka texter eller teorier en forskare använder sig av är som ovan nämndes att gå igenom referenslistan. En forskare som använder sig av en text är skyldig att visa vilken källa referensen har och detta redovisas i en förteckning. Finns en referens i referenslistan kan man utgå från att författaren har använt sig av den i sin text. Ett metodproblem är dock att det inte säger något om i vilket sammanhang vederbörande använt sig av referensen. Det är heller inte säkert att författaren verkligen använder sig av en teori eller en text bara för att den förekommer i en referenslista. En vanlig kritik som riktas mot bibliometriska metoder handlar om validitetsproblem. Kritiken går ut på att det är fel att jämställa en referens med intellektuellt inflytande utan att först ha undersökt i vilket sammanhang en referens har angivits. Det finns olika motiv bakom forskares val att hänvisa till en annan text. Av den anledningen är det viktigt att komplettera bibliometriska studier med studier av den faktiska referensanvändningen.

Hur görs och används de teoretiska referenserna?

Frågan om hur referenser görs och används kommer att besvaras genom att studera empiriska publikationer. En studie av de sätt som referenser används kommer att belysa forskares användning av teoretiska referenser i tre avseenden: referensanvändningsmönster; teorianvändningsmönster; och slutligen, mönster i de språkliga sammanhang som referenser anges i. Det sistnämnda kommer även att ge inblick i den samhällsvetenskapliga forskningskulturens seder och bruk (dvs. inblick i konventioner och normer som kan knytas till referenspraktik).

Det är inte givet att referenser används på samma sätt rakt igenom en text. Hur referenser används i olika textavsnitt är därför en intressant fråga. Har referenser särskilda funktioner i olika avsnitt? Forskning om referensanvändning är ett omfattande forskningsfält och det finns relativt många studier som handlar om vilka funktioner referenser har (se t ex Eriksson, 2009 för en sammanfattning). En diskussion, som förts angående anledningar till användning av referenser, bland annat av Latour (1987; s 40), handlar om olika typer av retoriska funktioner:

A given paper may be cited by others for completely different reasons in a manner far from its own interests. It may be cited without being read, that is perfunctorily; or to support a claim which is exactly the opposite of what its author intended (...) or for many other reasons.

Det finns flera studier som visar att forskning inom andra discipliner och andra forskningsfält än det som här studeras, tenderar att åberopa teoretiska texter just av symboliska eller rituella skäl, som Latour berörde i citatet ovan (se t ex Moravcsik & Murugesan, 1975). Den betydelse, som framhålls till exempel i läromedel, av att forskare är skyldiga att uppge sina källor, visar sig ofta ha en underordnad roll. Är den något cyniska bilden av forskares referenspraktik verkligen befogad? Mot bakgrund av detta kommer denna studie att exemplifiera olika funktioner som åberopande av teoretiska texter har. Några frågor som blir aktuella att ställa utifrån det är: Vilka referensanvändningsformer framkommer i detta material? Vad innebär det att använda en teoretisk referens? Finns det några exempel på åberopande av teoretiska texter som kan relateras till performativa funktioner och vad utmärker i så fall dem? Finns det några särskilda sammanhang: text-, argumentations- eller ämnessammanhang, där referenser har den typen av funktioner? Den sistnämnda frågan kan till exempel avse funktioner i teori- och metodavsnitt, eller vilka sorters argument som referenser kan vara del av.

Med hjälp av analyser med betoning på författares sätt att argumentera samt typen av diskussion kommer studien att kunna fördjupa kunskapen om forskares sätt att använda referenser som argument. Forskningstexter kan ses som

exempel på texter där författare diskuterar eller argumenterar för en slutsats. Varje referens blir utifrån det ett argument som används för att stödja en slutsats. Analyser av argumentation kan antingen vara retoriskt eller innehållsligt inriktade (se Björnsson et al, 1994). Den betydelse som här läggs i analys av argumentation betonar den retoriska sidan, vilket innebär att författares strategier för att övertyga läsare genom referenser analyseras (se även Gross, 2006). Studier av forskares sätt att åberopa teoretiska texter kommer att exemplifiera olika funktioner som organisationsteoretiska referenser har i den skriftliga framställningen; till exempel som del av en argumentation för slutsatser. Några frågor som kan ställas är: Finns det några exempel på forskares användning som kan relateras till sådana funktioner? Vad utmärker i så fall sådana argument och vad är det som legitimeras?

Avhandlingen rör sig även inom en forskningstradition som internationellt benämns som "academic writing" (se t ex Hyland, 2004; Hyland, 2009). En utgångspunkt inom den forskningstraditionen är att skrivande ses som exempel på en social interaktion snarare än en opersonlig information- och kommunikationsakt. Forskares sätt att skriva i relation till referenser kommer även att, utifrån teorier om språkets symbolik, kunna ge kunskap om hur forskare förhåller sig till andras forskning. Frågor som blir aktuella att ställa utifrån detta är: Hur förhåller sig forskare till de texter som de åberopar? Studier av referensanvändning ger även ledtrådar om andra sidor av forskningens praktik: får man förhålla sig kritiskt till referenser, vilken medvetenhet finns? Hur visar man sig kunnig som forskare?

Tidigare berördes skillnaden mellan forskningens undersökande och rapporterande praktik. I det som tagits upp hittills har enbart referenspraktikens symboliska sidor betonats. Det finns givetvis även kognitiva aspekter av referensanvändning, vilket kanske i vanliga fall är sidor som förutsätts. Om en angiven referens står för att en teoretisk idé används så kan studier av referensanvändning även belysa hur teoretiska idéer och teorier används av forskare. Det handlar med andra ord om vilken roll som teoretiska referenser har i en undersökande praktik. Den tankegång som underförstås här om en "faktisk användning av referenser" kan göras mer explicit med ett citat från Lindholm (1979; s 18f):

Att 'reda ut för sig själv' innebär bl a att 'översätta' till sin egen referensram, och jag tror att min och många andras referensram liknar varandra. – Forskning kan ses som en privat inläring, vars resultat man vill och ska delge andra (...) Jag refererar och söker tyddliggöra det andra skrivit för att kunna använda det i min egen strävan att få grepp om och benämna en del vetenskapsfilosofiska kärnproblem, och därmed också förhoppningsvis få ökad möjlighet till egna ställningstaganden.

När det gäller den undersökande praktiken är det för de flesta forskare givet att teorier bidrar med något positivt till forskning och att en forskare som har använt teori har tillfört något extra till sin studie. Ett exempel på en sådan uppfattning ges av Lundin (2008; s 86): ”med teorierna som analytiska redskap ökar insikterna om den egna empirin. Teorier kan ge förklaringar som bidrar till ökad förståelse av ett fenomen eller skeende”. Teori tillmäts en avgörande betydelse för kvaliteten på den kunskap som byggs upp: ”inte sällan går skiljelinjen mellan en riktigt bra och en mindre bra uppsats just mellan hur väl man lyckats tolka sitt material med hjälp av de valda teorierna” (ibid.; s 86). Det är sannolikt få forskare som inte önskar att deras forskning ska uppfattas som teoretisk i den mening som ovanstående citat illustrerar.

Denna avhandling exemplifierar vilka strategier forskare använder för att visa teoretiska inslag i forskningen men den ger även exempel på hur publik teori-användning går till. Några frågor som blir intressanta att ställa utifrån det är: Hur gör forskare för att demonstrera teoretiska inslag i forskning? Vilka strategier används? Vilken betydelse har teoretiska referenser för forskares demonstration av teoretiska resonemang och analyser? Vilka funktioner har teoretiska referenser för den egna förståelsen av ett studerat fenomen?

Ovan berördes att studier av referensmönster kan kasta ljus på frågan om vilka de intellektuella influenserna är och varifrån de kommer inom ett visst forskningsfält samt att de även kan indikera något om den teoretiska kärnans karaktär. Då avhandlingen kombinerar en bibliometrisk analys med en kvalitativ analys, med betoning på hur forskare anger och använder referenser till teoretiska texter, kommer kunskapen om vilken betydelse en teoretisk kärna har att fördjupas. Studien kommer även att illustrera bibliometrisk metodik och de validitetsproblem som förknippas med den (se t ex Stern, 1996; för en diskussion kring det). Vilka brister och styrkor i den bibliometriska metoden kan urskiljas genom analys av hur forskare faktiskt använder sig av referenser i skrift?

De två frågeställningarna, som har utvecklats i det nuvarande och det föregående avsnittet: vilka texter som referenser mest i forskningsfältet samt hur referenser görs och används av forskare, kommer sålunda att belysa vilka teorier och teoretiska referenser som används inom det specifika forskningsfältet samt kasta ljus på olika sidor av hur dessa används. Utöver det finns det även en problematiserad och diskuterande ambition med avhandlingen och som avspeglas i två frågeställningar av en tentativ karaktär.

Varför ser användningen ut som den gör?

Avhandlingen handlar om samhällsvetenskap och om några särskilda delar av en samhällsvetenskaplig forskningspraktik. En studie som belyser forskares sätt att använda teori och teoretiska referenser innebär sannolikt att så kallade svarta lådor kommer att identifieras. Enligt Latour (1987; s 2f) är begreppet svarta lådor hämtat från cybernetik där det används ”whenever a piece of machinery or set of commands is too complex. In its place they draw a little box about which they need to know nothing but its input or output.” Användning av teori och teoretiska referenser kan ses som två exempel på svarta lådor bland annat genom att deras betydelse för forskning mer eller mindre tas för givet. Starkt förenklat verkar det ibland vara så att en forskare som gör en empirisk undersökning utan teori, inte producerar något som kan betraktas som vetenskaplig kunskap. Tillförs däremot vetenskaplig teori blir det som produceras vetenskapligt. Det verkar därmed underförstått att framgångsrik forskning blivit framgångsrik därför att teorier använts på ett specifikt sätt och att forskning, som använder teori på liknande sätt, därmed också kommer att bli framgångsrik.

Det gäller kanske ännu mer referensanvändning, som betraktas som en självklar och ganska oproblematiske vetenskaplig aktivitet, så länge den görs med akribi (se Trost, 2008). En publikation utan referenser kan ses som tveksam ur vetenskaplig synvinkel. Men det kan vara så att det räcker med att några referenser tillförs för att en text ska uppfattas som vetenskaplig.

Det har ovan resonerats om att studier av forskningens praktik kan vara ett sätt att bromsa en mystifiering av forskningens aktiviteter. För en avhandling, som har ambitioner att diskutera förklaringar, innebär det att svarta lådor behöver öppnas. Motsatsen till svarta lådor är kanske genomskinliga lådor. Utmärkande för dem är att de delar, som lådan innehåller, till exempel logiska komponenter, aktiviteter eller mekanismer, är möjliga att granska. Studier av vetenskapens praktik kan vara ett sätt att öppna lådorna och vetenskapsteori ett instrument som kan användas för att analysera innehållet.

Hur kan de sätt som teoretiska texter åberopas inom detta forskningsfält förstås? Vad kan det bero på att teorianvändning går till på de sätt den gör? Det är rimligt att anta att forskningspublikationer speglar forskares ambitioner att visa sig från sin bästa vetenskapliga sida. Användning av teori och referenser är två grundläggande delar av vetenskap och därmed två sätt för forskare att visa upp sina bästa sidor i en vetenskaplig publikation. En utgångspunkt för att diskutera orsaker bakom forskares sätt att referera teoretiska texter och att använda teori i empirisk forskning, är att se användningsformer som åter-speglingar av forskares uppfattningar om vad det innebär att vara teoretisk

och vetenskaplig. Varifrån kommer sådana uppfattningar? Varifrån kommer uppfattningar om vad som kännetecknar den bästa sidan?

Uppfattningarna kan relateras till grundläggande vetenskapsteoretiska synsätt inom vetenskapssamhället, vilka i sin tur kan härledas tillbaka till logisk empirism eller hermeneutik. Samhällsvetenskaplig forskning anses fortfarande vara starkt präglad av den logiska empirismens teser (jämför med Lindholm, 1979; Asplund, 2003). Den bild som gemene man har av vetenskap åter speglar en logisk empiristisk bild av vetenskap (se Sismondo, 2004). Om så är fallet är det paradoxalt då grunderna för den sedan länge varit ifrågasatt. Vad kan det bero på? Om det inte längre finns något brett vetenskapsteoretiskt stöd för teserna i logisk empirism är det märkligt att de lever vidare. En förklaring är att teserna har blivit institutionaliserade och att teserna har packats ned i svarta lådor.

Institutionaliserade uppfattningar blir till institutioner genom upprepning och habituering och lever vidare genom att de överförs från en generation till en annan. Fleck (1921/1997; s 104) menar till exempel att ”invigningen i en tankestil och därmed också införandet i en vetenskap är kunskapsteoretiskt analogt med de invigningsriter som är kända från etnologi och kulturhistoria.” Annorlunda uttryckt innebär det att socialisering av forskare kan vara en källa till konservering av uppfattningar om vetenskap och vetenskaplighet. Det leder till att frågor om det som ovan kallades för vetenskapens ”kringverksamhet” blir relevanta att ställa: Vilken betydelse har till exempel utbildning, handledning, seminariekulturer och kollegial granskning? Vilka betydelse har disciplinära kulturer? Vilken roll har så kallade grindvakter? Vilken betydelse har till exempel ämnestraditioner och forskares socialisering för användning av teorier och teoretiska referenser? Vilken roll har vetenskapssyn, konventioner, intressen och legitimitet?

Vid sidan om betydelsen av socialisering och disciplinära kulturer kan en förklaring ligga i forskares arbetssituation. All forskning har inslag av osäkerhet och ovisshet. Det gäller inte minst för de forskare som aspirerar på att få en etablerad plats i vetenskapssamhället. Det är möjligt att forskares sätt att använda teoretiska referenser och teorier kan ses som exempel på strategier att hantera osäkerhet. Kopplat till det är begreppet vetenskaplig trygghetszon. Ramarna för en trygghetszon markeras av uppfattningar om vad som utmärker legitima vetenskapliga handlingar. Ett sätt att exemplifiera gränserna är den betydelseskilnad som finns mellan begreppen analys och spekulering eller mellan teori och tro. Det är rimligt att anta att trygghetszoners gränser formas av socialisering och den miljö forskare vistas i. Var gränserna dras och vad som utmärker den varierar rimligen mellan discipliner liksom de varierar mellan forskare. Det är rimligt att anta att vidden av en trygghetszon avgörs bland annat av definition av teori och vad som läggs i

betydelsen att vara teoretisk. Definitionens karaktär kommer därför att ha betydelse för forskares handlingsutrymme.

Vilka implikationer kan det ha?

von Wright (1994; s 24) har skrivit följande i *Att förstå sin samtid*, som innefattar de höga ambitioner som en frågeställning om implikationer kan ha:

Vi väljer några synpunkter på ett större historiskt sammanhang och fäster oss vid en utveckling eller förändring som dessa synpunkter blottar. Sedan försöker vi tänka oss in i vart denna utveckling skulle leda oss om den finge löpa linan ut.

Den kunskap om hur mönster i teorianvändning och referensanvändning ser ut i ett forskningsfält är viktig därför att det är möjligt att, likt innebörden av citatet, tänka och diskutera kring frågor som handlar vart mönstren skulle kunna leda. Utifrån resultatet om vilka texter som refereras i forskningsfältet kommer det att vara möjligt att säga något om var forskningsfältet står i teoretiskt hänseende. Vidare kommer det att finnas exempel på hur forskare gör när de använder teorier och teoretiska referenser i publikationer. Mot bakgrund av det kommer det att vara möjligt att diskutera två typer av implikationer.

Den ena typen av implikationer handlar om att diskutera framtida konsekvenser om de observerade tendenserna får fortsätta ”ostört”. Vad kan de innebära för forskningsfältets framtida utveckling när det gäller kunskap och teori? För utvecklingen av kunskap om socialtjänstens organisation? För forskares utveckling och kommande generationer forskares utveckling?

Den andra typen av implikationer handlar om de konsekvenser som de observerade tendenserna redan kan ha haft. Vad kan de ha inneburit för forskningsfältets nuvarande teoretiska status? För kunskapen om socialtjänstens organisation? För forskares utveckling och utvecklingsmöjligheter?

Det är viktiga men svåra frågor att besvara och några uttömmande svar kommer sannolikt inte att kunna ges. Man kan dock hysa vissa farhågor. Det är mer eller mindre ett självklart faktum att alla teorier innebär en avgränsning i något avseende. En möjlig konsekvens för forskning är det som Asplund (1970) kallar aspektblindhet. En ensidig teoretisk kärna kan medföra aspektblindhet. Det i sin tur i en förlängning leda till ett forskningsfält, som inte är öppet för nya perspektiv och ny kunskap, som inte kommer att producera intressant kunskap, egna teorier eller teoriutveckling.

Tidigare forskning

Avhandlingen kan karaktäriseras som en vetenskapsteoretisk studie. Inspiration för avhandlingens analyser har kommit från vetenskapsstudier. Det är en relativt vid beteckning och är snarast ”en paraplybeteckning för undersökningar och analyser av vetenskapen i samhället” (Hallberg, 1992; s 246). Traditionellt har vetenskapsteori ägnat vetenskapens innehållsliga sidor mest intresse medan kunskaps- eller vetenskapssociologi mer betonat dess sociala sammanhang.

En sedvanlig uppdelning inom vetenskapsteori är att dela in problem, frågor och perspektiv utifrån belysning: till exempel inre och yttre aspekter av vetenskap (se Nilstun & Mårtensson, 1988; se även Frängsmyr, 2012). Till *inre* frågor hör logiska, semantiska och kunskapsteoretiska frågor, dvs. frågor som rör teoretiska aspekter av en teoretisk praktik. Till de *yttre* hör historiska och samtida studier av vetenskapens organisation, funktionssätt och kommunikation, dvs. av forskningspraktikens kringverksamhet. Vad saken gäller är teoretiska eller empiriska utgångspunkter för att resonera om vetenskap. De som föredragit en teoretisk utgångspunkt belyser vetenskapen inifrån. De som valt en empirisk väg belyser den utifrån genom att observera vetenskapens praktik. Denna väg ligger ganska nära det som ovan betecknades som en deskriptiv metodologi med hänvisning till Eriksson (1997).

Enligt Elzinga & Jamison (1984; s 146) omfattar vetenskapsteori tre huvudsakliga studieområden: 1) vetenskapslogik och studier av grundvalsfrågor i anslutning till specifika vetenskaper; 2) teorier om kunskapens framväxt i samband med studiet av forskningsprocesser; 3) teorier om vetenskapen i samhället i med avseende på samspelet mellan inomvetenskapliga styrfält och externa styrfält. I avhandlingen kommer frågeställningen om varför användningen av teoretiska referenser och teorier ser ut som den gör i huvudsak att diskuteras utifrån punkt två och tre.

I kölvattnet av Kuhn (1970) har det sedan slutet av 1960-talet lanserats flera ansatser som överbryggar såväl arbetsdelningen som den teoretiska distinktionen mellan sociala och kognitiva faktorer. Det som brukar kallas för den ”post-kuhnska vetenskapsteorin” och studierna av vetenskap kom senare att förgrena sig i ett nytt spår som beskrivs som en språklig vändning (Hallberg, 1992). Den innebär att teoretiker och empiriska forskare inom vetenskapsteori och vetenskapssociologi vände sig till språkvetenskapliga traditioner (till exempel semantik, semiotik och sociolingvistik) för att förstå hur forskning och vetenskap utvecklas. Det har varit ett spår som tagits upp även i denna avhandling, som en del av analysmetoden, och det har till viss del styrts den mot frågor om hur teoretiska referenser används. Utmärkande för perspektivet är pragmatiskt; *vad* som skrivs och sägs är mindre intressant än *hur*.

Bibliometrisk forskning och referensanalytiska studier

Forskarens skriftliga användning av teoretiska texter är en relativt vanlig utgångspunkt för studier, i synnerhet inom informations- och bibliotekskunskap, där traditionen kallas referensstudier (se till exempel Hellqvist, 2010). Detta förekommer även inom sociologi och vetenskapsstudier.

Forskning som syftar till att belysa forskarens *teoretiska praktik* återfinns inom vetenskapsteori och vetenskapsociologi. Intresset för forskarens användning av referenser med avseende på hur, vad, vilka och i vilken omfattning har vuxit sedan mitten på 1960-talet och hela forskningsfältet har byggts upp kring dessa frågor. Ett sådant forskningsfält handlar om citeringsbeteendet. Några exempel på studier som visar att det är få artiklar som använder referenser och förhåller sig kritiska till innehållet i dem är Chubin & Moitra (1975) och Moravcsik & Murugesan (1975). Ett annat exempel är (Partington & Jenkins, 2007) vilka analyserar hur metodlitteratur refereras i organisationsforskning.

Det finns inga svenska studier som har betoning på forskarens användning av organisationsteoretiska texter inom ramen för det forskningsfält som avhandlingen är inriktad mot. Däremot finns det några exempel på referensstudier med inriktning mot annan svensk samhällsvetenskaplig forskning. Ett exempel är en studie som handlar om företagsekonomisk forskning (Engwall 1992; 2000) och en som handlar om referensanvändning inom statsvetenskap och företagsekonomi (Rombach & Zapata, 2010). I den senare presenteras en bibliometrisk studie av förekomsten av teoretiska referenser i två tidskrifter. De har utöver det även ett referensteoretiskt anslag i sin studie. Utifrån en typologi bestående av fem begreppspår, ger de exempel på vad och i viss mån även hur några av de vanligast förekommande referenserna används. Till skillnad från min studie gör de dock ingen ingående analys av hur teoretiska referenser används i löpande text.

Ett annat exempel är en antologi redigerad av Rombach (1994) som handlar om några olika aspekter av referensanvändning. Den innehåller utöver teoretiska diskussioner om referenser även några empiriska studier av referensanvändning. Ovan nämnde Engwall (1994) är ett exempel som handlar om resultat från en undersökning av företagsekonomi. Ett annat exempel är Jacobsson & Rombach (1994) som redovisar resultat från en enkätstudie riktad till docenter i företagsekonomi och som omfattar frågor om motiv till att ange referenser. Utifrån studien drar Jacobsson & Rombach slutsatsen att det verkar finnas två huvudföreställningar om refererande; den ena handlar om att referenser är ett sätt att historiskt förankra den egna texten och den andra om att refererande är ett led i en argumentationsprocess som går ut på att övertyga. Studien i den här avhandlingen påminner om Jacobssons &

Rombachs genom att den betonar frågan om hur referenser används, men till skillnad från deras studie kommer avhandlingen inte att belysa vilka motiv som kan ligga till grund för referensanvändningen. Däremot kommer den att kunna fördjupa kunskapen om hur den faktiska referensanvändningen tar sig uttryck i skrift med utgångspunkt i ett bredare underlag än ovan nämnda do-center.

Nationella och internationella studier i socialt arbete

Forskning om socialtjänstens organisation har en stark förankring i socialt arbete. Därför är det rimligt att inleda med att undersöka om det finns någon liknande studie gjord inom ramen för detta ämne. I socialt arbete i Sverige är den allmänna problemställningen om hur forskare gör när de forskar relativt ovanlig. Med några undantag tenderar forskning i socialt arbete att ha blicken vänd utåt.

Några exempel på undantag från detta, där studier handlar om forskningen i socialt arbete, är Bäck-Wiklund (1993) som undersökt innehållet i sakkunnigutlåtanden samt Dellgran & Höjer (2000) som i flera studier bland annat undersökt avhandlingar och uppsatser i socialt arbete. Den senaste studien som publicerats med inriktning mot forskning behandlar trender och mönster i avhandlingar som publicerats inom ramen för socialt arbete mellan 1980 och 2011 (Dellgran & Höjer, 2011). Det finns några studier inom ramen för socialt arbete som har mer direkta beröringspunkter med avhandlingen. Ett exempel på en referensstudie i socialt arbete är en studie av förekomst och användning av referenser i avhandlingar av ovan nämnda Dellgran & Höjer (2003). När det gäller design, en kombinerad citeringsanalys och referensanalys, påminner avhandlingens studie i vissa delar om den. Dellgrans & Höjers studie skiljer sig dock från avhandlingen i två avseenden; dels genom en bredare ansats, som inte är riktad mot ett specifikt forskningsfält eller en särskild typ av teoretiska texter, dels genom ett snävare disciplinärt intresse för socialt arbete.

Ett annat exempel som har beröringspunkter med avhandlingen är en studie av Espwall (1998) som analyserat referensmönster i publicerade texter i tidskriften *Nordisk Sosialt Arbeid*. Resultaten presenteras med utgångspunkt i förekomsten av referenser med internationell förankring och författaren drar slutsatsen att det finns ett dominerande amerikanskt och engelskt inslag. Studien skiljer sig från avhandlingen på flera sätt. Espwall utgår från en betydligt vidare definition av referenser men utifrån ett snävare urval: en tidskrift och inte ett forskningsfält. Den största skillnaden är dock att Espwall inte presenterar någon analys av hur referenserna används i texterna.

Med undantag för ovan nämnda Dellgran & Höjer (2003) och Espwall (1998) tycks det finnas få publicerade svenska studier om och i socialt arbete, som haft användning av referenser i åtanke. En slutsats är därför att den kunskap som finns inom ramen för socialt arbete om den egna forskningens användning av referenser är tämligen begränsad. Kunskapen sträcker sig till vilka teoretiska referenser som används (Dellgran & Höjer, 2003; Espwall, 1998) samt i relativt stora drag hur och vad teori används till (Dellgran & Höjer, 2003). Framförallt tycks det inte finnas några empiriska studier som beskriver och analyserar hur forskares användning av teoretiska referenser går till i texter och vilken teoretisk funktion referenserna har.

Forskning i socialt arbete har belysts i studier gjorda av forskare utanför socialt arbete. Ett exempel är en studie av Brante (2003) som undersöker frågan om teori och teorianvändning genom intervjuer med professorer i socialt arbete. Utifrån dem diskuterar Brante fem betydelser som teorianvändning har i socialt arbete. Brantes problemställning är närbesläktad med avhandlingens problemställning genom att han beskriver användningen av teori i socialt arbete. Studierna liknar varandra i vissa avseenden och skiljer sig i andra. Det finns dock en större skillnad; Brante studerar hur professorer säger sig använda teori eller hur de anser att teori ska användas, medan avhandlingens studie riktar ljuset mot den teorianvändning som kommer till uttryck i skrift via teoretiska referenser. Det är den privata dimensionen av teorianvändning som Brante belyser medan avhandlingen utgår från den publika.

Studier inom forskningsfältet socialtjänstens organisation

Om blicken istället riktas mot forskning om socialtjänstens organisation finns det en studie av Johansson (2002b; 2005) som består i en forskningsöversikt över den forskning om socialtjänstens organisation som publicerats mellan åren 1990 till 2000. I studien har Johansson undersökt innehållet i publikationerna bland annat med avseende på studieobjekt och teoretiska utgångspunkter. Till skillnad från avhandlingen ligger hans intresse inte mot hur forskningen går till med avseende på användning av teori eller referenser, utan mot vad studierna handlar om, vilka resultat som de kommer fram till samt vilka teorier som används.

Avhandlingens disposition

Avhandlingen består utöver ovanstående kapitel av sju kapitel. Kapitel två behandlar frågan om hur samhällsvetenskaplig teori kan förstås och i anslutning till det ges exempel på två synsätt på teori. I kapitel tre behandlas perspektiv på forskares användning av referenser och vilka funktioner de har för forskning. Kapitlet avslutas med resonemang om vetenskaplighet och vilken

betydelse den skriftliga rapporteringen har för forskning samt hur bilden av vetenskaplighet tenderar att formas av socialisering och omständigheter i det akademiska samhället.

Med tanke på det forskningsfält som studeras i avhandlingen, forskning om socialtjänstens organisation, innebär det att de centrala teoretiska referenserna borde vara organisationsteoretiska. En fråga som kan ställas utifrån det är: Vad innebär en organisationsteoretisk referens? Kapitel fyra syftar därför till att introducera och ge några exempel på organisationsforskning och organisationsteori.

Kapitel fem är en metodbeskrivning. Där beskrivs det empiriska materialet, som består av vetenskapliga publikationer och hur det har samlats in. Efter metodkapitlet följer avhandlingens två empiriska kapitel samt en slutdiskussion.

Kapitel sex presenterar resultat utifrån den första frågeställningen om vilka organisationsteoretiska referenser som används. Det innebär analyser med utgångspunkt i publikationernas referenslistor. Kapitel sju går närmare in på den andra frågeställningen om hur forskare använder teorier och teoretiska referenser. I kapitel åtta sammanfattas avhandlingens slutsatser. Därefter diskuteras tre frågor. En handlar om aspektblindhet; en om vilka faktorer som kan ligga bakom uppkomsten av aspektblindhet och en tredje som handlar om vanans makt i forskning. Avslutningsvis ges några exempel på hur kunskapen om teori och teoriers betydelse i forskning kan fördjupas ytterligare genom nya studier samt vad sådana studier skulle kunna handla om.

Kapitel 2

Teori och teoretisk praktik i samhällsvetenskap

Detta kapitel syftar till att ge en teoretisk bakgrund till frågeställningarna om hur och varför teori och teoretiska referenser används i samhällsvetenskaplig forskning samt ge en bakgrund till de analyser som görs av det empiriska materialet. Först behandlas begreppet teori i samhällsvetenskap och några exempel på betydelser som teori kommit att få ges, sedan diskuteras två synsätt på teori.

En svart låda

Teori är inget lättfångat begrepp. I samhällsvetenskap, liksom i vetenskapen i stort, kan det ha ett flertal olika betydelser. Teori lär ha sitt ursprung i det grekiska ordet *theoria* som betyder att skåda. I ett etymologiskt perspektiv visar sig betydelsen ha förändrats från att ha setts som ett perspektiv till att ses som en produkt. En sådan betydelseförändring uppmärksammas av Krohn (1977). Han gör en studie av "Oxford Universal Dictionary" och finner att teoribegreppet definierats på olika sätt vid olika tidpunkter. Under en period som Krohn kallar för "det antika grekland" betydde teori "att se, anblick eller glasögon". Långt senare, 1597, hade betydelsen förändrats. Då gavs teori följande innebörd: "[a] conception or mental scheme of something to be done, or of the method of doing it; a systematic statement of rules or principles to be followed" (s 87). I början av 1800-talet hade innebörden åter förändrats. Då definierades teori som: "a systematic statement of the general principles of laws or some branch of mathematics; a set of theorems forming a connected system: as the theory of equations, of numbers." (s 87). Den slutsats man kan dra av genomgången är att det skett en betydelseförändring från en vidare och liberal definition till en snävare och mer konservativ definition, som mer eller mindre likställer teori med matematiska formler.

I vetenskapsteoretisk litteratur är teoribegreppet centralt. Det presenteras minst en definition av begreppet i en typisk vetenskapsteoretisk text. Teori är centralt även för samhällsvetenskap. Däremot verkar det inte vara lika viktigt att precisera begreppet. Om man tar tre exempel på litteratur, som handlar om

samhällsvetenskapliga teorier: ”Moderna samhällsteorier” (Månson, 1998), ”Klassisk och modern samhällsteori” (Andersen & Kaspersen, 1999) samt ”Theoretical Sociology” (Collins, 1988), så visar en närmare läsning att böckerna inte går in på några resonemang om vad teori är eller vad det kan betyda. Det finns inte någon närmare precisering av teoribegreppet eller några resonemang om vad det innebär att använda teori i forskning. Hur kommer det sig? En möjlig tolkning är att teori inte uppfattas som något problematiskt och att de flesta läsare, som texterna vänder sig till, redan antas veta vad teori är. En annan tolkning är att teori uppfattas som komplicerat och svårt och att den enklaste lösningen därför är att låta bli att ge sig in i några resonemang om teori. Ytterligare en tolkning, som Hartman (2004; s 109) gör, är att teori är något som det tas överraskande lätt på. Ett citat från Layder (1998; s 2) sammanfattar det som antytts i resonemanget: “methodology texts and others which describe how to conduct social research typically either do not address the issue of theory and theorizing directly or they take it for granted.”

I det förra kapitlet berördes att teori, som fenomen och som forskningsaktivitet, kan vara exempel på det som bland annat Latour (1987) betecknar som en svart låda. Det intryck som de tre exemplen ovan ger verkar bekräfta detta. Den teoretiska svarta lådan visar sig till exempel just genom att teoribegreppets innebörd underförstås eller undviks. Oavsett vilket behöver teori uppenbarligen inte ges några förklaringar.

En sak är dock klar; det kan inte handla om en gemensam svart låda för hela samhällsvetenskapen. Teori betyder inte samma sak för alla forskare och teori används inte heller på ett och samma sätt av alla. Abend (2008; s 177-181) har till exempel urskilt sju betydelser av teori inom sociologi:

- teori som ett generellt påstående om sociala fenomen eller som ett system av påståenden om sociala fenomen vilka i en logisk bemärkelse är relaterade till varandra
- teori som en förklaring av ett socialt fenomen
- teori, som likt de två punkterna ovan, handlar om att säga något om sociala fenomen men med en strävan att tolka och förstå
- teori som studie av så kallade klassiska sociologiska texter: till exempel Marx, Weber, Durkheim, Habermas, Foucault eller Bourdieu²

² "These 'studies' are variously described as 'interpretations,' 'analyses,' 'critiques,' 'hermeneutical reconstructions,' or 'exegeses.'" (Abend, 2008; s 179)

- teori som ett övergripande perspektiv, som en människa betraktar och tolkar världen genom (*Weltanschauung* – världsbild används ibland som begrepp för detta)
- teori som perspektiv eller åsikt
- teori som diskussioner (till exempel i vilken utsträckning verkligheten är socialt konstruerad)

Den svarta lådan har alltså flera betydelser. De sju, som Abend tar upp, kan placeras på ett kontinuum mellan en snäv och en vid definition, eller, kanske snarare: mellan en ”liten” och en ”stor” svart låda. Den första och andra betydelsen motsvarar den snäva änden medan den femte, sjätte och sjunde motsvarar den vida. Ett sätt att närma sig lådorna är att knyta den förra gruppen till uppfattningar om teori, som ”resultat av empiriska test”, och den senare till teori, som ”att tänka sig svar på frågor”. I vetenskapsteoretisk litteratur används sedan 1960-talet beteckningen *the received view* för den förra (se Suppe, 1977). Mot denna beteckning står till exempel *the semantic view*, som ligger närmare den senare. De snävare uppfattningarna om teori kommer fortsättningsvis att betecknas *teori som produkt*, medan de vidare betecknas *teori som aktivitet*.

Trots att det finns tydliga skillnader, vilket signaleras av att den ena betecknas med ett substantiv och den andra med ett verb, finns det en underförstådd gemensam utgångspunkt: teori ses som obligatoriskt i forskning som gör vetenskapliga anspråk. Det är dock inte vad som helst som avses, utan specifika aktiviteter, specifika användningsformer samt specifika användningsområden. Om teori definieras på ett liberalt sätt, i den mening som beröres ovan, så är det rimligt att hävda att det finns teoretiska inslag i all forskning. Det är till exempel den betydelsen som Popper (1972; s 59) måste avse när han hävdar att: ”our ordinary language is full of theories (...) observation is always observation in *the light of theories*” (kursiv i original). I den meningen skulle det rimligen inte kunna finnas teorilös forskning och forskare skulle inte behöva bekymra sig över huruvida deras forskning är teoretisk eller inte.

Om det vore en definition som delades av alla vetenskapsteoretiker så skulle det strängt taget inte finnas anledning att skriva mer än några få grundböcker om teori och teorianvändning. Så liberala teoridefinitioner kan dock inte ha särskilt många förespråkare eftersom det skrivits hyllmeter efter hyllmeter med böcker om teori. En slutsats är därför att när teori framhålls som något obligatorisk i forskning så underförstås teori i en ganska specifik mening. Det avser inte teori i den meningen som kan underförstås i påståendet om att all observation är teoriberoende.

Nedan öppnas den svarta lådan med hjälp av de bilder av teori som framkommer i vetenskapsteoretisk och annan teoretisk litteratur. Det rörs sig faktiskt om två svarta lådor. Den ena motsvarar teori som produkt och den andra som aktivitet. Synsätten har hittills beskrivits med ganska breda penseldrag men i det följande avsnitten ska en mer detaljerad beskrivning ges. Som tankeeredskap för att närmare kunna karaktärisera och öppna respektive låda har fyra relativt allmänt hållna frågor använts. Den första handlar om vilka betydelser som teori har för forskning. Gunnar Myrdal (1968; s 16) ställde en fråga för drygt 40 år sedan: "hur kan socialvetaren befria sig själv från [...] det mäktiga inflytandet på hans eget tänkande av traditionen inom hans vetenskapsområde, som ju föreligger i en stor litteratur och invanda tänkesätt?". En central fråga för all vetenskap är vad som utmärker objektiv forskning och vilken roll teori har. En annan aspekt av frågan ovan är uppfattningen om hur forskare, som subjekt, kan förhålla sig till en kunskapsakt, en forskningsprocess. Ses subjektet som aktivt eller passivt? Den andra frågan är vad innebär det att pröva teorier och vilka krav ställs på teoriernas utformning?

Kreativitet är relaterat till forskning och framhålls som särskilt viktig för att forskare ska kunna komma fram till ny kunskap eller intressanta resultat. Med tanke på den betydelse som tillskrivs kreativitet och självständigt tänkande (se t ex Goldstein & Goldstein, 1978) finns det anledning att titta närmare på om och i så fall i vilka avseenden synsätten skiljer sig åt gällande vilken roll kreativitet tilldelas. En tredje fråga som därför har blivit relevant lyder: Vilken roll har kreativitet och tänkande?

Tydligast framkommer sannolikt det karaktäristiska i ett synsätt i samband med att ovetenskapliga eller dåliga exempel på teori och forskning beskrivs. Genom sådana exempel (om de finns) synliggörs normativa ståndpunkter, som alltid finns, åtminstone implicit. Av de anledningarna har en fjärde fråga som berör detta ställts. Vad innebär dålig teori och ovetenskaplig teorivändning?

Med de fyra frågorna som utgångspunkt beskrivs nedan de två synsätten på teori med början i teori som produkt.

Teori som produkt

Vilka betydelser har teori för forskning? Enligt detta synsätt anses teorier bidra med en mer objektiv observation och representation av verkligheten än den som en ateoretisk observation kan ge. Teoriens uppgift är att tjänstgöra som förklaringar, stimulera forskning, organisera fakta samt ge riktlinjer för generaliseringar av observationer (McKeachie & Doyle, 1966; s 19). En teori och det system av hypoteser som den anses leda till, har som funktion att

göra forskare bättre rustade för empiriska studier. Det sker genom att de ”warn us beforehand what will be our experience in a certain field – to enable us to make accurate predictions (...) [vilket avser] the use of past experience as a guide to the future” (Ayer, 1946; s 97). Utan teoretisk vägledning blir observation okoncentrerad och ofokuserad, vilket sägs leda till ”en empiri utan teori, utan perspektiv - blind sörja av osorterade bitar verklighet” (Liedman, 1978; s 33).

Det finns fler funktioner som teori har för forskning. Zetterberg (1965; s 161ff) tar upp fyra. En teori ger den mest ekonomiska sammanfattningen av empiriska resultat. Teorier är användbara för att de koordinerar forskning så att spridda resultat från olika studier kan stödja varandra. Teori kan användas för att identifiera de mest strategiska och hanterbara påståendena och det underlättar för beslut om vilka påståenden som man ska testa. En teori ger också ett avgränsat område inom vilket man kan lokalisera falska hypoteser. En teori verkar sålunda betraktas som ett redskap och något som en forskare kan lägga till i sin forskning. Underförstått är även att en forskare kan observera något utan att det görs genom en teori.

Vad innebär det att pröva teorier och vilka krav ställs på teoriers utformning? Det mest centrala antagandet inom synsättet är att det finns falska och sanna teorier och att en teoris överensstämmelse med verkligheten är det som avgör om den är sann eller inte. Genomgående karaktäriseras synsättet av en betoning på formalisering, systematik och kontroll. Formalisering hänger samman med exakthet och precision med avseende på definitioner av teorier. Systematik är relaterat till prövning av teorier genom att ställa upp kontrollerbara hypoteser utifrån en teori, så att dess riktighet kan prövas. Kontroll är förknippat med kontroll för så kallade ovidkommande variabler (t ex försöksledareffekter eller önskan om att visa upp specifika resultat) eller rivaliserande hypoteser (se Christensen, 1997).

En teori består av en begreppslig och en logisk struktur. Begrepp är empiriska och teoretiska och logik är det som bestämmer relationerna mellan dem. Suppe (1977; s 3) beskriver *teori som produkt* som en strävan att ”construe scientific theories as axiomatic calculi which are given a partial observational interpretation by means of correspondence rules”. Några nyckelbegrepp, som anger utmärkande drag i synsättet, kan plockas från citatet: konstruktion, axiomatiska beräkningar samt korrespondensregler. Genom att teorier betraktas som konstruktioner så handlar definitioner om att karaktärisera teoriernas byggestenar. Begrepp som ofta förekommer inom synsättet är hypoteser, axiom, postulat, operationalisering och teoretiska och empiriska begrepp. En hypotes innebär vanligtvis en kvalificerad men ”än så länge” obekräftad gissning.

För att en oprövad teori ska ha potential att bli beprövad måste den uppfylla särskilda krav. Prövbarheten hänger främst på hur de begrepp som ingår i teorin har beskrivits. Det hänger i sin tur på språkets exakthet. Definitioner och explikation av begrepp har därför en central roll inom synsättet på teori (ibid.). Teoretiska begrepp, till exempel, är både abstrakta och mångtydiga och behöver därför först preciseras och sedan operationaliseras till något som är möjligt att observera (se Zetterberg, 1965 och Hempel, 1969). Det viktigaste är inte vilka begrepp som valts utan den begreppsliga precisionen.

Det verkar sammanfattningsvis finnas en underförstådd uppfattning om att det är möjligt att lägga fram tankemässigt innehåll med språkets hjälp. Att det teoretiska kan fångas med språket så länge det är exakt. En annan underförstådd uppfattning är en reduktionistisk kunskapssyn: en vetenskaplig och beprövad teori, till exempel Newtons gravitationsteori, ses inte som bestående av något annat än de komponenter som ingår i teorin. En struktur bestående av begrepp och logiska komponenter *är* teorin. Alternativet är ett holistiskt synsätt; där är en teori något annat än summan av de ingående komponenterna.

Vilken roll har kreativitet och tänkande? Den roll som kreativitet tillskrivs handlar om att komma på spännande och intressanta hypoteser, vilka sedan kan prövas mot empiri. En distinktion, som gjorts sedan början på 1920-talet, är att skilja mellan *context of justification* och *context of discovery* (se till exempel Suppe, 1977). Hempel (1969) karaktäriserar två faser av teoriprövning utifrån den distinktionen. I den första fasen är kreativitet en tillgång och det har ingen betydelse om en hypotes drömts fram eller baseras på en hallucination. I den andra fasen handlar forskning om att pröva hypoteserna mot empiri och där måste noggrannhet, systematik och kontroll råda. Det är det empiriska materialet, som ska tala i denna fas, och det får inte förekomma kreativitet eller tolkning.

Vad innebär dålig teori och ovetenskaplig teorianvändning? Empirisk forskning som inte på förhand preciserar teori och hypoteser, eller använder empiri för att verifiera dem, ses inte som vetenskaplig. Sådan forskning kan heller inte utveckla teori. En illustration av denna uppfattning ges av Merton (1957; s 95): "whatever the observations, a new interpretation can be found to 'fit the facts' (...) As a consequence the documentary evidence merely illustrates rather than tests the theory". Problemet är att nya tolkningar och efterhandskonstruktioner alltid kan rädda upp en i grunden felaktig teori.

En annan ståndpunkt är att empiriska beskrivningar inte är teori. Ett citat från Asplund (1968; s 12) kan ses som ett exempel på detta:

En samling sociologiska data, hur omfattande eller detaljerad den än är, utgör ännu ingen sociologisk teori. Om en sociolog istället försöker

förklara sina data (...) då sysslar han med sociologisk teori. (kursiv i original)

Enligt Asplund (ibid.) undviker vetenskapsteoretiker att kalla beskrivande teorier för teorier, istället används begrepp som terminologi, begreppsapparat eller referensram. Det är när en teori uttalar sig om olika typer av beroendeförhållanden mellan fenomen eller termer som en teori går från att vara en beskrivande teori till en förklarande. Med lite andra ord beskriver Salmon (1984; s 4) skillnaden som en skillnad mellan forskning som ”merely *convince* the mind from those who also *enlighten* it” (kursiv i original).

Teori som aktivitet

En grundläggande utgångspunkt för synsättet är att människor har en aktiv roll i alla kunskapsprocesser, dvs. även i forskning. Det är ett fenomenologiskt perspektiv på kunskap som ligger till grund för detta. Teori representerar ett levande tankeinhåll. I det andra synsättet ses teori och empiri som två separata företeelser. I det här perspektivet ses teori och empiriska data som sammansmält och inte väsensskilt (se t ex Alvesson & Kärreman, 2012; Latour, 2005 för liknande formuleringar). Därför betonas forskares aktiva och teoretiska handlande i första hand, inte teori. Ett exempel på en föreläsare för detta är Hanson, som menar att de som förespråkar teori som produkt ”confines its attention to the finished product of scientific theorizing and gives no attention to *the process* of reasoning” (ref. i Suppes, 1977; s 151f; min kursiv). Genom att teori betraktas som en aktivitet uppfattas det inte som något som kan hållas åtskilt från mänsklig handling.

Vilka betydelser har teori för forskning? Teori innebär kort och gott att tänka. Levande människor är tänkande människor, i den bemärkelsen har alla en egen teori mer eller mindre utvecklad. När man talar om teorier i plural så menas olika sätt att tänka tänkande som härrör från olika människor. Strängt taget klarar alla forskare sig långt nog med sin egen teori, med sitt eget tänkande. Syftet med att involvera andra teorier i sin forskning är att stimulera sitt tänkande så att det kan utvecklas. En utveckling av ett tänkande om ett särskilt fenomen möjliggör växlingar mellan olika perspektiv. Det kan exemplifieras med en parallell till barns kognitiva utveckling. Efter att barn har nått ett visst utvecklingsstadium kan de sätta sig in i andras perspektiv på ett sätt som de inte kan innan de nått det. De kan därefter växla mellan sitt eget och någon annans perspektiv. En forskare som utmanar sig själv genom att ta del av teorier kan utveckla sitt tänkande på ett likande sätt, så att denne till exempel uppmärksammar nya sätt att tänka om distinktioner.

Vanliga formuleringar av teories uppgift är att det handlar om att upptäcka andra saker i sin empiri än det som framträder vid en första anblick. ”Att byta teori är som att låta en gestalt ändra form, att bestämma vad som är figur och vad som är bakgrund” (Alvesson & Deetz, 2000; s 49). Exempel som används för att illustrera en sådan växling är klassiska bilder som föreställer två eller flera saker samtidigt: en antilop/pelikan eller ung kvinna/gammal kvinna. Gemensamt för bilderna är att de kan uppfattas på flera sätt och att de inte kan ses samtidigt. Ser man en antilop så ser man inte pelikanen. Det är dock fortfarande inte klart vilka typer av tankeaktiviteter som kan underlätta växling. Ett citat från Brante (2003; s 158) kan illustrera vilka handlingar som stimulerar detta: ”tankeoperationer som induktion, deduktion, abduktion och analogislut är exempel. Resultatet av distanseringen och tankeoperationen är en teori, och omvänt; att använda en teori är att anlägga distans till företeelser.”

Vad innebär det att pröva teorier och vilka krav ställs på teoriernas utformning? I princip kan inga andra teorier än den teori som varje människa ”bär inom sig” utgöra utgångspunkt för en enskild forskares tolkningar. Tolkningarnas giltighet prövas genom att ställa dem mot andras. Synsättet omfattar en koherensteori på sanning vilken kan ställas mot den korrespondersteori som utmärker det andra synsättet. Om teorier innebär att se olika betydelser utifrån samma utgångspunkt blir det rimligt att de inte kan prövas på samma sätt som en förklaring eller ett påstående om sakförhållanden kan prövas. Ett exempel på hur detta uttrycks är ”since nothing optical or sensational is changed when reversible perspective changes perspective, the only change possible is in the organization of what one sees, where the organization cannot be anything in the figure which can be seen” (Suppe, 1977; s 155).

Om teori har den betydelsen så är det inte meningsfullt att tala om sanna och falska teorier eftersom det inte är möjligt att avgöra vilken av dem som representerar verkligheten bäst. Båda representerar ju verkligheten ”lika bra”. Problemet har ibland formulerats som att teorier är underdeterminerade av fakta (Sismondo, 2004; s 7; Bloor, 1976/1991; s 171). Det finns i princip alltid en oändlig uppsättning teorier som kan härledas ur samma fakta. Det innebär också att vad som bedöms vara en teori är beroende på vem som gör bedömningen.

Till skillnad från synsättet på teori som produkt verkar det inte vara vanligt med utarbetade definitioner av vad teorier består av. En utgångspunkt är också att det inte är rimligt att föreställa sig att människor tänker som om de vore avskärmade från det sociala sammanhang de är situerade i. Teories logiska struktur är därför betydligt besvärligare att reda ut, troligen är det inte heller möjligt. Genom att människor och teori ses som oupplösligt förenade innebär att en teori ses som något annat än de språkliga begrepp som den be-

står av. Ingen kunskapsstruktur (teori) kan göras helt explicit därför att den innehåller outtalade (tacit) komponenter och antaganden (se Polanyi, 1962).

Karaktäristiskt för synsättet är därför att *begreppet* teori inte används i samma utsträckning som i det andra synsättet. Istället används begrepp som på ett mer illustrativt sätt kan fånga dels den teoretiska *aktiviteten* och dels det *sociala sammanhang* som den formas av. Några exempel på begrepp som istället används är: Kuhns (1970) *paradigm* och ”*disciplinary matrix*” (Kuhn, 1977); begreppet *perspektiv*, vilket inte kan härledas till någon specifik person; *förförståelse* som är ett begrepp från hermeneutik; det tyska ordet *weltaanschauung* som används för att beteckna en mer eller mindre diffus livsvärld. Flecks (1921/1997) begrepp *tankestil* fångar även en aspekt av teori som finns inom synsättet. Han (ibid.; s 100f) definierar tankestil som:

en riktad varseblivning med en motsvarande tankemässig och saklig bearbetning av det varseblivna (...) Sanningen är inte ’relativ’ eller ’subjektiv’ i ordets populära betydelse, utan nästan alltid fullständigt bestäm inom en tankestil.

Teoribegreppet är således ett lösare och mer formbart begrepp i detta synsätt jämfört med att se teori som produkt.

Vilken roll har kreativitet och tänkande? I det här synsättet är tänkande centralt, vilket redan har antytts några gånger. Det är inte reserverat till specifika uppgifter eller lokaliserat till specifika faser. Det är orimligt att föreställa sig att teori, som ses oupplösligt integrerat i en människa, kan kontrolleras och hållas till vissa uppgifter. Teori är att vara kreativ, utan kreativitet finns det inte teori.

Vad innebär dålig teori och ovetenskaplig teorianvändning? En uppfattning inom synsättet är att människor under livets gång utvecklar särskilda tankevanor (Mannheim, 1953; s 74). Utan dem skulle världen bli kaotisk, de hjälper till att göra världen hanterbar och begriplig. Problemet är att de även konserverar tänkandet och blir en slags hämsko. Inom synsättet handlar dålig teori om faktorer som hindrar tänkande eller om faktorer som styr det: vanföreställningar, ideologi, bristande medvetenhet, bristande epistemisk reflektion samt aspektblindhet är därför några omständigheter som ses som dålig teori och ovetenskaplig teorianvändning.

Som tidigare berörts betraktas forskning inte som en isolerad företeelse utan som sammanhangsbestämd. Där är gränserna mellan subjekt, objekt och sammanhang, om inte helt upplösta, så suddiga. Tänkande och undersökningar betraktade till exempel Mannheim (1936) som färgat av värden och kollektivt undermedvetna viljeimpulser. De kommer att inte bara att tillhandahålla de generella frågorna, utan även påverka de konkreta hypoteserna för

forskning samt de tankemodeller som sorterar och strukturerar erfarenheterna. Mannheim menar att det är endast när tänkandets ursprung och relation är ordentligt förstått som det är möjligt att ta kontroll över och synliggöra de implicita faktorer som påverkar tänkandet. Människor som inte tänker kring sitt sociala sammanhang och sitt eget tänkandes ursprung, riskerar att bli styrda av "vanföreställningar" som de inte har kontroll över.

Det finns en underliggande cynism bakom vissa formuleringar kring teoriers uppgift i synsättet. I detta ligger uppfattningar om att den riktiga bilden skymms av ideologier, intressen, okunskap och vidskepelse. Exempel på sådana uppfattningar återfinns i Collins (1992) och Berger (1987). Målet för forskning kan antas vara att nå beskrivningar och förståelse av det studerade fenomenet som inte är färgade av önskningar eller värderingar. En "naken" beskrivning av ett fenomen ställs mot en "teoretisk" beskrivning. Teori är ett sätt komma ifrån ett tänkande präglad av *commonsense* och får hjälp att växla över det från ett inslaget lekmannaspår. Relaterat till det är uttrycket att en forskare kan bli "slav under sitt material".

Ett annat sätt att beskriva dålig forskning är att tala om bristande epistemisk reflektion. Epistemisk reflektion handlar om att reflektera över de kunskaps-teoretiska antaganden som forskning utgår från. Det kan handla om vilka avgränsningar av ett studieobjekt som ett begrepp innebär eller om analysnivåer som lägger tonvikt på vissa aspekter och inte andra. En del drar dessa antagande längre än andra och kopplar antaganden till socialt förknippade intressen. Alvesson & Deetz (2000) tar till exempel upp frågan om samhällsvetenskaplig forskning genomsyras av en borgerlig mentalitet som gör att vissa frågor tenderar att ställas och andra inte.

I avsaknad av sådan reflektion blir forskare "offer" för sin sociala miljö. Bourdieu (1992) är en förespråkare för reflektion. Han underbygger sina argument genom att betona den kraft som finns a priori, i det förkonstruerade. Ett begrepp han myntat för att lyfta fram det förkonstruerades sociala grunder är habitus. Det innebär det bagage av kunskap och erfarenheter som människor samlar på sig genom livet. Det är präglad av det sociala fält som människor är en del av och är ett "toppen-av-ett-isbergs-begrepp" vilket gör att det omfattar betydligt fler aspekter än till exempel verbaliserad kunskap. Bourdieu (1988; s 15) skriver om en epistemisk vaksamhet som forskare behöver ha i sin forskning. Det handlar om att vara lyhörd och observant över sina utgångspunkter:

When research comes to study the very realm within which it operates, the results which it obtains can be immediately reinvested in scientific work as instruments of reflexive knowledge of the conditions and the social limits of this work, which is one of the principal weapons of epistemological vigilance.

Liknande tankar framförs av Thompson (2002; s142f) som närmare preciserar vad epistemisk reflektion kan innebära:

a critical-reflexive approach provide insights into how and why certain research problems, conceptual issues, and theoretical orientations take precedence in [...] research, and conversely, it can call attention to other theoretical (or socially relevant) research avenues that are elided by these disciplinary frames of reference.

Schutz (1963) berör betydelsen av att människor ses som aktiva i kunskapsprocessen, inte minst när det gäller att skildra vad som påverkar en forskare att se något som mer intressant än något annat att studera. Relevansen finns inte inneboende i det som ska studeras utan är ett resultat av en selektiv uppmärksamhet och en tolkande aktivitet. Varje undersökningsprocess innebär ett urval ur en oändlig uppsättning omständigheter. Exempel på val är: ämnesområde att studera, forsknings- och studieobjekt, problemställning, frågeställningar, begrepp och teorier, tidigare forskning, metod och material att samla in, analysmetoder för att analysera materialet, diskussioner, slutsatser, publikationsform. En forskare har idealt sett en obegränsad uppsättning valmöjligheter när det gäller att välja vilka frågor forskningen ska handla om. Ett problem som kritisk teori associerar med denna aspekt av forskning kan exemplifieras av Alvesson & Deetz (2000) som menar att teoretiska föreställningar kan gynna vissa intressen i samhället och missgynna andra.

Den öppnade lådan

Vad har framkommit av försöket att öppna de svarta lådorna? Det kan framgå genom att diskutera de olika frågorna i tur och ordning.

Vilken betydelse har teori för forskning? Forskarens roll förstås som en fråga om att vara aktiv eller passiv. I det ena synsättet är teoriens uppgift att koordinera och styra empiriska undersökningar. Empiriska undersökningar är knutna till teori och sker i syfte att pröva teoriens hållbarhet. Forskarens subjekt underförstås som passivt och mottagande. I det andra synsättet är syftet med teoretisering att analysera och belysa så många olika aspekter som möjligt. Teoriens uppgift är att introducera andra sätt att tänka i forskningsprocessen i syfte att upptäcka något annat än vad som framgår vid en första anblick. Forskarens subjekt ses som aktivt och medskapande. Det finns underliggande skillnader i synen på kunskap mellan synsätten; rationalism och empirism. Rationalism utgår förenklat från att människors tankar är den fasta punkten som kunskap bygger på (jag tänker alltså finns jag) medan empirismen utgår

från att kunskap bygger på erfarenhet.³ Liknande resonemang återfinns i Popper (1963) och utvecklas mer där. Fenomenologi, hermeneutik och teori som aktivitet kan anslutas till rationalism medan *the received view*, logisk empirism, logisk positivism och teori som produkt kan kopplas till empirism.

Vad innebär det att pröva teorier och vilka krav ställs på teoriernas utformning? En teoris värde sätts i samband med dess prövbarhet i det ena synsättet. För att kunna bedöma riktigheten i en teoris antaganden måste den kunna testas mot verkligheten. Mot denna syn står det andra synsättet som inte skiljer ut teori som en separat del utan istället integrerar den i en tankeprocess. Erfarenhet skapas och formas som en del av teori, teori kan inte ses som en. Skillnaden mellan ståndpunkterna bygger dels på frågan om data kan ses oberoende av att forskaren uppfattar dem eller inte, dels på frågan om observerade fenomen kan hållas utanför forskarens påverkan eller inte. Observationer ses antingen som objektiva i betydelsen ”oberoende av ett uppfattande subjekt” eller som subjektiva.

Vilken roll har kreativitet och tänkande? Vid en jämförelse mellan synsätten gällande frågan om kreativitet framträder skillnader i synen på hypoteser och vilken plats i en undersökningsprocess som avsätts åt kreativitet, tänkande och tolkning. I teori *som produkt* har kreativitet och relaterade aktiviteter en specifik plats och en avgränsad roll medan de har en fri roll och en obegränsad plats i teori *som aktivitet*.

Vad innebär dålig teori och ovetenskaplig teorianvändning? ”Flumforskare” och ”dataonanister” är två skällsord som speglar ytterligheterna av positioner. Två förhållningssätt till teori framkommer i synsätten. Det som är exempel på svagheter i det ena ses som styrkor i det andra. Becker får exemplifiera teori *som aktivitet* medan Zetterberg får exemplifiera teori *som produkt*. Becker (1998; s 3) menar att teori framhålls som något onödigt svårt: ”[s]ocial scientists typically discuss ’theory’ in a rarefied way, as a subject in its own right, coordinated with, but not related to, the way we do research”. Medan Zetterberg (1965; s 103) skriver att ”[i]t sounds so simple when we say that in order to confirm a hypothesis we check it against observations. However, the actual procedure is amazingly complicated”.

Avslutningsvis kan det sägas att tydliga skillnader finns mellan synsätten. En gemensam ståndpunkt kan trots det urskiljas och det är att enbart deskription inte kan ses som exempel på god forskning. Skälen till varför det är dålig forskning är dock olika.

³ Med en empirist avses här något annat än empiriker. Den förra är en företrädare för en kunskapsteoretisk ståndpunkt att kunskap grundar sig på erfarenhet. Den senare en forskare som utgår från erfarenhetsmässigt fastställda fakta. Lika som man kan vara empirist utan att vara empiriker kan man vara empiriker utan att vara empirist (se Marc-Wogau, 1955; s 76f).

Varför blir teori en svart låda?

Avslutningsvis ska här sägas något om exempel på faktorer som kan tänkas medverka till att teoribegreppet stängs i samhällsvetenskap samt något om faktorer som medverkar till att hålla det stängt. Det som utgör en svart låda i det här fallet är kanske snarare anledningarna bakom att teoribegreppet definieras på ett visst sätt, vilket tenderar att vara ett produktsynsätt på teori, snarare än andra sätt.

Samhällsvetenskap kan sägas vara präglad av ett dilemma: utgångspunkten och byggstenarna för dess vetenskapliga kunskap är commonsensebegrepp som används av människor i vardagen. Det innebär att det redan finns kunskap om många av de fenomen som samhällsvetenskapen omfattar och att nya upptäckter inte kan göras – åtminstone inte på de sätt upptäckter görs i naturvetenskap. Som samhällsforskare riskerar man därför att producera kunskap som "alla" redan vet.

Ett sätt att hantera dilemmat är att samhällsvetenskap tar som sin uppgift att producera alternativa bilder av samhället. Forskning som avser att fylla den funktionen är tvungen att konstruera teoretiska begrepp, som överskrider begrepp från commonsensetänkande (se Schutz, 1963). På det sättet kan den kunskap och de alternativa bilder som produceras tydligt skiljas från den vardagliga kunskapen. Helst ska dessa bilder vara intressanta och tankeväckande (Davis, 1971). Teorier kan därför genom sin språkliga gestaltning och en argumenterande stil ha en förmåga att imponera; ibland genom att lägga fram enkla tankar om komplexa frågor, ibland genom att lägga fram komplexa tankar om enkla frågor. En bidragande faktor till den svarta lådan kan vara att teorier tenderar att behandlas som hjältesagor i samhällsteoretisk litteratur. Lindholm (1979; s 18) skriver om:

'myten om den heliga teorin'. Det som är teori – för att inte tala om metateori – anses fint och svårt. De som behärskar sådant betraktas som begåvade och klipska och om man inte förstår vad de menar är det man själv som är dum.

I litteratur som diskuterar begreppet teori och teorianvändning finns det flera diskussioner som kan ses som exempel på försök att stänga lådan. Ett exempel är Merton (1957) som skiljer mellan *grand theory*, *theories of middle range* och *working hypotheses*. Han menade att teoribegreppet urvattnats och redogör för sex olika exempel som alla kommit att innebära teori i empirisk forskning: metod, generella orienteringar, begreppsanalys, "post factum"-tolkningar, empiriska generaliseringar samt sociologisk teori. Det är bara den sistnämnda som han menade var berättigad för begreppet teori. Om man anammar det synsättet så är det ganska få undersökningar som ses som teoretiska. Det bidrar rimligen till tenderar att framställas och uppfattas som något

svårt och speciellt i forskning eftersom det kan vara vanligare att forskning utmärks av de andra exemplen som Merton ger.

Två typer av svarta lådor har utkristalliserats ur den vetenskapsteoretiska litteraturen. De har närmare belysts med betoning på teoriers betydelse för forskning, hur teorier prövas, kreativitet samt ovetenskapliga teorier och forskning. Två aspekter av teori som är svarta kan identifieras. I det ena synsättet handlar det om vad som får en teori i rörelse. En preciserad teori med *explicerade* begrepp kan inte teoretisera själv. Begreppen i en teori måste operationaliseras. Vem det är som gör operationaliseringen och hur den går till är en svart låda. Hur och vad det är som sätter den i rörelse är fortfarande en svart låda.

Rörelsen kan i det andra synsättet ses som förkroppsligat i forskaren och teorin lever ”genom” forskaren. Forskaren och teorin är upplösta i en helhet. En fråga som fortfarande är en svart låda är varifrån den teoretiska idén som forskaren har kommer. Hur kan det komma sig att människor trots allt har ganska likartade uppfattningar och likartade teorier? En annan aspekt av teori som är en svart låda i synsättet är växling av perspektiv. Hur vet man att man har växlat perspektiv och hur går det till?

De här frågorna illustrerar en inneboende utmaning som den som försöker öppna svarta lådor ställs inför: i de öppnade lådorna finns det nya svarta lådor. De svarta lådorna är med andra ord som ryska dockor.

I detta kapitel är det framförallt litteraturen som talat, möjligen filtrerat genom mina tolkningar. Geertz (1973; s 5) menar att om man vill veta något om vad en vetenskap egentligen innebär, så ska man inte titta på vad texterna skriver att det innebär, utan titta på vad forskare faktiskt gör. De två svarta lådorna som identifierats och öppnats i kapitlet är därmed troligen inte exempel på teoribetydelser som praktiken har utan exempel på teoribetydelser som återfinns i den litteratur som handlar om teori.

Avhandlingen baseras på en studie av den skriftliga teorianvändningens praktik och kommer att fylla på det som har beskrivits i detta avsnitt med kunskap om vad det innebär att ”göra teori” i forskningstexter.

Kapitel 3

Referenspraktik, vetenskaplighet och socialisering

Förra kapitlet handlade om teori och teorianvändning. Teorier är intimt förknippade med angivande av teoretiska referenser. Referensanvändning är i den meningen knuten till teorianvändningens praktik men är samtidigt en annan sorts praktik med andra förutsättningar. Det är den praktiken och dess villkor som inleder kapitlet. Därefter behandlas betydelsen av vara vetenskaplig för forskning. Avslutningsvis ges exempel på faktorer som påverkar refererandets praktik och som är relaterade till socialisering av forskare och till disciplinära kulturer.

Referenser i en vetenskaplig praktik

Kunskap om forskares referensanvändning och vilka funktioner de har är verktyg för att tränga djupare ned i teorianvändningens svarta lådor. Rombach (1994) menar till exempel att användning av referenser både påverkas av och påverkar synen på vad forskning och kunskap är. Vägen till en fördjupad kunskap om teorianvändning i en skriftlig forskningspraktik kan därför sägas gå via studier av referenspraktiken. Ett dilemma är dock att denna praktik i sig kan ses som en svart låda. Detta avsnitt kommer att behandla tre aspekter av referenspraktik: kommunikativa funktioner, legitimerande funktioner, kognitiva funktioner. Det kommer även diskutera vilka implikationer som den kan ha för forskning och kunskap.

Med referens avses här den praktik som innebär att en textförfattare gör en skriftlig hänvisning till en annan text i anslutning till något resonemang i den egna texten. Referensen innebär förenklat att en länk mellan två texter upprättas. Detta markeras på olika sätt beroende på vilken sort notapparat som används (till exempel Harvard- eller Oxfordsystemet). Det är möjligt att diskutera preciseringar av olika sätt som länkar markeras med och sätt att skriva referenser (akribi), men det ligger utanför syftet med detta avsnitt. Avsikten är istället att belysa olika funktioner som referenser och referenspraktiken kan ha för forskning, inte att gå in på skrivtekniska sidor av praktiken.

Referenser som kommunikation

Angivande av referenser är en grundläggande aspekt av det vetenskapliga hantverket. Att uppge källor genom referenser kan dels ses som att spela med öppna kort, dels som exempel på takt och god ton. Vetenskapens produkter är fria att använda under förutsättning att ingen annan än upphovsmannen gör anspråk på att ha kommit på en idé. Genom referenser visas intellektuella influenser och att forskare inte försöker ta åt sig av äran för något som man själv inte har kommit på.⁴ För att en text ska uppfattas och tas emot som skriven av en trovärdig forskare är det därför viktigt att med referenser visa vem det egentligen är som ligger bakom en idé eller en tankegång.

Man kan med viss rätt hävda att forskningen består i att en begränsad samling fackidioter citerar varandra. En forskare börjar typiskt nog ofta läsningen av en ny rapport med att studera referensförteckningen. Av den framgår ofta forskningssammanhanget lika tydligt som problemformuleringen. Och så förstås – om man själv blivit åberopad (Hartman, 1990; s 54).

Referenser har en pedagogisk funktion. De är en service för läsare så att de kan gå till källan och lära sig mer om det som det hänvisas till. Samtidigt ges möjligheter att på ett enkelt vis kontrollera riktigheten i det som påstås. Den pedagogiska funktionen kan tydliggöras genom att se användning av referenser som ett sätt för läsaren att lättare kunna följa med i ett resonemang. Detta liknar vad Czarniawska-Joerges (1994) har lyft fram som en betydelse av att ange referenser. Hon drar en parallell till uppslagsverk där man kan slå upp något och läsa mer om det.

Referenser innebär kognitiva genvägar. En ekonomisk aspekt av att använda referenser är att en referens kan möjliggöra en förenklad och nedbantad version av något, som kan vara ett komplext resonemang (jämför med Rombach & Gustafsson, 1994; s 13). Genom att göra en hänvisning till en eller flera andra texter signalerar författaren att det finns utvecklade resonemang att ta del av och att det därför finns goda skäl att anta att det kortare resonemanget kan accepteras. Det finns paralleller mellan referenser och begrepp i detta avseende. I och med att varje begrepp är en kondenserad sammanfattning blir språket mer ekonomiskt om det innehåller vedertagna begrepp än det skulle vara om betydelsen av varje ord behövde redas ut varje gång det användes. Där egna resonemang slutar tar citat vid. Detta kan jämföras med Rombach & Gustafsson (ibid.) och deras resonemang om att referenser är att låna idéer från andra därför att man inte klarat av att kläcka dem själv.

⁴ Vetenskapssamhället ses som ett exempel på ett öppet system som hålls i balans med hjälp av olika funktioner. En sådan funktion fylls av det normsystem som reglerar forskares handlingar, vilket berörs i kapitel 1 (se även Merton, 1957).

Referenser kan ses som exempel på fingervisningar, som författare vill ge, om hur väl insatta de är i något sammanhang av betydelse (t ex ett forskningsfält eller en teoribildning). Genom valet av referenser och sättet att förhålla sig till dem signalerar forskare kännedom och vetenskaplig kompetens.

En forskare visar genom referenser att kontroversiella idéer och slutsatser inte beror på bristfällig forskning utan tvärtom på djupa kunskaper och att det finns andra forskare som tänker i samma banor (Arnstberg, 1992; s 78).

En författare skickar signaler om kompetens dels genom manifesta signaler – hur texten skrivs och vilka resonemang som förs, dels genom latent signaler – mer subtila tecken, ordval eller bisatser, som visar att författare är pålästa. Det finns en parallell mellan det som underförstås i detta resonemang och *impression management* samt *self-disclosure*. Med *impression management* avses till exempel: “the process by which individuals attempt to control the impressions others form of them” (Leary & Kowalski, 1990; s 34) och med *self-disclosure*: “whereby the speaker reveals some personal information to others” (Hargie, Saunders & Dickson, 1994; s 219). Båda fångar subtila och explicita sätt genom vilka en forskare kan förmedla en bild av sig själv.

Referenser är ett sätt att ansluta sig till en diskussion som pågår i forskarsamhället (Jönsson, 2006), vilket även har berörts i inledningskapitlet. Genom att ange referenser talar en författare om för läsaren inom vilken forsknings- och teoretisk tradition man hör hemma och det kan även ses som ett sätt att markera tillhörighet eller avståndstagande. Engwall (1994) skriver att ”säg mig vem du umgås med och jag ska säga dig vem du är”. Finns det anledning att tro att en aspekt av att visa tillhörighet är att man genom det visar att man har ”mäktiga vänner” och att man inte står helt ensam? Frågan kan kopplas till Latour (1987; s 33) som menar att ”attacking a paper heavy on footnotes means that the dissenter has to weaken each of the other papers”.

Uppge källor och övertyga med referenser

I likhet med ett perspektiv på referenser, som bland annat Small (1978) företäder, ses teoretiska referenser som begreppssymboler. Det innebär att forskares användning av teoretiska referenser betraktas som användning av det teoretiska innehåll som en text representerar snarare än själva texten. En referens till en viss text är i vissa sammanhang snarare en hänvisning och en anspelning på en idé som texten blivit förknippad med och blivit symbol för.

I inledningskapitlet berörs två dimensioner av forskning: en privat och en publik. Referensanvändning har sin mest givna funktion i en rapporteringsfas av en forskningsprocess när det som ditills varit en privat process ska göras

publik. För inte är det väl så att en forskare behöver bevisa för sig själv att det denne tänker har stöd i vad andra har skrivit och att källan till det behöver visas upp för en själv?⁵ Vad kan referenser då ha för betydelse för den privata forskningsprocessen? Referenser kan här ses i analogi med byggnadsställningar. De texter som referenser åsyftar kan vara hjälpmedel i en tankeprocess och kan även ha en skrivteknisk funktion. Citat till exempel, som bättre fångar det som man vill utveckla men ännu inte kan formulera själv, plockas ut och blir en del som ett eget resonemang kan byggas kring. Lindholm (1979) sammanfattar denna betydelse som att översätta vad andra har skrivit till en egen förståelseram. Den aspekten av referenser innebär att de även kan ha en utvecklande och framåsyftande funktion; de idéer som referenser representerar blir då som en slags språngbräda för egna resonemang.

Vad har referenser för funktion för publik forskning? Forskningspublikens skepticism i förhållande till nya studier sägs vara en grundval i vetenskaps-samhället. Det är en av de normer som berörs i kapitel 1 med hänvisning till Merton (1942). Merton (1968; s 614) beskriver det som en organiserad skepticism, vilken utmärks av "the suspension of judgment until 'the facts are at hand'". Även om man inte nödvändigtvis behöver hålla med om just Mertons beskrivning av karaktären på skepticismen, är det rimligt att hävda att forskarsamhället tenderar att förhålla sig kritiska till andras forskning.

En utgångspunkt för avsnittet är att det är svårt att övertyga den organiserade skepticismen helt på egen hand. Alliering med andra är därför en funktion som referenser har, som till exempel Latour (1987) understryker. Han för ett resonemang om hur författare kan navigera sina texter under svåra förhållanden. Latour (ibid; s 45) beskriver skrivande som "[w]riting texts that withstand the assaults of a hostile environment". En författare behöver enligt det perspektiv som Latour företräder dra in olika element i sin text för att förebygga anfall och för att texten ska klara sig helskinnad genom striden.

Det finns flera olika anledningar till att referenser anges och referenser fyller olika typer av funktioner för att bemöta kritik från läsarkretsen. En funktion är att referenser är ett sätt att komma ifrån kritiska frågor och synpunkter på spekulation och solipsism, dvs. att de resonemang och slutsatser som presenteras av en forskare enbart skulle gälla för honom eller henne eller att de saknar empirisk grund. Ett citat från Aubert (1968; s 7) illustrerar några av de funderingar som en författare kan ha inför hur en text kan komma att tas emot:

⁵ Här bortses än så länge från att man kan skriva med potentiella läsare i åtanke redan i en privat process. Det är något som kommer beröras längre fram.

Källmaterialet är spillror av social erfarenhet i författarens medvetande. I någon mån har de disciplinerats genom hänvisningar till vad andra har tänkt om liknande problem, ibland genom hänvisning till något empiriskt verk (...) Faran för solipsism är uppenbar, men ett problem förblir ett problem, även om det för tillfället inte kan nås med formaliserade metoder.

Referenser innebär att forskare hämtar in hjälp från andra texter och att det genom det skapas ett sammanhang till studier; särskild med avseende på tankar och resonemang som en vetenskaplig text kan innehålla. Om en text omfattar komplexa resonemang som endast ett fåtal läsare kan följa med i, så är det svårare för dem att ta ställning till substansen i texten. I de fallen är referenser ett sätt att hänga upp resonemanget på något som en bredare krets av läsare är bekanta med och kan följa med i. Finns det dessutom några begrepp eller beröringspunkter som läsaren är överens med författaren om kommer det att påverka omdömet för texten på ett positivt sätt (se Tersman, 2001; s 105). Med det sagt är referenser ett sätt att introducera och involvera "bekanta" element i en för övrigt "obekant" unik avrapportering. På så sätt hamnar enigheterna och det bekanta i förgrunden och oenigheterna och det obekanta i bakgrunden.

Ett perspektiv på referenspraktik är att se forskares åberopande av texter som strategier för att övertyga (se Gilbert, 1977). Inom forskning om kommunikation ses trovärdighet som en strategi som talare använder sig av för att övertyga åhörare. Trovärdighet som strategi kan brytas ned i två delar: bevis och kunskap (se Hargie et al, 1994; s 254). En talare kan öka sin trovärdighet dels genom bevisföring, dels genom att ha stöd av fakta (dvs. referenser). Zetterberg (1965; s 151) illustrerar, kanske ovetandes om betydelsen av det senare i ett retoriskt perspektiv, betydelsen av att visa stöd i fakta: "the best way of evaluating a research report is to compare it with other research reports, the most reputable ones in our field". Bedömning av vetenskapligheten i en text handlar underförstått om möjligheten att relatera innehållet i den till något sammanhang. Om texten redovisar en empirisk undersökning handlar vetenskaplighet om möjligheten att relatera resultaten till andra resultat.

Den betydelse som retoriska strategier kan ha framgår av resonemangen ovan. Dras retorik till sin spets kan det framstå som att vad som helst kan bli betraktat som vetenskapligt, bara det framställs på rätt sätt och med strategiskt valda och korrekt återgivna referenser. Anmälningar om forskningsfusk är något som återkommer med jämna mellanrum. Det finns flera exempel på forskare som har manipulerat med ett material och trots detta har fått artiklar och resultat accepterade.

I några sammanhang verkar referenser ha varit en genomtänkt strategi för att få igenom fusk. Ett omdebatterat exempel är en text av Sokal, som publicera-

des i tidskriften "Social Text" (1996a). Tidskriftens redaktörer var ovetandes om att Sokals text var helt påhittad. I en artikel, som han publicerade en tid efter att den första hade blivit publicerad, beskriver Sokal (1996b; s 63) hur han gick tillväga för att "lura" redaktörerna. Vid sidan om artikelns resonemang och innehåll, som enligt honom låg i linje med redaktörernas egna åsikter, lyfter han fram några aspekter av den referenspraktik, som berörts ovan:

[m]y article is a theoretical essay based entirely on publicly available sources, all of which I have meticulously footnoted. All works cited are real, and all quotations are rigorously accurate; none are invented.

Sokals syfte kan inte sägas vara att fuska utan kan ses som ett debattinlägg. Hans syfte var sannolikt främst att visa hur "lätt" det kan vara att få igenom en substanslös text i samhällsvetenskapliga tidskrifter bara genom att anspela på vad dess läsare förväntar sig att läsa och på vad de finner är intressant. "Affären" följdes av en längre debatt om vad Sokals artikel egentligen hade visat och det finns flera olika tolkningar. En sida av vad den illustrerar är betydelsen av referenser och förankring i något välbekant. Det visar även den tilltro som andra forskare har till vetenskaplig ärlighet och till det vetenskapliga hantverket. En text uppfattas som vetenskaplig så länge den ger intryck av att vara utformad enligt spelets regler.

Om referensers meritvärde

Referenser hör både till samhällsvetenskapens framsida och till dess baksida. Referenser har en upplysande sida men även en självisk, som innebär att referenser används för att avancera egna resonemang och för att övertyga. Båda sidorna kan försvaras som naturliga delar av vetenskapens praktik men de har också sina avarter; osjälvständighet och nervositet är en den ena och plagiat och manipulering den andra. De sidor av referenspraktiken som berörts här är exempel på omständigheter som framkommer när den svarta lådan öppnas. Vad har de sidor som kommit fram för betydelse? En grundinställning måste väl vara att man kan lita på att forskare inte försöker vilseleda eller manipulera sina läsare?

Det finns vissa omständigheter i det akademiska systemet som gör att forskare kan antas vara beredda att tänja på gränserna för vad som är saklighet. Kraven på så kallad *publish or perish* är den omständighet, som ligger närmast till hands, men även betydelsen av att få texter publicerade för att avancera i en akademisk karriär (för att ta steget från lektor till docent krävs normalt att man publicerat ett knippe artiklar). En av de främsta anledningarna är konkurrens om akademiska positioner, vilket kan leda till en konkurrensmentalitet och en tävlingsinställning. Ett utmärkande drag i det akademiska sam-

hället är att "nearly anything is graded in more or less subtle ways" (Becher & Trowler, 2001; s 81). En belöning för att bli publicerad är meritvärdet. Akademiska meriter utgör en viktig bas för forskare, till exempel när det gäller ansökningar om forskningsmedel och tjänster (se Eriksson, 2009). Russel (1951; s 39) skriver om tävlingsinställning att den "inkräktar lätt på områden där den inte hör hemma". Knorr-Cetina (1982; s 112) menar att det akademiska samhället har blivit som en kvasi-marknad som introducerar ett ekonomiskt präglat tänkande hos forskare:

In the most general sense, the economics implicit in this reasoning lies in its preoccupation with value. Whether the subject is an experiment too simple to warrant a scientist's involvement, or using a scarce instrument in place of a common one, or publishing a paper in a renowned rather than a secondary journal, the concern is with maintaining, increasing or displaying value.

Konkurrens rimmar egentligen ganska illa med samtliga de fyra normer som med hänvisning till Merton (1942) beskrevs i kapitel 1. Hur kan det komma sig? Communism, gemensam kunskap, är en av grundprinciperna, vilket ur en strategisk synvinkel är ganska dåligt. Genom att lämna ifrån sig sina upptäckter delar man samtidigt med sig av sina konkurrensfördelar. Becher & Trowler (2001; s 119) menar att det vid sidan av negativa sidor även finns vissa positiva aspekter av konkurrens: det ökar engagemanget och produktiviteten.

Mot bakgrund av det akademiska samhällets behov av att värdera meriter har referenser blivit en alltmer betydande utgångspunkt för att mäta akademiskt inflytande på olika nivåer: från enskilda forskare ända upp till universitetsnivå (det finns hyllmeter med litteratur som har beskrivit detta). Referenser används även som material för att kartlägga idéspridning, vilket även berörs i kapitel 1.

En forskares kompetens värderas bland annat genom att räkna hur många texter denne publicerat. Ett enkelt sätt att få en uppfattning om en forskares eller en texts inflytande är att söka efter en text, till exempel genom *web of science*. Resultatet av en sådan sökning presenteras som en lista över hur många citeringar en forskare har och vilka som citerat de texter som denne har publicerat. Vad säger en sådan lista? Ju fler publikationer och ju större andel av dem, som är publicerade i prestigefulla tidskrifter, desto högre anseende har en forskare (och därmed kompetens). Minst lika viktigt är det dock att bli refererad av andra därför att det ger en indikation om vilken betydelse och vilket inflytande ens forskning faktiskt har för andra. Den länk som etableras mellan två texter genom att en referens anges är otvetydig och listan säger något om hur många sådana länkar som finns. Baker (1990; s 2) fångar vad som oftast tas för givet: "if one article cites another, it is assumed that their

intellectual context is related and that the citation represents a link to past knowledge” (min kursiv). En sådan länk säger dock inte något om vad varje enskild koppling egentligen betyder (se Cano, 1989; Brante & Sunesson, 1990).

En relaterad fråga till den förra frågan är därför: Vad kan en sådan lista inte säga något om? En länk mellan två texter *kan* vara ett tecken på att den refererande författaren har använt referensen för att utveckla sitt tänkande eller sin argumentering. Det *kan* även vara exempel på rutinmässiga eller rituella referenser, återanvändning av egna tidigare texter och dess referenser, eller på att författaren riktar allvarlig kritik eller tar aktivt avstånd. Bibliometriska metoder är av dessa skäl omdiskuterade som instrument för att mäta inflytande. Det finns helt enkelt många olika anledningar till att författare refererar en text. Av de skälen brukar forskare som studerar referenser och referensanvändning propagera för en multidimensionell analys (se t ex Leydesdorff, 2003; s 13): ”the crucial lesson from constructivism, discourse analysis, and post-modern sociology has been that there is never a single pattern in the complexity of data”.

De retoriska aspekterna av referenspraktik som berörts här är samtliga exempel på dimensioner som försvinner i sedvanliga bibliometriska analyser. De tenderar att behandla länken mellan referenser som en svart låda. Lite tillspetsat utgår dessa metoder naivt ifrån att forskare följer de vetenskapliga ideal som Merton (1942) har formulerat. Denna avhandling kommer att kunna fördjupa kunskapen om referenspraktiken genom att göra analyser av de textuella sammanhang som referenser görs (se vidare i kapitel 5).

Referenspraktikens implikationer

Som en sammanfattning kan konstateras att referenser kan ses på några olika sätt; som ett sätt att uppge källor och att inte ta åt sig äran av något som någon annan har utvecklat, eller ett sätt att åberopa vetenskaplig auktoritet. Det senare innebär att ansvaret för ett påstående flyttas från forskaren själv till andra: “It is not I but the theory” (Polanyi, 1962; s 4).

En eller en grupp medförfattare ansvarar alltid för innehållet i en text. En vanlig skrivning i förord är att understryka just det: ”och i vanlig ordning är jag givetvis ensam skyldig till alla kvarstående brister” (Hallberg, 2001, s 11); ”till samtliga riktar jag ett varmt tack, samtidigt som jag friar dem från allt ansvar för det slutliga resultatet” (Eriksson, 1997; s 7); ”I hasten to pronounce the customary absolution, relieving all the persons mentioned above the responsibility for what I have written” (Simon, 1947; s xvi).

Alla hänvisningar till andra texter i form av referenser kan ses som exempel på att författare önskar dela ansvaret med de åberopade texterna. Explicit är angivning av en referens ett sätt att uppge källa och därmed dela äran, implicit är det ett sätt att delegera ansvar. Samtidigt är det med tanke på betydelsen av akademiska meriter rimligt att en forskares meritvärde ökar om den kan ta åt sig hela äran för att ha publicerat något (Becher & Trowler, 2001; s 123). Det innebär att det är en balansgång som en forskare behöver fundera kring. Vilka påstående kan man stå för själv och för vilka påståenden behöver ansvaret delas med en annan?

I samhällsvetenskaplig forskning allmänt, men kanske i synnerhet i tillämpade ämnen, händer det att forskningsresultat eller andra delar av en forskningstext innebär konsekvenser för någon samhällsgrupp, någon verksamhet eller någon typ av samhällelig funktion. Det leder till frågan om vem det är som har ansvar för innehållet i en forskningstext. Givetvis är det i slutändan den eller de forskare som står bakom, precis som framgått i citaten ovan. I situationer där forskare har ett material som motiverar tolkningar och slutsatser som kan uppfattas som obekväma – exempelvis av en grupp yrkesverksamma inom socialtjänsten – kan åberopande av en text i anslutning till påståenden ses som ett exempel på ansvarsfördelning. Det krävs mod, trygghet och auktoritet för att våga sig på djärva slutsatser utan att kunna luta sig mot någon annan genom att hänvisa till en text.

Finns det anledning att tro att ju djärvare påstående, desto ensamare står en forskare? Och analogt att ju djärvare påstående desto fler texter behöver en forskare referera? Ett svar ges av Latour (1987) som utifrån aktör-nätverksteori menar att en central aspekt av forskning handlar om att "enrollera" så många aktörer (aktanter) som möjligt. En publicerad text är i den mening som ett kedjebrev. Framgångsrik forskning är exempel på ett lyckat nätverksarbete snare än resultat av briljant forskning. Nyckeln är antal kopplingar mellan en text och andra men även kvaliteten i kopplingarna.

Ett påstående konstrueras i en process som involverar andra människor. För att överleva eller för att bli förvandlat till ett faktum behöver en idé bli omnämnd och använd av nästa generations texter. Kopplat till referenser och teorianvändning innebär det att den version av verkligheten eller det sätt att förstå något, som en referens eller teori representerar och som används som stöd ett annat påstående, blir allt giltigare ju fler gånger de refereras. Sett i ett annat ljus finns det anledning att anta att det kommer att *uppfattas* som mer generellt, mer objektivt giltigt. Betydelsen är snarlik vad Potter (1996; s 150) kallar för att skapa "out-there-ness":

...constructing consensus and corroboration by presenting a description as shared across different producers, rather than being unique to one. Descriptions of this kind undercut attempts to discount them as the product of particular person's stake or concerns.

De sätt som referenspraktiken går till på, med avseende på retoriska funktioner, kan innebära att de texter som är användbara som auktoritet blir ännu mer användbara som en konsekvens av att de används. Ett exempel på hur detta har formulerats är den så kallade Matteuseffekten (Merton, 1968; Brante & Sunesson, 1990). Om referenser används som idéer så innebär det ett genomslag för *en* idétradition på bekostnad av andra.

Kan analyser av referensanvändning användas som utgångspunkt för att studera hur objektiv kunskap blir till? Referenser har ovan beskrivits som en länk mellan två texter, varje sådan länk blir i en upprepad version till ett nätverk med många olika kopplingar. Ett sätt att utveckla förståelsen av referenser har varit att se det som förankring. En referens innebär att något förankras i något annat. Förankring har vidare betraktats som att slå fast likheter mellan ett påstående och ett annat till exempel med hjälp av analogi. Det finns olika anledningar till att analogier används. En sådan var att förebygga risken att uppfattas som uttryck för solipsism. Denna risk minskar antagligen mest om någon med högt anseende har sagt eller skrivit något som liknar det. Genom att lyfta fram överensstämmelser mellan det ena och det andra påståendet blir det förankrat.

Avslutningsvis kan några reflektioner göras utifrån referenspraktik. Liksom kapitel 2 som handlar om teori och teorianvändningens praktik, har detta till väsentlig del baserats på litteraturens spegling av referenspraktiken. Kapitlet har presenterat en genomlysning av referenspraktik och har lyft fram fler dimensioner av referenspraktik än de som diskuteras inom ramen för akribi (se t ex Trost, 2008). Handböcker innehåller ibland förmaningar om hur man absolut inte får använda referenser:

Man måste med andra ord alltid ange *vad* man hämtat *varifrån* och det måste framgå av texten *hur* man använt det man funnit. Det är alltså tillåtet att lära av varandra, det är liksom det som det hela går ut på, men oredovisade lån är lika med stöld. (Hartman, 1990; s 54, kursiv i original).

Avhandlingen kommer att kunna utveckla den kunskap som belysts i det här kapitlet genom att analysera den *faktiska* skriftliga referenspraktiken. Framförallt är det de retoriska dimensionerna som har utvecklats i kapitlet. De har i sin tur knutits till omständigheter i det akademiska systemet, som lockar fram forskares tävlingsinstinkt, snarare än kopplats till forskares ohederlighet. Några av omständigheterna antydde: kraven på publicering samt det

meritvärde som kan förknippas med publicering. Det följande avsnittet ägnas åt att närmare belysa omständigheterna.

Vetenskaplighet i betraktarnas ögon

Skönhet brukar ibland karaktäriseras som att den ligger i betraktarens öga. Resonemanget om vetenskap och vetenskaplighet i kapitlet har kommit att utvecklas till att bli en fråga om estetik. Av det skälet kan vetenskaplighet sägas ligga i betraktarnas ögon. I det förra avsnittet om referenspraktik behandlades frågan om att mottagandet av en text är betydelsefullt för dess fortsatta "karriär". Referenser som väljs med omsorg kan förföra kritiska läsare till att bortse från de aspekter som de egentligen skulle vara kritiska mot. En text som innehåller få referenser kommer sannolikt att möta ett större motstånd än en som innehåller många (eftersom kritiken då inte dämpas med de rätta referenserna). Det gäller till en viss gräns, naturligtvis.

I det här avsnittet ligger tonvikten på vetenskapliga undersökningar och den forskningsprocess som kännetecknar empirisk forskning. Vetenskaplighet är en form av omdöme, som tillskrivs en publicerad undersökning som underförstått handlar om det sätt som den undersökande aktiviteten redovisas. De flesta texter kommer inte ses som en potentiell vetenskaplig publikation av kollegor, andra forskare eller vetenskapssamhället om den saknar fullständig tydlighet med avseende på teori och referenser, metod samt analys (Bourdieu, 2004). De sistnämnda delarna är exempel på en sorts grundstenar, som i varierande utsträckning ligger till grund för vetenskap. Kraven att andra forskare i text ska kunna följa och på så vis bedöma kvaliteten på en forskningsprocess präglar sättet att rapportera den. Anledningen kan vara att en publikations meritvärde avgörs av hur den tas emot (se Collins 1986). Innebörden av det nu sagda kan illustreras med ett citat av Czarniawska (1999; s 29):

We recognize a scientific text not because of its intrinsic scientific qualities, but because the author claims it is scientific (and this claim can be contested) and because he or she uses textual devices that are conventionally considered scientific (and this convention is contested all the time).

Det är lika hög grad de kommande läsarnas intryck och bedömningar som avgör vilket mottagande en forskningstext får och därmed också vilken spridning den får, som den faktiska kvaliteten i innehållet och substansen i den. En text som inte riktigt lever upp till de förväntningar som ställs utifrån vetenskapliga konventioner riskerar att få ett tufft mottagande – eller inget alls.

I ett resonemang, i anslutning till referensanvändning ovan, berördes betydelsen av referenser för att andra läsare ska kunna följa med i diskussionen. En idé som inte kan placeras i ett sammanhang kan riskera att bli avfärdad som ett feltänk av andra forskare (se Kuhn, 1970 för liknande resonemang). Därför kan det vara så att ju starkare förankrad en text är i befintlig kunskap, vilket bland annat säkerställs genom referenser, desto större betydelse kommer den att erkännas som en del i ett kunskapsbygge. Ett exempel på hur svårt det kan vara att få gehör för en svårplacerad idé är det bemötande som Daniel Schechtman, nobelprisvinnare i kemi 2011 först fick när han presenterade en udda idé:

-Hans upptäckt ledde till ett paradigmskifte inom kemin, säger Lars Thelander, ordförande i Nobelkommittén för kemi, på presskonferensen. Enligt Thelander var resultaten till att börja med kritiserade och kontroversiella. 'Det var ungefär lika ologiskt som om man hade hittat en fotboll gjord av bara sexhörningar (en sfär kräver både fem- och sexhörningar). Därför blev upptäckten enormt kontroversiell och när Daniel Schechtman argumenterade för den blev han till och med ombedd att lämna sin forskargrupp' (Bäcklund, 2011).

Citatet exemplifierar de svårigheter som okonventionella rön kan möta. Tidigare har även publikationens meritvärde för forskare beskrivits. Mot bakgrund av det är det rimligt att anta att forskare tenderar att välja en mindre besvärlig väg fram till publikation än sådana som innebär att sticka ut ur mängden. Den enklaste vägen är därmed att se till att en publikation direkt smälter in genom att följa konventioner och genom att ange lämpliga referenser.

Det som här tagits upp är exempel på ett retoriskt perspektiv på vetenskapliga publikationer vilket enkelt uttryckt betonar den retoriska kvalitets betydelse som avgörande för hur de tas emot. Skönhet ligger i betraktarens öga, som tidigare har nämnts. Analogin till den betydelse som en publikations förpackning har är kanske rimlig. Men vad som betraktas som skönhet visar sig vid närmare studier vara kopplat till ett samhälles skönhetsideal. På samma sätt har de intryck som en vetenskaplig publikation framkallar kopplingar till vetenskapssamhällets vetenskapsideal. Retorik måste anspela på vetenskapliga förväntningar för att vara effektiv. De kan kopplas till uppfattningar om vetenskaplighet och hur vetenskaplighet demonstreras. Hur sådana uppfattningar ser ut och bakgrunden till dem är två frågor som exemplifieras i nästa avsnitt.

Från tanke till text – publicerad vetenskaplighet

Vetenskaplighet är ett signum inom vetenskapssamhället. Kunskap som inte har producerats på vetenskaplig väg ses inte som tillförlitlig och kan därmed inte inkluderas i vetenskapen. Rosengren (2008) skriver att varje vetenskap ständigt försöker avgränsa sitt kunskapsbegrepp så att det som uppfattas som gissningar, förhoppningar, trosföreställningar utesluts från den vetenskapliga kunskapen. Inom vetenskapsteorin brukar detta sammanfattas som ett demarkationsarbete (se Popper, 1963) eller ett gränsarbete (se Hallberg, 2001).

Precis som begreppet vetenskap är forskning ett vitt begrepp. Vad är forskning och hur kan forskning definieras? En ostensiv definition går ut på att vetenskaplig forskning är det som vetenskapsmän gör. Den definitionen leder bara till en följdfråga: Vad är det som forskare gör när de forskar? Vad innebär det att vara vetenskaplig? Forskning är en paradox eftersom det idealt sett innebär att försöka upptäcka det ingen tidigare upptäckt men samtidigt vara vetenskaplig. Det är en undersökande och en skapande aktivitet med syfte att generera ny kunskap. Samtidigt har forskning krav på sig att i efterhand kunna visa vägen fram till resultaten. Paradoxen kan jämföras med Latour (1987; s 4) som använder ett janusansikte för att karaktärisera en självklarhet, som vetenskap har med facit i hand och en osäkerhet som samtidigt finns under loppet av en forskningsprocess.

En vetenskaplig forskningsprocess kan delas in i två delar: en upptäcktsprocess och en rapporteringsprocess (oftare benämnt bevisföringsprocess). Det har redan berörts ovan, inom ramen för synsättet på teori som produkt, men utvecklas här. Delarna bygger på en distinktion, som brukar associeras med en artikel av Reichenbach från 1938 (ref. i Regnéll, 1982; s 9):

Å ena sidan har man att göra med en psykologisk process som hos en forskare leder fram till uppställandet av en ny vetenskaplig hypotes. Å andra sidan med det logiska resonemang med vilket forskaren efteråt demonstrerar sin tes, då han ger den offentlighet.

Undersöknings- och skapandenaspekterna av forskning motsvarar upptäcktsprocessen. Den andra delen av forskning handlar om avrapportering och bevisföring. Hempel (1969) och andra logiska empirister, som företrätt indelningen, har fått kritik på den punkten alltsedan Kuhn (1970). Den kritik som riktats mot distinktionen är att den inte speglar hur forskning egentligen går till. Till grund för kritiken är bland annat att kreativitet inte alls anses vara reserverad till den första fasen utan: "indeed science as we know it today could not exist without a frequent overruling of the context of justification" (Feyerabend, 1975; s 167). Uppfattningen om att bevisföringen är kärnan i det som betraktas som utveckling av vetenskapliga teorier och kunskap anses också vara direkt felaktig: "a determined application of the methods of criti-

cism and proof which are said to belong to the context of justification, would wipe out science as we know it – and would never have permitted it to arise” (ibid.; s 166).

Kritiken är rimlig men det finns inte någon egentlig anledning att frånga distinktionen så länge som den bara används som en analytisk distinktion. Ett skäl är att den i hög grad kan antas präglade vetenskapandet och synen på vetenskaplighet *as we know it*. Det kan ses som ett arv, eller en kvarleva, från logisk empirism, som präglar, precis som bland annat Asplund (2003) berör, empirisk forskning och uppfattningar om vad som utmärker vetenskaplighet än idag. Det trots att de doktriner som logisk positivism och logisk empirism bygger på sedan länge har övergivits (se Lindholm, 1979).

En utgångspunkt för det resonemang som förs här är att upptäckts- och rapporteringsprocesser kan knytas till en den privata och den publika dimensionen av en forskningsprocess (se även kapitel 1). Distinktionen är hämtad från Bridgman:

In my public mode I have an image of myself in the community of my neighbors, all similar to myself and all of us equivalent parts of a single all-embracing whole. In the private mode, I feel my inviolable isolation from my fellows and may say ‘My thoughts are my own, and I will be damned if I let you know what I am thinking about’. (ref. i Koch, 1992; s 278)

Begreppen skiljer mellan de tankar och erfarenheter som äger rum i den privata forskningsprocessen och de som äger rum i den publika. Begreppen kan även kopplas till syfte med forskning; i den privata är forskning ett mål medan den i den publika tenderar att vara ett medel. En parallell till bokläsning kan illustrera tankegången. ”Det finns två motiv för att läsa en bok: den ena att man finner nöje i det, det andra att man kan skryta med det” (Russel, 1951; s 39). De privata och publika syftena med forskning överlappar varandra; men det finns risk att de privata får stå i skuggan av de publika.

Det rimligaste antagandet är att dessa inte går att skilja åt i praktiken, vilket konstaterades ovan, och att de sker både successivt och samtidigt i en process som sammanfattas som forskningsprocess. Likt Habermas tankar om hur en systemvärld successivt koloniserar en livsvärld är det rimligt att anta att rapportprocessen tenderar att kolonisera undersökningsprocessen snarare än tvärtom. Det går inte att komma ifrån att rapporteringsprocessen är den som mynnar ut i den slutgiltiga publikationen. I en tänkt konkurrenssituation mellan att beskriva forskningsprocessen som den var, eller som den borde ha varit, tenderar den senare rimligen att konkurrera ut den förra.

Vetenskapligt rapportering har också kommit att anta en särskild *logik* och en särskild *kronologi*, vilket kanske är den mest markanta skillnaden mellan en vetenskaplig publikation och andra former av texter. Publikationsformen är kanske den största anledningen till att forskningsprocessen i slutändan blir ”vad den borde ha varit”. Det finns många exempel från litteraturen som beskriver konsekvenserna av de krav som riktas mot publikationer. Gorelick (2011; s 6) menar att: ”[m]any journals require papers – and even some abstracts – to be shoe-horned into the standard introduction-methods-results-discussion format.” Se även Dellgran & Höjer (2000) för en kommentar kring ”normer om former” i uppsatser i socialt arbete. Ett tecken på utformningens betydelse är de otaliga böcker som finns om akademiskt skrivande. Asplund (2002; s 59) skriver att ”hjälpbehovet måste vara stort” som en kommentar till det.

Avslutningsvis kan några kommentarer göras om det som tagits upp här. Samhällsvetenskapen associeras i lika hög grad med osäkerhet och gissningar, som med säkerhet och sanningar. Sådana slutsatser har dragits av de flesta forskare som studerat vetenskapens praktik (se Latour, 1987). Det är även en ståndpunkt som omfattats av de filosofer som ägnat sig åt kunskapsteori de senaste 2000 åren. Det är kanske ingen överdrift att hävda att vetenskap är betydligt mer komplicerad och dess kunskap mer osäker än vad som egentligen vore önskvärt. Se till exempel Feyerabend (1975); Popper (1963) eller Latour (1987) för liknande tankar.

Normalt är osäkerheten inte särskilt framträdande i forskningspublikationer, även om det nog varierar mellan discipliner. Om man bortser från en klädsam osäkerhet i sättet att skriva, med osäkerhetsmarkörer, är osäkerheten snarare förunderligt frånvarande. Om påståendet att allt som har med samhällsvetenskap och annan vetenskap att göra i grunden är osäkert så måste det finnas något som gör att osäkerheten hålls undan. Det kan vara så att olika typer av konventioner och etablerade föreställningar har en betydelse i sammanhanget. Det är bland annat sådana aspekter som belyses i nästa avsnitt.

Vetenskapandets villkor

I anslutning till den tredje frågeställningen, om varför användningen av teori och teoretiska referenser ser ut som den gör inom forskningsfältet, beskrevs några frågor som har beröring med det som kallas för vetenskapens kringverksamhet. Några exempel på frågor som beskrivs är: Vilken betydelse har utbildning, handledning, seminariekulturer och kollegial granskning? Vilka betydelser har disciplinära kulturer? Vilken roll har så kallade grindvakter? Frågorna kommer att sättas i samband med socialiseringsprocesser, akade-

mins vardagsliv och bedömningar av vetenskaplighet. Det här avsnittet är en slags övergripande sammanfattning av de föregående delarna av kapitlet men ger även några exempel på sidor av de sociala sammanhang som forskare omges av, som kan ha påverkan på socialiseringsprocess och sätten att forska. De exempel som tas upp har direkt eller indirekt betydelse för hur teorianvändning, referenspraktik och publicerad vetenskaplighet får den karaktär som kapitel 2 samt avsnitt i det här kapitlet har berört. Ambitionen med avsnittet är att sammanfatta och utveckla diskussionen om synen på vetenskaplighet.

Normer och konventioner

Med normer avses här formella och informella regler för vad som anses som vetenskaplig forskning. Delar av den referenspraktik som belystes tidigare kan illustrera normer. Förekomsten av ett normsystem innebär att de människor som önskar bli medlemmar i ett vetenskapssamhälle måste leva upp till de krav som ställs för att bli upptagen i det. Strävan efter att dels bli en del av ett sammanhang, dels att behålla sin plats innebär att man i någon utsträckning måste acceptera de spelregler och värderingar som finns inom det.

Med konventioner avses underförstådda och institutionaliserade former för handlingar och föremål. Det är kollektiva överenskommelser även om själva överenskommelsen inte nödvändigtvis har en formell grund i form av ett faktiskt beslut. Ett exempel på en konvention är den rapportform som genomgående används i vetenskapliga sammanhang. Teleman (1993; s 156) skriver om textstrategiska lösningar och ger som exempel ”schemat för svenska brevs form”. En rad konventioner har växt fram utifrån något som först bara var individuella lösningar:

Till en början avbildade man på olika sätt det muntliga mötets ritualer (hälsning, avsked) och några få av dessa sätt konventionaliserades. Men man måste också ge upplysningar om tid och plats för brevets tillkomst som en kompensation för det muntliga mötets scen” (ibid.; s 156).

Forskningens sociala sammanhang

Ingen människa existerar i ett socialt vacuum. Det gäller så klart även forskare. De flesta har nog möjlighet att gå till en arbetsplats på en institution varje dag, där umgänge med kollegor är naturlig del av en arbetsdag. Det är rimligt att anta att forskare, liksom människor i allmänhet, påverkas av vardaglig interaktion och relationer till andra forskare. I likhet med Schutz’

(1963) uppfattningar om kunskapens sociala grunder, och om att det endast är en mycket begränsad del av kunskapen som kommer från egna upplevelser, är det rimligt att forskares uppfattningar om vetenskap formas av den interaktion som sker med andra forskare. Alla uppfattningar om vad som till exempel utmärker ovetenskaplighet kan rimligen inte vara "lärpengar" och baserade på egna surt förvärvade erfarenheter.

De skillnader i synsätt på teori som diskuterades i förra kapitlet kan vara exempel på sådana uppfattningar som övertas från andra sammanhang än egna erfarenheter. Det är klart att man borde kunna "kontemplera sig fram" till ett synsätt på teori, men det är mer troligt att en forskare övertar gängse sätt att se på teori som råder inom en institution, disciplin eller vetenskap. Några exempel på tillfällen för sociala interaktioner med särskild relevans för forskningens innehåll kan vara handledning, seminarier och konferenser. De är exempel på tillfällen, då det som Asplund (2003; s 13) kallar för vetenskapsteoretiskt prat, förekommer. Det vetenskapsteoretiska pratet omfattar, enligt honom, en underförstådd vetenskapsteori och därmed, rimligen även, en underförstådd syn på teori:

Dessa tillfällen är inte markerade som tillfällen till detta slags prat utan kommer snarare att oförmärkt spåra in på vetenskapsteoretiska frågor ... så snart man utbyter åsikter om en kollegas meriter eller om en ny publikation gör man ställningstaganden av vetenskapsteoretisk art – underförstått, utan att tänka på att man gör det.

Det är två aspekter av det vetenskapsteoretiska pratet som har betydelse här. Dels det "vetenskapsteoretiska", dels "pratet". Den vetenskapsteori som förmedlas har betydelse för bilden av vetenskap i stort, för vad det innebär att forska samt för vad som utmärker vetenskaplig forskning. Det är svåra frågor att reda ut och några enkla svar kan inte föreläsas ut eller kommuniceras i litteratur på något enkelt sätt. Däremot kan frågorna tas upp med hjälp av sådant "prat", vilket blir lättillgängligt eftersom det kan innebära åsikter och relateras till konkreta händelser. Prat som begrepp betyder även informella informationskanaler och är ett sätt att sprida information och kunskap som är effektivare än traditionella formaliserade kanaler: kurser, fortbildning och föreläsningar. Det är rimligt att detta prat får större genomslag hos en nybliven forskare jämfört med en etablerad, av skäl som kommer att framgå längre fram i kapitlet.

Det måste finnas någon form av konsensus, till exempel kring principiella frågor, annars kan inte ett ämne fungera (Bragesjö, 2004). En kontinuitet i en sådan konsensus är också viktig. Den bibehålls genom att tillse att nya medlemmar socialiseras in och anpassas till rådande synsätt. Det är rimligt att forskares socialisering och anpassning sker på flera parallella nivåer samtidigt; till en vetenskap, en disciplin och en organisation (i akademiska sam-

manhang används kanske oftare institution). I det som följer avses i första hand den organisatoriska nivån eller institutionsnivån.

Psykologiskt kontrakt används inom organisationsteori för att uppmärksamma de explicita och implicita förväntningar som individer har gentemot organisationer; och organisationer gentemot individer (se till exempel Schein, 1974; s 23). Begreppet är användbart för att det ger en psykologisk karaktär åt den relation som en forskare kan säga inleda och sedan genom karriären måste upprätthålla med de tre nivåerna: vetenskap, disciplin och institution. Forskares behov av socialt och intellektuellt utbyte, men även legitimitet och resurser av mer praktisk art, balanserar mot de förväntningar som akademiska kollektivet (vetenskap, disciplin och organisation) har; till exempel att forskaren ska bidra till den vetenskapliga kunskapen; representera och företräda disciplinen; undervisa och handleda; delta vid aktiviteter; söka forskningsmedel och producera forskning. Det är rimligt att detta bidrar till att forskare efterhand kommer att införliva vetenskapssamhällets konventioner och normer.

Den akademiska atmosfären

När det gäller normer finns det rimligen många olika sätt som nykomlingar får ta del av vilka normer som gäller. De olika sammankomster och aktiviteter, som utgör vardagslivet för en forskare, samt de som äger rum mer sällan; vid högtidliga tillfällen, såsom disputationer och konferenser. De innebär samtliga olika tillfällen att insupa den ”akademiska atmosfären”. Observationer av beteenden under aktiviteter och lyssnande på vad vetenskap och forskning innebär, hur teorier kan användas, vad som är acceptabla beteenden vid seminarier, är exempel på faktorer som utvecklar och påverkar uppfattningar. Ett annat exempel på normformande faktorer är sedelärande historier och skvaller som förekommer i akademiska sammanhang.⁶ Aktiviteterna är även tillfällen då nykomlingar får inblick i statusordningar. Forskare kan tänkas bygga upp en forskaridentitet genom att titta på förebilder av vad som uppfattas som framgångsrika forskare. Där har status rimligen en betydelse. Det kan liknas vid det som Becker (2006) kallar för *scientific personae*. Det innebär, enligt Becker, att studenter tenderar att försöka efterlikna egenskaper som uppfattas som viktiga med tanke på vetenskapens praktik. Förebilder och identitet har rimligen också betydelse för vilka sätt att forska som väljs och därmed utvecklas. Det kan därför vara kopplat till utveckling av vanor och sedermera konventioner.

⁶ Skvaller har en viktig betydelse när det gäller att forma sociala representationer (se Hogg & Vaughan, 1998; s 108).

Ett exempel på hur ”insupandet” kan förstås är att se forskares socialisering som en konformitetsprocess. Asch (1952, ref. i Hogg & Vaughan, 1998; s 211), som är känd för sina socialpsykologiska experiment med konformitet, menar att konformitet speglar en relativt rationell process. Den utmärks av att människor konstruerar en norm utifrån från andra människors beteenden. Med hjälp av den kan de sedan avgöra vad som är lämpliga och olämpliga sätt för dem att bete sig i nya situationer och sammanhang. En slutsats som Asch drog av de experiment han genomförde för att testa sin konformitetshypotes, var enligt Hogg & Vaughan (ibid.; s 213), att människor anpassar sig till normer för att undvika ”censure, ridicule and social disapproval. It is a real fear”.

Ontologisk otrygghet och vetenskaplig trygghetszon

Om resonemanget överförs till forskares sammanhang kan rädslan till exempel handla om en rädsla för att göra fel, att uppfattas som ovetenskaplig eller ateoretisk. Sådan rädsla kan också vara en ”riktig” rädsla, som kan få konsekvenser för hur forskaren agerar, vilket innebär att en del handlingar undviks – kanske kan man till och med kalla det för självcensur. Konformitet kan även sägas innebära en selektionsprocess, som leder till förstärkning av vissa egenskaper och sätt att forska, och nedtoning av andra. Det som sker kan liknas vid resande av väggar och skapande av ett rum: en ”trygghetszon”.

Det är svårt att precisera vad en vetenskaplig trygghetszon skulle kunna vara. En beskrivning som kommer nära är att det handlar om en outtalad känsla för vad som i en framtida situation kommer att vara ett acceptabelt eller oacceptabelt beteende. Betydelsen av vetenskaplig trygghetszon liknar Giddens (1997; s 47ff) begrepp ontologisk trygghet och Bärmarks (2010) beskrivning av ontologisk otrygghet. Bärmark ger som exempel en forskare som har en överrespekt för auktoriteter. Den betydelse som jag lägger i begreppet ontologisk otrygghet skiljer sig något från Bärmarks genom att det avser en rädsla för att göra vetenskapliga ”självsmål”, vilket får som en konsekvens att forskare som är ontologiskt otrygga tenderar att hålla sig till sådan forskning som man vet att andra har klarat sig med. Det kan till exempel handla om att en avhandling som använt en särskild teori har blivit godkänd.

En konsekvens av otrygghet kan vara att forskare håller sig till det som man vet fungerar. Det kan ha flera förklaringar. En psykologisk förklaring kan vara att människor har behov av att få fast kognitiv ”mark” under sina fötter. I likhet med Koch (1981; s 264) antas det leda till att forskare håller fast vid det som en gång visat sig fungera. Koch tar resonemanget långt och menar att den osäkerhet som lurar runt hörnet leder till att forskare blir mottagliga för

det som är mest formaliserat ”to the claims of simplistic, reductive, hypergeneral”.

Ett annat perspektiv på observationer och lyssnande, som ger ett annat perspektiv på risk, är att se dem som sätt för forskare att få en känsla för vad som kan vara lönsamma eller olönsamma akademiska investeringar (jämför med citatet från Knorr-Cetina, 1982, som finns tidigare i kapitlet). Det berördes i anslutning till den konkurrenssituation som beskrevs i det föregående avsnittet om referenspraktik. Konkurrens antogs ha uppmuntrat tävlingsinstinkterna hos forskare. Om man bortser från konkurrenssituationen så har till exempel Becher & Trowler (2001) lyft fram att en forskare oftast är tvungen att plöja ned resurser i form av tid och energi bara på att läsa in sig i ett specialområde. Detta för att överhuvudtaget kunna bidra med något inom området. Det är därför rimligt att forskare, och kanske i synnerhet de som står inför en forskarutbildning, är intresserade av att det som de kommer att investera i kan ge något i gengäld. Det behöver inte bara ses som en fråga om att investera i något som uppfattas som strategiskt rätt i förhållande till andra områden, vilket är det ekonomiska perspektivet, utan även som en fråga om det som väljs kommer att leda till vetenskaplig kunskap eller inte. Den betydelsen tar varken Becher & Trowler (ibid.) eller Knorr-Cetina (1982) upp. Men frågan har betydelse. Två exempel är: kommer resultaten att betraktas som intressanta och vetenskapliga?

Om vanans makt

Om vetenskaplig kunskap ses som exempel på något som är socialt konstruerat får den skriftliga framställningen en särskild betydelse. Den blir inte alls enbart en fråga om en skriftlig dokumentation och avrapportering. Istället blir det genom den som vetenskapen konstitueras och skrivs fram. Konstruktionen presenteras och kommuniceras till andra och får respons eller inte av andra. De reaktioner som ges har betydelse för fortsatta steg i en forskares försök att konstruera ”sin” vetenskap. Erfarenheter av forskarsamhällets reaktioner blir vanor. Russel (1972; s 814) menar till exempel att:

Clearly I experience whatever I remember, but some things which I do not explicitly remember may have set up habits which still persist (...)
I think we may say that an event is 'experienced' when it sets up a habit. (Memory is one kind of habit.)

De normer och konventioner som en forskare internaliserar genom socialiseringsprocessen får rimligen dels självcensurerande och självkorrigerande effekter, vilket har berörts ovan, dels effekter på vetenskaplighet och sättet att forska under resten av forskarkarriären. Människor tenderar att hålla fast vid

det som en gång gjort något begripligt. Vanans makt är stor och utan habitueering skulle människors vardagsliv ta stora krafter i anspråk. Detta gäller även för forskning.

Grindvakter

Samhällsvetenskap genomsyras, liksom andra vetenskaper, av en form av organiserad skepticism (Merton, 1957). Den innebär att en rad spärrar har byggts upp som alla forskare med ambitioner att få resultat publicerade som vetenskapliga behöver passera. "Gränskontrollerna" innebär att forskningen utsätts för formell men även informell granskning av andra forskare. De som inte ser ut som vetenskapliga arbeten kommer att granskas närmare eller nekas inträde. Resonemanget har likheter med Lewin (1947). Enligt honom finns det särskilda positioner och områden som har större betydelse än andra när det gäller att påverka beteenden. Implicita normer och konventioner fungerar som grindområden som gränsvakterna vakar över.

Det underlag som grindvakter har att ta ställning till är publikationer. Men även andra faktorer kan få betydelse för bedömningen; till exempel personkännedom. (För att motverka effekten av sådana ovidkommande variabler används i peer review-sammanhang "blind review".)

Bedömningarna tar sin utgångspunkt i beskrivningar av sättet som forskningen har tagits fram på. Ett dilemma är att bedömningarna gäller kvaliteten hos undersökningsprocessen men att de baseras på processen som den återges i rapporten. Kärnan i dilemmat är att bedömningarna av vetenskaplighet kan visa sig handla om bedömningar av forskarens kunskap om konventioner och retoriska förmåga; inte om bedömningar av den kunskap och kompetens som legat till grund för forskningsresultaten. Den ovan nämnda Sokal-affären är ett typexempel på dilemmat och på när grindvakter begår misstag.

Kriterier för att släppa igenom eller stänga ute baseras bland annat på föreställningar om vad som utmärker vetenskaplig noggrannhet. Ett exempel kan vara om författaren av en publikation följer de regler och konventioner som finns. Ett annat är om denne känner till saker som den kan förväntas känna till. "Fel" eller misstag på områden såsom ovanstående, talar för att det sannolikt föreligger fel även på andra områden.

Svårigheter att göra bedömningar skapar rimligen osäkerhet, vilket i sin tur kan leda till ett beroende av att falla tillbaka på formaliserade kriterier och konventioner. Detta får konsekvenser "nedströms" genom att forskare successivt anpassar sig efter dem för att de genom det ökar chansen att bli genomsläppta. Omständigheterna som tecknats ovan leder till att forskare kan

komma att uppfatta sig som vetenskapliga om de producerar produkter som lever upp till de ”formella” krav som ställs på vetenskaplighet.

Med hänsyn till det resonemang om bedömningars dilemma är det rimligt att anta att en forskare som använder ett språk och en begreppsapparat som hör hemma inom en viss disciplin eller forskningstradition ökar sina chanser att bli bedömd som kompetent och till exempel få sina publikationer bedömda som vetenskapliga. I vilken utsträckning en forskare behärskar det akademiska språket, kanske i synnerhet med avseende på centrala teoretiska begreppsapparater, har därför en viktig roll för att bli inkluderad som en medlem i en disciplin.

Avslutningsvis kan det sägas att grindvakter har en central roll inom vetenskapssamhället och en rad aktiviteter är knutna till den funktion som de fyller. Några exempel är disputationer, sakkunnigbedömningar i anslutning till tjänstetillsättningar och projektansökningar. Vetenskapen kan ses som en anseendekultur vars status i samhället bygger på att slå vakt om de gränser som utmärker skillnaden från andra kunskapsproducerande verksamheter.

Kapitel 4

Teorier och forskning om organisationer

Det här kapitlet syftar till att exemplifiera organisationsteori och organisationsforskning, samt att ge och karaktärisera några exempel på organisations-teoretiska utgångspunkter inom forskning om organisationer i offentlig sektor.

Begreppet organisationsteori

Organisationsteori är ett paraplybegrepp som kan betyda många olika aspekter av organisationer. Det är ingalunda enkelt att få ett enhetligt grepp om vad organisationsteori innebär eftersom det i litteraturen förekommer ett flertal olika betydelser. En förklaring till detta är att organisationsforskning är ett omfattande och mångdisciplinärt forskningsfält och att det därför inte finns någon samlad och övergripande organisationsteori (se Pugh, 1984; Johansson, 2002b). En annan anledning är att begreppet organisationsteori kopplas ihop med andra benämningar: organisationsstudier eller studier av organisationer, organisationsanalys, organisationsbeteende eller beteende i organisationer, organisationsvetenskap eller organisationslära, institutionell teori, administrativ teori, managementteori eller ledarskapsteori samt managementstudier eller ledarskapsstudier är några exempel (se Jones & Munro, 2005). Ett citat från Pugh (1984; s ix) kan ges som exempel på några frågor som organisationsteori kan handla om:

Organization theory is the body of thinking and writing which addresses itself to the problem of how to organize (...) More specifically, organization theory can be defined as the study of the structure, functioning and performance of organizations, and the behavior of groups and individuals within them.

Organisationsteori avser ibland ett forskningsområde som företräds av en grupp forskare. Ibland avser det en särskild disciplin som studerar organisationer. Ibland avser organisationsteori en teoribildning som används i studier av organisationer tillsammans med andra teorier – till exempel professions-teori och ledarskapsteori. Det finns kort sagt en uppsjö av benämningar för

det forskningsområde och den teoribildning som omfattas av begreppet organisationsteori. Sjöstrand (1978; s 17) för fram en definition av organisations-teori som ganska väl sammanfattar resonemanget som förts hittills:

En organisationsteori är en ännu ej förkastad produkt av kunskaps-bildningen på området. Genom att fungera delvis stabiliserande möj-liggör den vetenskaplig diskussion. En organisationsteori ger utgångs-punkter för inriktningar, tolkningar, kritik sammanlänkanden etc i forskningsarbetet.

Citatet ger, utöver en illustration av organisationsteori, ett exempel på vad en teori kan fungera som; den möjliggör en vetenskaplig diskussion. Det ger en ytterligare innebörd åt teori än de som tas upp i kapitel 2. Innebörden tyder på att organisationsteori som utgångspunkt för diskussion kan vara en fråga att ha med sig i analyser av forskares användning av organisationsteoretiska referenser. De analyser som kommer att göras beskrivs mer i kapitel 5.

Perspektiv på organisationsteorier

Liksom andra teoretiska begrepp omfattar organisation en mängd fenomen, faktorer och relationer mellan dessa, som är möjliga att studera. Hur avgrän-sar man en organisation? En organisationsforskare är i varje studie tvungen att göra ett urval av vilka fenomen, vilka faktorer och vilka typer av relation-er, som är relevanta att studera. Det finns flera olika sätt att gruppera eller karaktärisera organisationer. Vilka kategorier, som framträder, beror på vilket organisationsperspektiv som används. Organisationer kan till exempel be-traktas i ett strukturellt perspektiv ett lednings- och beslutsperspektiv eller med ett perspektiv på beteenden i organisationer.

Scott (2003) tar upp tre analysnivåer som går att urskilja i studier av organi-sationer: en socialpsykologisk nivå, en strukturell nivå samt en ekologisk nivå. Utifrån en socialpsykologisk analysnivå betonas i första hand beteenden hos individer i organisationer där organisationen utgör en slags fond eller ram. Organisationer utgör då en arena för att studera mänskliga beteenden. Den kunskap som byggs upp om människors beteende innebär att organisat-ioners sätt att fungera förstås och förklaras. Den strukturella analysnivån har siktet inställt mot mönster, formella aspekter och sociala processer, som ut-märker organisationer och enheter inom dessa. Studier på denna analysnivå kan handla om enheter, som utgör delar av organisationer såsom arbetsgrup-per eller avdelningar, vidare kan det röra sig om studier av exempelvis speci-alisering, kommunikationsnätverk eller hierarkier. Den ekologiska analysni-vån handlar antingen om att studera relationen mellan organisationer, eller

grupperingar av organisationer och omgivningen. I denna analysnivå betraktas organisationer som aktörer och att organisationer kan agera som sådana.

I ett historiskt perspektiv på organisationsforskningen menar Scott (ibid.) att tidig organisationsforskning i huvudsak låg på en socialpsykologisk analysnivå. Under 1960-talets början började strukturellt inriktade organisationsstudier få en framskjuten plats (och de har alltså en framträdande plats i sociologiska studier). Den ekologiska analysnivån var den senaste att utvecklas. Först i slutet av 1960-talet började sådana studier bli vanliga och de har fortfarande många anhängare idag, enligt Scott.

Forskning om organisationer, har enligt Scott (ibid.) även förändrats från en syn på organisationer, som slutna rationella system, till en syn på organisationer, som öppna system, där människor antas ha en begränsad rationalitet. Det handlar om en förändring av uppfattningar om organisationer, som rört sig från att tänka sig en organisation med tydliga gränser gentemot omgivningen, till att tänka sig en organisation med diffusa gränser. I vissa avseenden kan det spegla en akademisering av organisationsteori och i andra avseenden är det en avspeglning av att flera discipliner har gett sig i kast med att studera organisationer. Dessa företräder olika synsätt på sociala fenomen. Sociologer tendera till exempel att lyfta fram ekologiska aspekter av organisationer medan psykologer betonar beteendenaspekter.

Moore & Pinder (1980) beskriver ett annat sätt att förstå samma utveckling i organisationsforskning. De utgår från den distinktion som Merton (1957) gör mellan *grand theory*, *theories of the middle range* och *working hypothesis* (som även berörs i kapitel 2). Utifrån det menar Moore & Pinder (1980) att utvecklingen grovt kan sammanfattas i tre perioder: en präglad av stora teorier mellan 1920 och 1950; en empiriskt inriktad period, präglad av sökandet efter empiriska generaliseringar från omkring 1940 till 1960; samt en period inriktad på utveckling av mer begränsade teorier, *theories of the middle range*, som inleds runt 1960 och framåt.

Organisationsforskning och vetenskapsteori

Organisationsteorins utveckling, från slutna rationella system till mindre rationella och öppna, liknar den utveckling som vetenskapsteorin har haft under 1900-talet. Den rationella synen på organisationer, tydligast företrädd av Taylor och Fayol, överensstämmer delvis med den rationella och idealistiska synen på vetenskap som de logiska positivisterna reagerade mot i början på 1900-talet. De administrativa principer som Fayol och hans efterföljare argumenterade för möttes av kritik, bland annat av Simon (1947) som var en logiskt empiristisk förespråkare, för att principerna var truismer och inte ve-

tenskapligt grundade. Ett citat från Simon (ibid; s xiii) ger en illustration av sådana uppfattningar:

Among the studies (...) that I have read, few have caught and set down in words the real flesh and bones of an organization; even fewer have convinced me that their conclusions (...) could properly be deduced from the evidence presented (...) Before we can establish immutable 'principles' of administration we must be able to describe, in words exactly how an administrative organization looks and exactly how it works.

Den positivistiska vetenskapssynen har haft en stark ställning inom organisationsforskning alltsedan början på 1930-talet. Utvecklingen inom organisationsteorin från Fayol som uppfattades som spekulativ och ideografisk kunskap till en vetenskap, kan även ses som en parallell till hur samhällsvetenskap kommit att utvecklas. Det finns många likheter mellan organisations-teoretikers diskussioner och diskussioner bland företrädare för logisk empirism inom samhällsvetenskap, vilket citatet från Simon är ett exempel på. Organisationsforskare under 1960-talet framhöll därför ofta att målet för organisationsforskning måste vara att utveckla vetenskapliga teorier om organisationer.

Under 1960-talet fick den positivistiska grenen av vetenskapsteorin kritik av bland annat Kuhn (1970), vilket även har berörts i kapitel 3. Det både föranledde och gav legitimitet åt ett mer kritiskt förhållningssätt till vetenskap. Paradigmatteorin som fångar förekomsten av olika perspektiv och ger legitimitet åt relativisering av vetenskap gav näring åt kritiker av det som sågs som konventionell organisationsforskning. En parallell process ägde rum inom organisationsteorin där kritiska röster började få utrymme under 1970-talet. Organisationsteorier som tagit intryck från socialkonstruktivism och diskursteorier växte fram.

Några exempel på skolbildningar

För att förstå dagens organisationsforskning kan det vara viktigt att beskriva den teoretiska grund som forskningen utgår från. Dagens organisationsteorier och forskning riktar sina argument mot gårdagens teorier och forskning. I det här avsnittet ges tre exempel på organisationsteoretiska forskningstraditioner: byråkratiteori, Contingencyteori, nyinstitutionell teori och dess tillämpning inom forskning om människobehandlande organisationer.

Byråkrati

Begreppet byråkrati är centralt i organisationsteori. Det har sin grund i Webers idealtyp. Webers redogörelse för byråkrati utgör en liten del av en omfattande produktion: ”after all, Weber devotes only a few pages in his vast work to the discussion of the internal characteristics and internal structure of bureaucracy” (Mouzelis, 1967; s 191). Detta till trots betraktas Weber som en förgrundsgestalt inom organisationsteori. Få begrepp väcker dock sådana negativa associationer som orden byråkrati, byråkratisk eller byråkratisering. Den populariserade varianten av begreppet byråkrati har kommit att kopplas till krångel, stelbenthet och förändringsobenägenhet, något som inte egentligen har med byråkrati som analytiskt begrepp att göra, utan om negativa effekter av byråkrati, som organisationsstruktur. Kritiken kan tolkas, som en sammanblandning mellan byråkrati som analytiskt begrepp, som syftar till att underlätta kommunikation mellan forskare och byråkrati som organiseringsprincip och ledningsideologi för att underlätta kontroll.

En viktig aspekt för att förstå byråkratins egenskaper, som Weber karaktäriserade den, är att den kan förstås med utgångspunkt i en subjektivistisk sociologi. Utgångspunkten för människors handlande är deras definition av situationen. Den överlägsenhet Weber tillskrev byråkrati kan därför dels förstås som en del av Webers argumentation för byråkratibegreppet, dels förstås i ljuset av en förståelseinriktad sociologi (ibid.). Weber tar upp några olika former av auktoritet, som han menar har förekommit i samhällen historiskt sett. Auktoriteten grundas på människors uppfattningar om rimliga skäl att underordna sig. Byråkrati bygger på en auktoritet som grundas på rationalitet och är den senast utvecklade formen av auktoritet. Det var den rationaliteten, som Weber försökte karaktärisera, genom att beskriva byråkrati.

Contingencyteori

Contingencyteorin utgår från att organisationer vars interna egenskaper bäst matchar krav från deras omgivning, kommer att uppnå den bästa anpassningen. Det skulle även kunna uttryckas: ju bättre en organisations interna särdrag ligger i linje med omgivningens krav, desto bättre anpassning. Contingencyteori innebär ett utvecklingssteg för forskning om organisationer och är en viktig föregångare till dagens organisationsforskning. Den har sina rötter i de empiriska studier av industrier i England som leddes av Joan Woodward. I Scotts (2003) analytiska modell över organisationsteorier klassas den som ett öppet rationellt system. Contingencyteorin kan betraktas som rationell eftersom den brottas med problemställningen hur en organisation kan organiseras på effektivast möjliga sätt. Som ett öppet system ses den därför att

den lägger tonvikten på omgivningen och relationen mellan omgivning och organisationer.

Contingencyteorin kan betraktas som en konsekvens av att empiriska undersökningar inte lyckas visa att en viss organisationsform är bäst i alla sammanhang, vilket till exempel Taylor (1911/1947) menade. Den liknar i det avseendet Mertons (1957) *theories of the middle range*. Teorin är ett bra exempel på hur teori utvecklas när den inte verifieras av empiriska undersökningar. En teori som påstår något om hur relationen mellan en formell organisationsstruktur och effektivitet ser ut, behöver revideras om teorin bara visar sig gälla under vissa förutsättningar. Contingencyteori påstår därför numera att det inte finns en bästa organisationsform. Avgörande för vilken som passar bäst i ett givet sammanhang, styrs av hur väl organisationsformen ligger i linje med omgivningens karaktär: "the goodness of fit between organizational form and environment" (Scott; 2003; s 105).

Contingencyteori har underförstått en rationell syn på människors beteende i organisationer. Enligt teorin ökar chansen till effektivitet om organisationens struktur är rätt anpassad (Burns & Stalker, 1966). Organisationer är framgångsrika därför att de matchar sin omgivning och sina förutsättningar väl. I teorin beror det på att de vidtagit de nödvändiga åtgärder som krävs vad gäller modifieringar och utformningar av organisationsstrukturen. Ett exempel är att matcha en flexibel struktur mot en osäker omgivning och en stabil mot en säker omgivning.

Sådana uppfattningar innebär inte bara att contingencyteoretiker tar organisationers rationalitet för given, det innebär även att organisationers omgivning tas för given. Vidare finns det ett underförstått ontologiskt ställningstagande i teorin på så sätt att omgivningen uppfattas, som existerande utanför organisationen, i en realistisk betydelse. Precis som teorier uppfattas komma mer eller mindre nära verkligheten i ett logiskt positivistiskt vetenskapsperspektiv kan en organisationsstruktur ligga mer eller mindre i linje med omgivningens förutsättningar i ett contingencyperspektiv.

Nyinstitutionell organisationsteori

Det finns en parallell mellan vetenskapssociologins kritik mot positivismens idealiserade bild av vetenskap och organisationssociologins kritik mot organisationsforskning. Den senare anses ha en idealiserad bild av framgångsrika organisationer. En variant av den organisationssociologin brukar benämnas nyinstitutionell teori. Den började etableras, som en ny skolbildning inom organisationsforskning i USA, i slutet av 1970-talet. Den togs till Sverige i slutet av 1980-talet av organisationsforskare i företagsekonomi. Den nyin-

stitutionella teoribildningen kan i viss mån ses som en reaktion mot contingencyteorin (Rowlinson, 2004). Ett exempel på ett citat som nyinstitutionella forskare skulle vända sig mot är uttalande av typen:

Modern organizational forms, governmental and industrial, represents the application of rational thought to social institutions in the same way that technology is the product of the rational manipulation of nature. (Burns & Stalker, 1966; s 12).

Meyer & Rowans (1977) ifrågasätter sådana uppfattningar, vilket inte minst den provokativa titeln ”Institutional organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony” antyder. De menar att tidigare organisationsteori utgått från att den formella strukturen är en direkt avspeglning av vad som sker i organisationen. I kontrast till detta menar Meyer & Rowan (ibid.) att formella strukturer tvärtom avspeglar myter och ceremonier. I alla samhällen cirkulerar olika typer av uppfattningar, t ex hur en effektiv organisation ser ut, vad som kännetecknar en framgångsrik verksamhet, vilka metoder som är effektiva eller vad som utmärker ett rationellt agerande. I ett nyinstitutionellt perspektiv har sådana föreställningar mer karaktären av vandringsräppling än några vederlagda och dokumenterade bevis. De är institutionaliserade uppfattningar som mer har karaktären av myter än beprövad erfarenhet. Enligt Meyer & Rowan (ibid.) ser formella organisationsstrukturer inte ut som de gör därför att det är effektiva utan därför att de speglar samhällets uppfattningar om hur en effektiv organisation ska se ut. Uppfattningarna om vad som är effektivt har blivit institutionaliserade. Det innebär att formella organisationsstrukturer ger intryck av att vara rationella därför att de innefattar element som ligger i linje med människors antaganden om faktorer som leder till effektivitet.

Organisationer anses tvungna att förhålla sig till de institutionella regler eller myter som råder i det samhälle de är verksamma i om de inte ska riskera sin legitimitet. Eftersom uppfattningar om vad som utmärker en effektiv organisation är institutionaliserade i ett samhälle får organisationer som införlivar de institutionaliserade uppfattningarna legitimitet. I ett nyinstitutionellt perspektiv är omgivningens uppfattningar avgörande för en organisations framtidsutsikter.

Det nyinstitutionella perspektivet delar contingencyteorins syn på omgivningens påverkan betydelse för organisationer men synen på vad omgivningen består av skiljer dem åt. Scott (2003) poängterar vikten av att skilja mellan en syn på en omgivning som existerar utanför organisationen, vilket är en mer traditionell syn, och en nyinstitutionell syn på organisationers omgivning där gränsdragningen mellan vad som är utanför och innanför organisationen betraktas som ointressant. Det handlar nämligen om en institutionell omgivning. Omgivningen som organisationer omges av består av socialt konstrue-

rade institutioner som inte har någon funktion eller har något rationellt syfte annat än de meningar som tillskrivs dem. De finns heller inte ”därute” egentligen utan i människors medvetanden.

Det som hittills har benämnts med begreppet omgivning, kan närmare preciseras i termer av fält och sektorer, vilket var vad DiMaggio & Powell (1983) gjorde några år efter Meyer & Rowan (1977). Begreppet *organisatoriskt fält* används för att avgränsa ett område där flera organisationer ägnar sig åt liknande verksamhet. Organisationer anses bli särskilt påverkade av det fält och den sektor som den tillhör eller uppfattar sig själv som hemmahörande i.

En central utgångspunkt är att organisationer är pressade till att vara isomorfa med institutionella uppfattningar om organisationsstrukturer. De organisationer som uppfattar sig tillhöra en särskild sektor och fält är tvungna att förhålla sig till de särskilda spelregler och föreställningar – som är institutionaliserade inom fältet på ett sätt som gör att deras organisationsstrukturer blir strukturellt isoforma med andra organisationer inom fältet.

En konsekvens av detta är att organisationer inom ett fält med tiden blir mer och mer lika varandra. Den likriktning som uppstår drivs på av tre olika typer av isomorfa mekanismer. *Tvingande*; från staten via lagar och bestämmelser. Om staten stiftar en ny lag, som reglerar organisationers verksamhet, så får det effekter för organisationer. Staten kan med olika medel tvinga organisationer att anpassa sig. *Normativ*; att människor likriktas via gemensamma utbildningar och tar med sig detta till organisationer som medverkar till att organisationerna blir likriktade. Om medlemmar delar grundutbildning och värderingar så kan det innebära en utveckling mot en ökande professionalisering och det kan i sin tur driva på likriktning. *Mimetisk*; organisationer härmar eller tar efter andra organisationer. Den mimetiska processen exemplifieras med att organisationer tar efter de som visat sig framgångsrika eller har någon annan önskvärd egenskap.

Konsekvenserna av DiMaggios & Powells (1983) sätt att betrakta är flera. Eftersom föreställningar inom organisationerna påverkas av omgivningens föreställningar får modebegreppet en roll i perspektivet. Tidigare hade mode inte haft någon plats i teorier om organisationer eftersom organisationsforskare ansåg att organisationer och dess ledare var fullt upptagna med att hitta lösningar på vad som är en optimal organisationslösning. När modebegreppet får en plats i organisationsteorin innebär det att organisationsförändringar hamnar i ett annat ljus. Bland annat ger det möjlighet att tala om organisationsmodeller i termer av popularitet och att de sprids för att de är populära, inte bevisat effektiva. Organisationer härmar andra organisationer och liksom modetrender leder det till konformitet.

Meyer & Rowan (1977) ger dock organisationer ett visst handlingsutrymme. Organisationer där ”policy” spelar roll för att legitimera en verksamhet anses organisationer ha behov av att frikoppla den praktiska hanteringen från den formella strukturen. Annars är det inte möjligt att på ett formellt sett införliva exempelvis ett nytt policyprogram. Eftersom formella regler ofta kan vara oförenliga med tekniska mål måste organisationer skapa sig handlingsutrymme för att informellt kunna fortsätta verksamheten. Organisationer kan på så vis framställa sig i linje med vad som förväntas utan att den verksamhet som bedrivs behöver förändras. Fenomenet kallas för löskoppling. Löskopplingen gör det möjligt för organisationer att laborera med sin formella struktur för att på så sätt tillmötesgå omgivningens förväntningar medan den tekniska – och mer viktiga – kärnan kan hållas intakt.

Människobehandlande organisationer och street-level bureaucracy

I en introduktion till en antologi om människobehandlande organisationer sammanfattar Sarri och Hasenfeld (1978) vad som innan och allt sedan dess utgjort kärnfrågor i forskning om människobehandlande organisationer. Enligt dem brottas organisationerna med fyra typer av problem: osäker omgivning, svårplanerade servicesystem, organisationers förändringsobenägenhet samt svårighet att bedöma effektivitet. Utöver dessa problem är organisationerna även en slags arenor där en kamp mellan byråkratisering och professionalisering ständigt pågår.

Människobehandlande organisationer verkar i en kontext, som brukar beskrivas som osäker, föränderlig och oförenlig, eftersom det riktas motsägelsefulla krav från flera olika håll och ekonomiska resurser kan skifta från tid till annan. Ett dilemma är att behovet av organisationernas insatser överskrider de resurser som kan avsättas för verksamheten. Verksamheten i en människobehandlande organisation styrs förvisso av efterfrågan men den kommer endast indirekt från dess målgrupp eftersom det är staten som är människobehandlande organisationers uppdragsgivare.

Människobehandlande organisationer definieras, som en grupp organisationer, vars huvudfunktion är att skydda, underhålla eller främja det personliga välbefinnandet hos individer. Det sker genom att definiera, forma eller ändra individers personliga egenskaper. Man kan skilja mellan organisationer på flera olika sätt beroende på vilka kriterier man använder. Hasenfeld (1983) menar att en faktor som skiljer en typ av organisation från en annan är karaktären på det råmaterial som organisationen tar in. Människobehandlande organisationer antas skilja sig från andra genom att de arbetar direkt med män-

niskor. Tabell 4.1 sammanfattar de grundläggande dragen i människobehandlande organisationer.

Tabell 4.1 Sex grundläggande drag som utmärker människobehandlande organisationer

Uppgiften	Uppgiften är att skydda eller åstadkomma välfärd
Målen	Målen är vaga, mångtydiga och problematiska – osäkerhet om hur och vad man kan åstadkomma
Moral	Ett väsentligt inslag av moral och värderingar
Metoder	Förekomst av flera inkompatibla metoder
Effekterna	Det är svårt att bedöma effekterna, bristande kunskap
Relationer	Kärnverksamheten bygger på relationer med människor

De människor som av olika anledningar vänder sig till människobehandlande organisationer benämns alltså som råmaterial av Hasenfeld (1983). Det gör han därför att arbetet syftar till att förändra eller påverka något hos människor. Det är typen av transformationsprocesser som människor går igenom, som gör att människor kan liknas vid organisationers råmaterial. Kärnverksamheten i människobehandlande organisationer är uppbyggd kring att processa, förändra eller bibehålla statusen hos de människor som hamnar inom deras uppdrag. Organisationer som arbetar med människor på det sättet står inför två speciella svårigheter. Till skillnad från döda föremål är människor aktiva och kan reagera, vilket innebär att arbetet måste präglas av samarbete och relationer. I det arbetet deltar "råmaterialet" mer eller mindre aktivt och kan på så sätt påverka arbetet genom att hindra eller underlätta det. Den andra svårigheten i människobehandlande organisationers arbete är att de teknologier som kan användas är svåra att pröva ut och man vet därför inte vad som fungerar från en situation till en annan. Organisationer anses därför lättpåverkade av omgivningens påtryckningar och detta relateras till fem faktorer varav några har berörts ovan:

- Den tekniska kärnan är svag och utvärderingar av arbetets effekter är en bristvara.
- Den institutionella omgivningens betydelse.
- Institutionaliserade organisationer.
- Legitimitet.
- Cykliska legitimitetskriser.

Det är tydligt att teorin om människobehandlande organisationer har en grund i en typologitradition inom organisationsforskning. En orsak till det kan vara att det vid någon tidpunkt i organisationsforskningens historia blev nödvändigt att skilja mellan olika typer av organisationer. Ovan beskrevs det som ett exempel på när en teori revideras därför att den får stöd. En lösning är att dela upp den i mindre områden. På så sätt blir en generell teori en *theory of the middle range*. Tidigare hade den allmänna teorin inte gjort någon skillnad till exempel mellan industrier och socialkontor, utan principer och egenskaper i organisationer betraktades som generella för alla typer av verksamheter.

En intressant omständighet är att annan organisationsteori, som inte är riktade mot just människobehandlande organisationer, använder liknande resonemang som berörts ovan, för att visa på rationella organisationsteoriens brister. Flera av de som, enligt Hasenfeld (ibid.), är utmärkande egenskaper för just människobehandlande organisationer används till exempel av företagsekonomer för att visa på hur komplexa organisationer är (Brunsson, 1985). Osäkerhet är ett gemensamt drag i flera av de egenskaper som betraktas som särskilt utmärkande för människobehandlande organisationer (t ex teknologi, en turbulent omgivning, vaga mål samt mätsvårigheter). Utan att överdriva är osäkerhet en central fråga i de flesta organisationsteorier oavsett om de gäller människovårdande organisationer eller andra.

Förord ger ibland en intressant läsning. Ibland vittnar det om informella aspekter som kanske inte författaren själv är så noga med att lyfta fram. Patti skriver i ett förord till Hasenfeld (1992) att innan Hasenfeld sammanställde den första antologin om människobehandlande organisationer tillsammans med English (1974; s vii) hade organisationsforskare som studerat "non-profit organizations" betraktat dem utifrån sina egna teoretiska linser och hade varit upptagna med att beskriva och förklara, inte med att förändra. En konsekvens av detta var att:

the body of organizational theory that research scholars and practitioners in the human service professions drew on had either been developed in other institutional sectors, or was not in the main concerned with informing practise. The extant literature was helpful to a broad understanding of the dynamics of social and health agencies, but not to useful for illuminating the variant properties and processes of this class of organizations.

Pattis analys ger ett något mer blygsamt perspektiv på människobehandlande organisationer än Hasenfeld (1983) gör. Kärnan i Pattis retrospektiva analys är framförallt att tidigare forskning inte utgått från ett praktikerperspektiv. Forskare inom människobehandlande organisationer gör anspråk på att deras forskning utgör ett fält som är väsentligt annorlunda jämfört med den tradit-

ionella organisationsforskningens. Utifrån resonemanget ovan om de små skillnaderna mellan teorier om människobehandlande organisationer och annan organisationsteori finns det anledning att anta att anspråken är mer akademiskt motiverade än empiriskt eller teoretiskt. Finns det anledning att ställa frågan om det finns intressen bakom strävan att avgränsa ett särskilt studieobjekt bland organisationer?

Lipsky (1980) har ett statsvetenskapligt perspektiv på byråkrati. Maktmissbruk är en central fråga i ett statsvetenskapligt synsätt (Mouzelis, 1967). *Street-Level Bureaucracy* kan ses som en avspegling av en uppfattning om att byråkrater får maktställningar i organisationer som är byråkratiskt uppbyggda. Lipsky lägger sin tonvikt på byråkraterna. Han kan sägas vara en statsvetare som har lyft fram den personalkategori som har hand om kontakterna med medborgarna (se Johansson, 1998; s 49). I hans begreppssystem kan de ses som gräsrotsbyråkrater eftersom det är de som har kontakt med medborgarna. Till skillnad från en annan bild av byråkrater som ses dem som kanslist i regeringskanslier eller liknande. Lipsky utgår från de förra och de problem, både i termer av begränsning och av möjlighet, som organisationen medför för dem. Vidare betonar han vad den enskilde byråkraten i organisationen utgör för problem för implementering av politiska beslut. Undertiteln ”Dilemmas of the individual in public organizations” i kombination med ”to understand how and why these organizations often perform contrary to their own rules and goals” (Lipsky, 1980; s xi) antyder att Lipsky betonar detta.

Lipskys (ibid.) analys går ut på att försöka förklara hur det kan komma sig att de lokala tjänstemännens makt blir så stor och varför inga reformer, förändringar eller ens politiska maktskiften verkar bita på dem. Han driver tesen att politikens slutgiltiga utformning, dvs. resultat av implementering eller av politik i en mer långsiktig mening, bestäms nerifrån av tjänstemän snarare än uppifrån av politiker.

Karaktäristiskt för gräsrotsbyråkratier är: oklara mål, de tenderar att vara övergripande, otydliga och komplexa; svårigheter att utvärdera resultat samt bristande resurser. Det finns konstant en större efterfrågan än resurser. Dragen är snarlika de som Hasenfeld (1983) ger exempel på, vilket framgår vid en jämförelse med beskrivningen ovan.

Några exempel på centrala begrepp är förutom gräsrotsbyråkrati och gräsrotsbyråkrater: diskretion och handlingsutrymme. Diskretion innebär den relativa handlingsfrihet från organisationens och ledningens kontroll, som professionella utövare har. Tre omständigheter som skapar diskretion sägs vara: vaga mål och lagar; att arbetet sker med unika och svårförutsägbara människor; samt omständigheter som gör att utförandet baseras på professionell expertis.

Några sammanfattande kommentarer är att människobehandlande organisationer som begrepp (representerat av Lipsky, 1980 samt Hasenfeld, 1983) bygger på en kategorisering av organisationer utifrån det som antas utmärkande för organisationer. Det som valts som utgångspunkt handlar om vad organisationer har för huvudsaklig inriktning: människor eller föremål. Ett problem är till exempel att en organisation kan ha delar som uppfyller ett kriterium (människor) och samtidigt andra som uppfyller andra kriterier (föremål). Hur kan administrativ personal i en människobehandlande organisation, som inte alls arbetar direkt med människor, kategoriseras? Vilken betydelse har de delar av arbetet i en verksamhet som innebär administrativa uppgifter: att delta i möten och dokumentation? Inom skolans värld är det t ex en vanlig kritik att alltför stor del av rektorers arbete ägnas åt perifera arbetsuppgifter snarare än att leda lärares arbete (se till exempel Scherp, 1998).

Forskning om organisationer i offentlig sektor

Reformer och organisationsförändringar är ett exempel på ett ganska vanligt studieobjekt för forskning om offentlig sektor. En anledning till det kan vara att nyinstitutionell teori har gjort forskare uppmärksamma på förändringar i organisationer. Ett tema som tagit intryck av nyinstitutionell teori är att lyfta fram att organisationsmodellens spridning kan förklaras av hur populära och ”inne” de är, snarare än hur väl de fungerar eller hur lämpliga de är. Det finns en implicit kritik av ledning av styrning av offentlig sektor i forskningen. Ett exempel på det är att införande av en välrenommerad organisationsmodell ses som ett sätt för organisationer att legitimera sin verksamhet både externt och internt.

Forskare tenderar att lyfta fram den symboliska betydelsen av organisationsförändringar. Det tas som exempel på organisationers beroende av legitimitet. Czarniawska-Joerges (1988; s 184) menar att ”reformer är ett varumärke för den offentliga sektorns organisationer”. Den offentliga sektorn legitimerar sig genom sina processer och genom att visa att det som pågår inom organisationerna är i överensstämmelse med samhällsliga normer och förväntningar. I det perspektivet blir offentliga organisationer utseendefixerade och tillskrivs en strategisk och kanske även en beräknande sida.

Det nyinstitutionella perspektivets betoning av modets roll när det gäller design av organisationer och organisationsförändringar har lett fram till att organisationsforskare har intresserat sig för var populära organisationsmodeller kommer ifrån och hur de sprids. I vad som kan ses som ännu ett exempel på en implicit kritisk syn på ledning och styrning hävdar organisationsforskare att sådana modeller sällan har någon vetenskaplig grund. Istället ses de som

produkter av populariserad organisationsvetenskap – så kallad ”populär managementkultur”. Furusten (1998) diskuterar till exempel tänkbara orsaker till att populär managementteori får genomslag och illustrerar ett kritiskt förhållningssätt genom att han menar att organisationer och dess ledning efterfrågar den enkelhet och entydighet, som erbjuds, snarare än de komplexa teorier och resonemang, som forskning står för. Den senare typen är svåröversatt och svårtillämpad och kanske innefattar den rent av kritik mot den förra, som är lättare att tolka, översätta och tillämpa. På det senare temat har Furusten (ibid.; s 52) uttryckt att människor ”vill ha ordning och reda och man vill tro på samband mellan framsteg, tillväxt och specifikt utövad företagsledning ... att det dagliga livet i organisationerna ofta kan vara besvärligt och strävsamt behöver man inte bli påmind om”. På samma tema har forskare studerat hur populära organisationsmodeller sprider sig från organisation till organisation.

Offentlig sektor sneglar mot privat sektor

New Public Management (NPM) är en trend som beskrivs av organisationsforskare inom offentlig sektor i västvärlden. NPM lär ha myntats av statsvetaren Hood (1991) och fungerar som ett samlingsnamn för organisatoriska förändringar som genomsyras av en rationell syn på organisationer (jämför med Scott, 2003 och det han benämner som organisationer som rationella system). NPM sägs vittna om ett nytt synsätt på ledning och styrning hos politiker och andra beslutsfattare. Ett utmärkande drag är en tro på och strävan mot ökad konkurrens och kontroll. Inspiration till förändringar hämtas från framgångsrika exempel inom näringslivet. Gamla förstelnade byråkratier ges som exempel på hur dåligt den offentliga sektorn kan fungera. Det framhålls att den stora förebilden för de typer av reformer och organisationsförändringar som NPM omfattar är den fria marknaden.

NPM-trenden inom den svenska offentliga sektorn illustreras med olika typer av exempel som pekar på att nya sätt att organisera den offentliga sektorns organisationer blivit vanliga. Det som tas som en tydlig indikator på att NPM kommit att prägla även den offentliga sektorn i Sverige är att inspiration till organisationsförändringar i kommer från den privata sektorn (dvs. utanför den offentliga sektorn och frivilligorganisationer). Några exempel på forskning som har visat detta är (Forsell, 1999; Forsell & Ivarsson Westerberg, 2000) Studierna visar bland annat att målstyrning, balanserade styrkort, beställar-/utförarorganisationer har blivit vanligt förekommande. Likande trender har konstaterats i några exempel på forskning som socialtjänsten organisation (Johansson, 2005; Blom, 1998). De positiva effekter som konkurrensutsättning anses föra med sig är ett tungt vägande argument för att införa marknadsmodeller inom offentlig verksamhet.

Det man från forskarhåll brukar ifrågasätta är att det inte finns några belägg för att det som är framgångsrika sätt att organisera privata sektorns organisationer, skulle fungera inom den offentliga sektorn. Förutsättningarna för de olika sektorerna anses vara alltför olika. Ett exempel på forskare som hävdar det om socialtjänstens organisation är Larsson & Morén (1988). De menar att socialtjänstens organisationer, i allmänhet är tämligen oreflekterade företeelser – okritiska övertaganden av nedärvda föreställningar om hur en organisation bör se ut.

Forskning om socialtjänstens organisationer

Avslutningsvis ges två exempel på forskningsöversikter som på lite olika sätt handlar om forskning om socialtjänstens organisation. De nämndes i förbigående i anslutning till det avsnitt som handlar om avhandlingens första frågeställning (se kapitel 1). Den första är en kunskapsöversikt om äldreomsorgsforskning av Szebehely (2005) och den andra en forskningsöversikt av forskning om socialtjänstens organisation Johansson (2002b).

Äldreomsorgsforskning i Norden är en omfattande kunskapsöversikt av Szebehely (2005) och i den görs en genomgång av forskning om äldreomsorgen mellan 1995 och 2004 i nordiska länder. Syftet är kartlägga vad det forskas om och vad det inte forskas om, vilka metoder som används och vilka resultat som lyfts fram. Översikten består av åtta delar vilka var och en har till uppgift att sammanställa och identifiera områden där kunskapen har luckor och där det således behövs mer forskning. Delöversikterna studerar främst problemområden, studieobjekt och metoder men även en del på resultat. Teorier och teorianvändning berörs inte.

I ett avslutande kapitel sammanfattar Szebehely (ibid.) de olika delarna i boken. Hon beskriver att översikterna belyser och aktualiserar ett flertal intressanta paradoxer, vilka i huvudsak går ut på att äldreomsorgsforskningen, trots en relativ uppenbar koppling till olika drag som är karaktäristiska för äldreomsorgen, inte använder teoretiska perspektiv som fångar det i analyserna. Två exempel är köns- och klassperspektiv. I en avslutande reflektion tar Szebehely upp att omsorgsforskare i större utsträckning tycks referera anglosaxiska forskare än nordiska och att det finns en risk med ”okritisk import av teoretiska perspektiv utvecklade i länder med andra välfärdsmodeller” (ibid.; s. 388). Det menar Szebehely kan leda till politiska och vetenskapliga felslut.

En forskningsöversikt av Johansson (2002b; 2005) bygger på en kartläggning av forskning om socialtjänstens organisation. Johansson hävdar att det finns bristande kunskaper om välfärdstatens organisationer inom den akademiska

forskningen. Bristen avser både teoribildning och översikt över empirisk forskning om svenska välfärdsproducerande organisationer och deras inre logik. Det finns enighet bland både akademiker och praktiker om att välfärdens organisationer av flera skäl är ett angeläget och eftersatt forskningsområde. Paradoxalt nog är den svenska kunskapen om välfärdssektorns organisationer bristfällig trots att organisationsteorin utvecklats starkt under de senaste decennierna, inte minst genom internationell empirisk forskning om välfärdssektorns organisationer (Johansson, 2005).

Johanssons genomgång är koncentrerad till en ämnesmässig beskrivning av vad som karakteriserar respektive ämnes forskning, med avseende på forskningsproblem, syfte, teoretisk referensram, metod samt huvudsakliga resultat. Även om Johansson i ett avslutande avsnitt presenterar sammanfattande reflektioner gällande gemensamma tendenser poängterar han att det inte ligger inom ramen för rapportens syfte att göra en samlad analys. Johansson (ibid.) noterar i några avslutande kommentarer att det är vanligt att forskare använder ovan nämnda Lipsky (1980) och Hasenfeld (1983) i forskningen om socialtjänstens organisation och andra välfärdsstatliga organisationer. Det är inte oproblemiskt att forskare tenderar att välja dessa organisationsteorier menar Johansson (2005; s 120):

En fråga man kan ställa sig är om, och i så fall i vilken grad, sådana modeller är tillämpliga på svenska förhållanden, eller om det behövs analysmodeller som ligger närmare den svenska välfärdsmodellen.

Några sammanfattande kommentarer om organisationsforskning

Kapitlet ger några exempel på organisationsteorier och organisationsforskning. Organisationsforskning är ett omfattande forskningsfält:

”the study of organizations is one of the most vigorous areas in the social sciences” (Scott, 1992; s ix)

En anledning är att det är en mångdisciplinär forskningstradition. Organisationsteori har dessutom, liksom många andra forskningsområden, dragits med i akademins tillväxt. Det finns därför många olika specialområden, inom enskilda discipliner, som utvecklats inom organisationsforskning.

De exempel på organisationsteorier, som ges i kapitlet, visar att vilken organisationsteori som används ger olika konsekvenser för vilka frågor som uppmärksammas. Det innebär att olika slutsatser kommer att dras beroende vilken teori som väljs. En skillnad som framkommer är att teorierna bygger på olika vetenskapsteoretiska utgångspunkter. En fråga som kan ställas är om de

organisationsteorierna i så fall är kompatibla? Kan olika teoretiska perspektiv användas på samma material? Finns det några problem som kan tänkas uppstå för den kunskap som produceras?

En annan fråga är knuten till det resonemang som fördes i kapitel 2 om de två synsätten på teori. Utifrån ett aktivitetssynsätt på teori blir det viktigt att teorin verkligen kan hjälpa forskare genom att utmana tänkandet. Vilken betydelse kan de teorier som exemplifierats ha för forskares tänkande om socialtjänstens organisation?

Kapitel 5

Metod

Avhandlingens syfte är att studera vetenskapliga publikationer inom ett specifikt forskningsfält och att genom det ge exempel på hur samhällsvetenskapliga forskare använder teoretiska referenser. Studien kan karaktäriseras som en teoretisk studie som lyfter teoretiskt intressanta och principiella resonemang utifrån empiriska exempel. Det empiriska material som valts för ändamålet är texter. Den första frågeställningen som är vilka teoretiska referenser som används skulle kunna baseras på andra material men det som valts har bedömts som det lämpligaste utifrån syftet med avhandlingen. Samma gäller för avhandlingens andra frågeställning: hur går den skriftliga användningen av teoretiska referenser till inom forskningsområdet?

Urvalsprocessen

Urvalet av texter gjordes genom en forskningsöversikt. Forskningsöversikten var ett led i att samla in material som legat till grund för två mer preciserade urval. Arbetet med forskningsöversikt inleddes med en precisering av sökmetoder och urvalskriterier.

Två sökmetoder användes. Den första bestod av en manuellt präglad sökning utifrån uppställda kriterier på ämnesområde, vilka preciseras nedan. Det innebär en genomgång av hemsidor vid samtliga svenska universitet och högskolor, institution för institution. På hemsidorna gjordes sökningar efter forskning och publikationer. Den andra sökmetoden är databassökningar. De urvalskriterier som användes sammanfattas i tabell 5.1. Några aspekter av urvalskriterierna kan förtydligas. En utgångspunkt var att texterna är publicerade inom ramen för samhälls- och humanvetenskap. När det gäller publikationer exkluderades FoU-rapporter, populärvetenskapliga artiklar, debattinlägg samt andra typer av rapporter t ex statens offentliga utredningar. Skälet var att få publikationer som på förhand kan antas ha blivit behandlade genom kollegial granskning i organiserad form. Av språkskäl exkluderades till exempel finska, tyska och spanska.

Ett avgörande urvalskriterium handlar om studieobjekt. Det är det svåraste att precisera och därför finns det anledning att närmare beskriva tillvägagångssättet. Avsikten var att fånga texter som behandlar organisationsfrågor inom svensk socialtjänst, vilket är ett relativt brett kriterium. En första utgångspunkt var nyckelord relaterade till socialtjänstens organisation som urvalskriterier: socialtjänst, individ- och familjeomsorg, äldreomsorg, hemtjänst, socialsekreterare, biståndsbedömare, eller att ett organisationsrelaterat ord skulle vara omnämnt någonstans i titel, syfte eller frågeställning. En andra utgångspunkt var att det framgår av abstraktet att författaren har organisation som en analysnivå eller redogör för organisationsteoretisk forskning eller teori. En tredje utgångspunkt var att forskaren betonar socialtjänstens verksamhet i någon form. Med det avses de verksamheter som omfattas av individ- och familjeomsorg eller äldreomsorg. Publikationer som enbart handlar om handikappomsorg eller barnomsorg ingår inte i urvalet. I de fall där en publikations studieobjekt omfattar socialtjänst, och en eller flera andra organisationer; till exempel samverkan mellan socialtjänst, försäkringskassa och skola; har de inkluderats i studien i den mån forskaren berör organisationsfrågor och har socialtjänsten som utgångspunkt.

Tabell 5.1 Urvalskriterier

Urvalskriterier	Inkluderingsprincip
Discipliner/institut	Företagsekonomi, kulturgeografi, pedagogik, psykologi, socialt arbete, sociologi, statsvetenskap samt teologi ⁷
Tidsperiod	1 januari 2000 och 1 december 2007
Författare	Doktorand eller disputerad
Publikationstyp	Avhandling, vetenskaplig tidskriftsartikel, bok, antologikapitel
Språk	Engelska, svenska, norska och danska
Studieobjekt	Organisationsfrågor och socialtjänst individ- och familjeomsorg samt äldreomsorg

I urvalsprocessens första steg bestod urvalet av 164 texter. De reducerades i ett andra steg till 94, utifrån en bedömning om exkludering eller inkludering med avseende på de kriterier som presenterats ovan. Det var i de flesta fall relativt oproblematiskt att avgöra om en text skulle ingå i det slutgiltiga urva-

⁷ Utöver dem är några temainstitutioner med eftersom en del universitet har frångått traditionell ämnesdisciplinär indelning (ett exempel är TEMA-institutionerna vid Linköpings universitet). De forskningsinstitut som ingår är SOFI (Socialforskningsinstitutet), SCORE (Stockholm Centre for Organizational Research), CEFOS (Centrum för forskning om Offentlig Sektor) samt Arbetslivsinstitutet.

let eller inte. Det problematiska har uppstått med texter som bedömts befinna sig i gränslandet av forskningsområdet socialtjänstens organisation. För att tydliggöra urvalsprocessen ges här två exempel där gränsdragningen var svår. Det första exemplet är en publikation som inkluderades och det andra en som exkluderades.

Exempel 1: *Diskurser om äldreomsorg* (Wreder, 2005). Av titeln framgår att avhandlingen handlar om diskurser inom äldreomsorgen. Den berör inte organisationsfrågor direkt, dvs. inte i syfte eller frågeställningar, men den bedömdes relevant därför att den berör rambetingelser och arbetsvillkor bland dem som arbetar inom äldreomsorg. De organisatoriska förutsättningarna tycks spela roll för hur äldreomsorgspersonal upplever möjligheter och begränsningar för sitt arbete.

Exempel 2: *Elevvård i grundskolan* (Backlund, 2006). Avhandlingen handlar om skolan som arena för socialt arbete med avseende på elevvårdsarbete vid skolor och samverkan med socialtjänsten. Den har ett tydligt organisationsperspektiv men har bedömts ligga utanför ramen för socialtjänsten eftersom huvudfrågan rör skolan.

Det tredje steget i urvalsprocessen består av urval av texter för närläsning. Urvalet gjordes med utgångspunkt i resultaten av den bibliometriska analys som beskrivs nästföljande avsnitt. Texterna valdes ut genom ett strategiskt urval i två led. Det första bestod av att välja texter som av litteraturförteckningen att döma har använt någon av de fyra vanligast förekommande teoretiska referenserna (vilket bygger på resultat från den första analysen). I det andra ledet gjordes urvalet med ambitionen att maximera olikheten mellan publikationerna, inte att få ett representativt urval. Syftet med närläsningen är, liksom för den teoretiska studien i stort, att exemplifiera (se t ex Svenning, 2003). Det är rimligt att bättre exempel på användning av teoretiska referenser kan framkomma om olikheten mellan texterna i urvalet maximeras. Framförallt har det handlat om att försöka välja texter som åtminstone vid en första anblick väsentligen skiljer sig åt. Det innebär att valet av urvalskriterier baserat på olika ämnesdiscipliner, olika verksamhetsområden samt olika publikationstyper: monografi, sammanläggningsavhandling eller artikel samt engelsk- eller svenskspråkig.

Några fakta om urvalet

I det här avsnittet presenteras fakta om de publikationer som ingår i det första urvalet som omfattar 94 publikationer.

Av de totalt 94 publikationer som ingår i urvalet kommer tre fjärdedelar från fyra lärosäten: Umeå universitet (21 procent); Stockholms universitet (20 procent); Lunds universitet (19 procent) samt Göteborgs universitet (15 procent). Socialt arbete är den disciplin som är mest representerad (se tabell 5.2). Avhandlingar har delats in i två kategorier och om man slår ihop två olika avhandlingstyperna till en, så utgör avhandlingar den vanligaste publikationstypen tätt följt av artiklar (se tabell 5.3). När det gäller vilket år publikationerna är publicerade så är fördelningen relativt jämnt fördelad över tidsperioden (se tabell 5.4)

Tabell 5.2 Publikationer om socialtjänstens organisation under perioden 2000-2007 fördelat på disciplin

DISCIPLIN	n	PROCENT
Socialt arbete	55	59
Sociologi	11	12
Förvaltning	6	6
Psykologi	6	6
Företagsekonomi	4	4
Pedagogik	4	4
Övrigt	8	9
Total	94	100

Tabell 5.3 Publikationer om socialtjänstens organisation under perioden 2000-2007 fördelat på publikationstyp

PUBLIKATIONSTYP	n	PROCENT
Avhandling (monografi)	24	26
Avhandling (sammanl.)	7	7
Artikel	28	30
Bok/antologibidrag	22	23
Rapport	13	14
Totalt	94	100

Tabell 5.4 Publikationer om socialtjänstens organisation under perioden 2000-2007 fördelat på publikationsår

ÅR	N	PROCENT	ÅR	n	PROCENT
2000	17	18	2005	14	15
2001	7	7	2006	18	19
2002	9	10	2007	8	9
2003	12	13	Total	94	100
2004	9	10			

De sex publikationerna som valdes ut genom ett strategiskt urval utgör ett relativt omfattande textmaterial på omkring 1000 sidor. I tabell 5.5 sammanfattas texterna. Det framgår att fyra av dem är avhandlingar och att några handlar om äldreomsorg och några om individ- och familjeomsorg. Två av texterna är skrivna på engelska och övriga på svenska. De presenteras ingående i kapitel 6.

Tabell 5.5 De sex publikationer som ingår i det strategiska urvalet

FÖRFATTARE	TITEL	PUBLIKATIONSTYP	ÅRTAL
Blomberg	Specialiserad biståndshandläggning inom den kommunala äldreomsorgen	Avhandling	2004
Stranz	Utrymme för variation – om prövning av socialbidrag	Avhandling	2007
Jönson	Client work, job satisfaction and work environment aspects in human service organizations	Avhandling	2005
Lindelöf & Rönnbäck	Att fördela bistånd – Om handlägningsprocessen inom äldreomsorgen	Avhandling	2004
Bergmark & Lundström	En sak i taget? Om specialisering inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg	Artikel	2005
Ohlson, Söderfeldt, Söderfeldt, Jones & Theorell	Stress Markers in Relation to Job Strain in Human Service Organizations	Artikel	2001

Bibliometrisk analys

Som tidigare berörts vid flera tillfällen lyder den ena av avhandlingens frågeställningar: Vilka organisationsteoretiska texter har forskare i forskningsfältet refererat? Den metod som använts för att besvara frågeställningen innebär en studie av referenslistor. Referenslistorna har gått igenom systematiskt med noteringar om vilka organisationsteoretiska texter som respektive text har med i referenslistan. Slutligen har dessa kodats och informationen lagts i en databas. Baserat på de fyra vanligast förekommande internationella organisationsteoretiska referenserna (se kapitel 6) valdes samtliga publikationer ut som hade med någon av dem i sin referenslista. Ett kriterium för inkludering var att de skulle innehålla minst en av de fyra vanligaste internationella organisationsteoretiska referenserna.

Det innebar en reducering av antalet publikationer från 94 till 48. De lästes därefter igenom översiktligt. Varje gång som en referens till någon av de vanligaste fyra förekom med källa, gjordes en notering om var i publikationen den var placerad.⁸ Bedömningen av lokalisering byggde på en indelning av texter utifrån sex kategorier av avsnitt: introduktion, teori, tidigare forskning, metod, analys/resultat samt diskussion. Indelningen följer vad som betraktas som ett konventionellt upplägg för ett vetenskapligt arbete.

Med utgångspunkt i den databas som upprättats gjordes univariata frekvensanalyser. Varje refererad organisationsteoretisk text har sedan rangordnats utifrån förekomst.

En mer detaljerad kategorisering och analys av referenserna till de fyra vanligaste internationella organisationstexterna gjordes på de sex publikationer som valts ut för närmare analys. För denna analys gjordes några särskilda bearbetningar och kategoriseringar. Den innebar att en analys gjordes av frekvensen på upprepade referenser till var och en av de fyra vanligaste i varje publikation gjordes.

⁸ I något fall var det svårt att avgöra till vilken organisationsteoretisk text som en teoretisk referens gjordes. Ett exempel: I (Bergmark & Lundström, 2005) där de hänvisar till Powell & DiMaggio (1991) var det svårt att avgöra om referensen var till en introduktion skriven av Powell & DiMaggio i antologin av dem från 1991, eller om referensen avsåg den artikel skriven av dem (1983) men som även ingår som ett antologibidrag i (1991). Av Bergmark & Lundströms referensförteckning framgick endast antologititeln. Då resonemanget som refererades stämde mer överens med innehållet i deras artikel än i antologiintroduktionen betraktades den som en referens till DiMaggio & Powell (1983) trots att Bergmark & Lundström refererat till Powell & DiMaggio (1991).

Kvalitativ innehållsanalys

För att svara på den andra frågeställningen, Hur anges och används teoretiska referenser i empiriska publikationer? valdes en metod som kan karaktäriseras som en kvalitativ referensanalys. Närmare bestämt består analysen av två moment: det ena är en analys med betoning på var i texterna som referenserna sitter och det andra momentet en analys med avseende på det språkliga sammanhanget runt referenserna. Syftet med den första analysen är att kategorisera sammanhang där referenser anges utifrån olika typer av sammanhang. Syftet med den andra analysen är att genom tolkning försöka förstå vad referenserna har för funktioner i olika typerna av sammanhang, dels med avseende på funktion för texten, dels med avseende på kognitiv funktion för författaren.

Det kan finnas många olika anledningar till att teoretiska referenser anges i texter. I likhet med vad som förespråkas i litteratur som handlar om analyser av referenser (se t ex Leydesdorff & Amsterdamska, 1990; Cozzens, 1989) har en multidimensionell analys varit en given utgångspunkt. Det innebär i den här metoden att flera analysverktyg används för att utveckla frågan om hur det går till när teorier och teoretiska referenser används i text. En vanligare betydelse av multidimensionell analys är kanske att det avser en kombination av metoder (till exempel intervjuer, referensanalys och bibliometrisk analys). De analysverktyg och analytiska perspektiv som används har inspirerats av olika teorier och forskningstraditioner. Några exempel är semantik, pragmatik, diskursanalys samt argumentationsanalys.

Referensernas lokalisering

Den första formen av analys består av att läsa igenom de utvalda publikationerna i syfte att notera var samtliga referenser till de fyra vanligaste organisationsteoretiska texterna är placerade. Det är en analys som liknar vad som brukar kallas för citation-context analysis (se t ex Hargens, 2000). Av skäl som berördes i kapitel 3, om konventioner och synen på vetenskaplighet, har vetenskapliga publikationer genomgående ett ganska konventionellt upplägg och följer en retorisk struktur. Suppe (1998) kallar detta för vetenskapliga artiklars arkitektur. En utgångspunkt är att referenser görs på olika sätt i olika avsnitt av texter. Exempel på frågor som varit vägledande för denna analys är: Var hamnar referenser till de vanligaste organisationsteoretiska texterna? Hur används de och vilken funktion fyller de? Vilka mönster framkommer i introduktion, teoriavsnitt samt avsnitt med analys och diskussion?

Analys av betydelseaspekter

Analys av betydelseaspekter avser dels analyser av författarnas sätt att argumentera, genom att se dem i ett retoriskt perspektiv, dels analyser av författarnas sätt skriva om referenserna och om det innehåll som referenserna representerar, med betoning på reflektion och förhållningssätt.

Den första betydelseaspekten lägger tonvikten på användning av teoretiska referenser som en del av en argumentation. Teoretiska referenser ses som argument snarare än upplysningar om källor. Förenklat innebär det att referenserna ses som viktiga byggstenar i ett större argumentationsbygge. Detta sätt att tänka är influerat av litteratur som handlar om vetenskapens skriftliga praktik. Det liknar vad Gross (2006; s 26) skriver om skillnaden mellan att se vetenskapliga resonemang som bevisföring eller retorik. Han menar att det enbart rör sig om en gradskillnad: "science is no exception to the rule that the pervasive effect of authority and the values it embodies weighs heavily".

Vetenskapliga texter ses som författares argumentation för något, till exempel en tolkning, och en angiven referens har betydelse som argument i den. Resonemanget påminner om det som diskuterades i kapitel 3 i anslutning till refererandets praktik. Sättet att tänka om vetenskaplig argumentation, och referensers funktion för den, ligger närmare ett retoriskt perspektiv på referenser än ett kommunikationsperspektiv.

En författares argumentation framträder inte genom att bara analysera den mening som följs av en referens. Det räcker inte heller med att analysera dess närmaste omgivning. För att argumentationen ska framträda måste ett större utsnitt av en text analyseras med avseende på textsammanhanget före och efter att en referens har angivits i text. Det kan ändå vara svårt att upptäcka argumentationen. Av den anledningen har ett analysverktyg använts som bygger på en distinktion mellan pro- och kontraargument. Analysverktyget är skapat med inspiration från traditionell argumentationsanalys (se t ex Björns-son et al, 1994). Analyserna av referenser som argument handlar dels om att bestämma vilken eller vilka typer av argument som referenser utgör, dels om att avgöra vilka sorters resonemang som förs med hjälp av referenser som argument.

Analysen har gjorts i två steg. Det första är en analys av referenserna som används där de valts ut som kan betraktas som argument för eller emot en slutsats. Det andra steget av analysen är att bestämma vilken typ av tes och vilken sorts argument referenserna utgör. Några exempel på de frågor som ställts till texterna för analys av argumentation är: Vid vilka typer av argument och i anslutning till vilka sorters teser anges referenserna? Hur går det

till när referenserna används som argument? Vad och vilka aspekter används referenser att förankra?

En annan betydelseaspekt lägger tonvikten på författarnas reflektion och förhållningssätt. När en författare ställer frågor i anslutning till referenser som är riktade mot någon aspekt av den angivna referensen ses det som ett exempel på reflektion. Det ses också som ett exempel på sätt som författaren förhåller sig till innehållet i referensen eller förhåller sig till den författare som företräder referensen. Författarnas reflektion är svår att upptäcka vid en första anblick och därmed svår att studera i en första analysomgång. Det har krävts en god kännedom om publikationerna i materialet, vilken gradvis har växt fram genom analyser i flera omgångar. I analysarbetet har analyserna av förhållningssätt och reflektion därför vuxit fram som en slags följeslagare till de andra analyserna som gjorts.

En ingång till att analysera reflektion har varit att notera vilka resonemang en författare för kring val av teori samt att analysera på vilka sätt valet motiveras. En fråga som funnits med i läsningen av publikationerna är också om begreppet val förekommer överhuvudtaget. Analyserna har mynnat ut i en typologi som presenteras närmare i slutet av kapitel 7 (se tabell 7.1).

Några exempel på frågor som använts för analysen av förhållningssätt och reflektion är: Vilket eller vilka förhållningssätt gentemot teorier, perspektiv och teoretiska begrepp avspeglas i författarnas sätt att presentera, skriva, förankra och referera? Hur förhåller sig författarna till sina referenser? Förekommer det några skeptiska eller kritiska kommentarer?

Analytiska perspektiv

De analytiska perspektiv som används är allmänt uttryckt språk teori och vetenskapsteori. Med språk analys avses perspektiv på författarnas sätt att uttrycka sig. Det handlar om pragmatiska aspekter; *hur* författar skriver och formulerar sig i anslutning till angivna referenser. Det skiljer analysperspektivet från ett perspektiv som betonar innehållet, *vad* som uttrycks, vilket är en annan dimension av den språk analys som gjorts. I den har ordvalen i form av positiva eller negativa ord i anslutning till angivna referenser betydelse. Med pragmatiska och innehållsliga aspekter i åtanke har de textsammanhang som referenserna anges i analyserats.

Med de perspektiven, *hur skrivs* och *vad skrivs*, i bakhuvudet, har analyserna kommit att präglas av en slags lyhördhet för detaljer i författarnas framställning. Genom att tänka på författares ordval och sätt att använda ord och meningar, i anslutning till ett särskilt textavsnitt, till exempel teoriavsnitt, har

olika drag i sättet att skriva och förhålla sig till referenser kunnat urskiljas. En mer detaljerad beskrivning av vad analyserna lett till skulle föregripa resultaten av analyserna som följer i kapitel 7.

Ett exempel kan ändå vara på sin plats. Vissa sätt att välja ut ord och formulera sig hos författarna i anslutning en referens har setts som exempel *impression management*. Med det avses en aktivitet genom vilken en författare försöker kontrollera och påverka de intryck som läsare ska få av dem. Underförstått är att människor strävar efter att ge andra människor ett positivt intryck (se Leary & Kowalski, 1990; s 34). Utifrån det har vissa ordval i ett givet sammanhang setts som tecken på att författare, medvetet eller omedvetet, sänder signaler om exempelvis kompetens och teoretisk kännedom.

Några exempel på frågor som varit styrande för denna analys är: Hur formulerar sig forskarna i anslutning till referenserna? Hur presenteras en teoretisk referens med avseende på ordval och formuleringar?

Med vetenskapsteoretisk analys avses här dels analys av typen av teoretiska referenser i anslutning till användning av begrepp, dels analys av typen av begreppsanvändning och karaktären på teorianvändning. I likhet med ett perspektiv som bland annat Small (1978) företräder, har teoretiska referenser setts som begreppssymboler i analysen. En referens till en viss text är i vissa sammanhang snarare en anspelning på en idé som texten blivit förknippad med och blivit symbol för. Det bygger på det antagande om att kopplingen mellan två texter är kognitiv som en underförstådd betydelse i bibliometri (se kapitel 3). Som synes innebär denna analys ett närmast diametralt motsatt grepp jämfört med en retorisk analys av argumentation. Avsikten med en vetenskapsteoretisk analys, som den avses här, ligger nära Aspelins (1946; s 6) beskrivning av logik som ”hur tanken går tillväga när den löser sina uppgifter”.

Genom att öppna för att de texter som refereras kan ses som symboler för teoretiska begrepp blir referenserna uppenbart relevanta att analysera i ett vetenskapsteoretiskt perspektiv.

Den vetenskapsteoretiska analysen handlar om att urskilja och karaktärisera det tankearbete som finns i publikationerna, ibland implicit ”mellan raderna”, ibland explicit som en uttryckt avsikt. Analyserna har först haft som syfte att urskilja textavsnitt som innebär att begrepp relateras till varandra. Om en teoretisk referens har gjorts i relation till ett begrepp, har närmare analyser gjorts av det språkliga sammanhang som det sker i.

Utöver det som beskrivits här är analyser av vetenskapsteoretiska aspekter av publikationer svåra att konkretisera. Det handlar om att försöka förstå hur författare tänker, till exempel när de nämner ett teoretiskt begrepp, och vilka

avsikter denne har med att ange ett begrepp i anslutning till ett visst sammanhang. Av samma skäl som ovan skulle mer detaljerade beskrivningar innebära att redovisningen av resultaten i kapitel 7 förgräps. Ett kort exempel kan ändå vara befogat i syfte att illustrera en vetenskapsteoretisk analys. En författare som nämner ett begrepp "människovårdande organisation" och sätter det i relation till ett annat begrepp "socialtjänstens organisation", kan i ett vetenskapsteoretiskt perspektiv sägas göra en tankeoperation som innebär ett byte av abstraktionsnivå.

Några exempel på frågor som ställts utifrån ett vetenskapsteoretiskt perspektiv är: Vilka typer av begrepp introduceras med hjälp teoretiska referenser och vad används begreppen till? Hur går begrepps konstruktion till och vilken roll har teoretiska referenser? Vilken relation har analysverktyg och analysarbete till begreppen? Vilka kognitiva funktioner verkar de teoretiska begrepp som introduceras genom teoretiska referenser ha? Hur används teori, perspektiv och begrepp? Är det i egenskap av empiriska resultat, tidigare forskning, tidigare studier som de används?

Analysprocessen

Avsikten med avsnittet är att kasta ljus på den kvalitativa analysprocessen. Det görs genom att ge exempel på logiken bakom. Ett utmärkande drag i arbetet med analys har varit en växling mellan observationer och tänkande, dels eget, dels utifrån litteratur. Det har även utmärkts av en växling mellan att exemplifiera och generalisera inom materialet samt en växling mellan slutsatser och ytterligare analys. Sättet att arbeta innebär en öppen analysprocess och kan relateras till Layders (1998) adaptiva metod.

Med hänvisning till de olika analysverktyg som presenterats ovan kan den kvalitativa analysen och den närläsning som gjorts av publikationerna sammanfattas i ett protokoll, som i ett inledningsskede av analysarbetet användes som utgångspunkt. Syftet var att fånga olika aspekter av referensanvändning i publikationerna:

- Hur används teori, perspektiv och begrepp?
- Vad används referenser till att förankra?
- Vilka aspekter förankras teoretiskt med hjälp av dem?
- Är det i egenskap av empiriska resultat, tidigare forskning, tidigare studier som de används?

- Används de för att bekräfta, stödja, verifiera riktigheten i författarnas egna resultat och egna tolkningar?
- Används de för att förklara resultat?
- Verkar publikationerna ha en tonvikt på empiri eller teori?
- Tar författaren upp svårigheter med att använda innehållet som en angiven referens företräder?
- Vilket eller vilka förhållningssätt gentemot teorier, perspektiv och teoretiska begrepp avspeglas i författarnas sätt att presentera, skriva, förankra och använda referenser?

Ett första resultat av analysarbetet blev några exempel på hur referenser användes. Istället för att stanna vid att närmare belysa de exempel som undersökningen resulterat i, fortsatte analysarbetet. En metod som användes för att fördjupa analysen i syfte att ge bättre exempel men även för att kunna lyfta fram nya, var att studera förekomst av de funna exemplen inom varje publikation.

Skillnader mellan hög och låg förekomst resulterade i nya idéer om vad exemplen skulle kunna vara kopplade till. Gemensamt för de idéer som framkommit är att de är resultat av ett vetenskapsteoretiskt tänkande kring ”vad exemplen är exempel på” (jfr detta med teori som aktivitet i kapitel 2). En illustration av hur analysarbetet utvecklades i den fasen är följande. Med utgångspunkt i ett nytt exempel och en distinktion utifrån det kategoriserades publikationerna igen. Därefter analyserades de med uppmärksamhet mot vilka av de nya exemplen som kunde urskiljas.

En annan illustration av analysarbetet med syfte att urskilja vetenskapsteoretiska exempel är att det går ut på att med utgångspunkt i olika exempel följad deras väg genom publikationerna. Tonvikt lades på att studera förekomst av översättning i texternas teoriavsnitt (se kapitel 7). Publikationerna ordnades på en skala utifrån litet eller stort inslag av översättning. Det ledde i sin tur till att två publikationer valdes ut för att de liknade varandra med undantag för förekomst. Det som gjordes i ett nästa steg var att studera dem närmare för att försöka sätta fingret på vad det är som skiljer dem åt. Det kom att leda fram till den typologi som berördes kort i föregående avsnitt om analysverktyg (se även kapitel 7).

Sammanfattningsvis kan analysprocessen ses som ett exempel på pendling mellan observationer och tänkande, dels eget, dels utifrån litteratur. En pendling mellan att exemplifiera och generalisera samt en pendling mellan slutsatser och ytterligare analys av material.

Representativitet och generaliserbarhet

Avslutningsvis kan några kommentarer göras om det valda caset, organisationsforskning om socialtjänsten och vad en studie av det kan illustrera. Syftet med avhandlingen är att studera vetenskapliga publikationer inom ett specifikt forskningsfält och genom det ge exempel på hur samhällsvetenskapliga forskare använder teoretiska referenser i vetenskapliga publikationer. Formulerat på annat sätt handlar frågan om att diskutera om det som valts som case kan ses som exempel på något annat.

En utgångspunkt för att resonera om det är att precisera caset. När det gäller den bibliometriska analysen handlar det om 94 texter som publicerats under en tidsperiod om drygt sju år. I den kvalitativa innehållsanalysen handlar det om sex strategiskt valda publikationer. Mer ingående presentation av publikationerna ges i kapitel 6.

Den första frågan är om det finns någon anledning att tro att de 94 texterna inte skulle leda till några bra exempel på forskning om socialtjänstens organisation. Det är en omöjlig fråga att svara på om en annan tidsperiod skulle kunna ge bättre exempel. När det gäller de sex publikationer blir frågan likadana. Finns det någon anledning att tro att de exempel som ges utifrån de publikationer som valts skulle bli bättre med ett annat urval? Det är en fråga som skulle föregripa presentationen av resultatet av analysen och slutsatserna. Vad innebär egentligen ett bra exempel? Ett bra exempel är inom ramen för avhandlingens syfte en text som innehåller flera referenser och i många olika sammanhang samt att det i övrigt uppfyller de specifika kriterier som ställts upp.

Finns det någon anledning att tro att forskning om socialtjänstens organisation skulle skilja sig från annan organisationsforskning eller att den skiljer sig från andra forskningsfält inom samhällsvetenskap? Av kapitel 4 framgår att organisationsforskning är mångdisciplinär. De texter som inkluderats i undersökningen speglar organisationsforskningens mångdisciplinära karaktär (se tidigare avsnitt i kapitlet för några fakta om urvalet).

Syftet med att ge exempel är att belysa principiella frågor och värdet av de principiella resonemang som förs är inte kopplade till varifrån exemplen hämtas utan snarare till hur de framställs. Det är som redan noterats möjligt att bättre och mer detaljerade exempel skulle kunna hämtas från andra sammanhang men det är en fråga som är svår att avgöra på förhand.

Etiska aspekter av studier av forskning

Det finns ingen anledning att se någon större etisk problematik i studien. De texter som analyseras är publicerade vilket innebär att de är tillgängliga för alla och den studie som görs i avhandlingen kan ses som ett exempel på vad som utmärker vetenskap. En kritisk analys av andras forskning framhålls av många som en hörnsten (se till exempel den vid flera tillfällen omnämnde Merton, 1942) och särskilt utmärkande för vetenskap i jämförelse med närbesläktade verksamheter, till exempel journalistik.

Det finns trots det anledning att fundera kring forskningsetik. Avhandlingen handlar inte om att hänga ut någon särskild publikation. Alla publikationer, i synnerhet avhandlingar, är resultat av en lång, mödosam och kanske även i tidsnöd avslutad process. I resultatredovisningen gjordes valet att först presentera en kondenserad sammanfattning av varje text, som ingår och sedan ha en analysredovisning, som går "tvärs över" texterna och följer de olika analyser som gjorts. På så sätt undviks risken att analysen uppfattas som en slags recension.

En fråga som kan väckas är hur etiska aspekter tas om hand i vetenskapsstudier. Är det så att den etiska dimensionen av forskning om forskning är förbjuden? Eller är det så att forskningen helt enkelt ska tåla kritisk kollegial granskning, som Merton (ibid.) och Popper (1963) förespråkar? Det mest rimliga svaret är att av kritisk granskning är en grundförutsättning i hela den akademiska verksamheten och att "ömna tår" får tåla att hamna i bakgrunden.

Kapitel 6

Vilka referenser – och var?

Det här kapitlet berör både avhandlingens första och andra frågeställning. Den första är: Vilka organisationsteoretiska texter är det som forskare i forskningsfältet refererar mest? För att svara på den gjordes en bibliometrisk analys av referenslistor i 94 publikationer.⁹ Kapitlet inleds med en redovisning av resultaten från den.

Den andra frågeställningen: Hur anges och används teoretiska referenser i empiriska publikationer? berörs i viss utsträckning i detta kapitel (merparten av resultaten redovisas dock i kapitel 7). För att svara på den frågan gjordes både kvantitativa och kvalitativa innehållsanalyser. Analyserna utgår från ett mindre material: först 48 publikationer och sedan sex publikationer. Kapitlet fortsätter med att redovisa resultat från analyser av de 48 publikationer som valdes ut. Därefter presenteras de sex valda publikationerna. Avslutningsvis redovisas resultat från en kvantitativ innehållsanalys av referensanvändningen i texterna.

De vanligaste referenserna

Först något om den analysmetod som använts. Referenslistorna i materialet har gått igenom med avseende på organisationsteoretiska referenser. Även om specifika kriterier ställdes upp så var det i vissa fall svårt att dra gränsen för vad som skiljer en organisationspublikation från en annan. Det innebär att det är en heterogen grupp av referenser som valts ut. Genomgången resulterade allt som allt i 1258 olika organisationsreferenser.

Resultaten redovisas i form av två listor: den ena består av materialets elva vanligaste utländska (icke-svenska) referenser och den andra av materialets tio vanligaste svenska referenser. De vanligaste utländska referenserna redovisas först. Den i särklass vanligaste referensen är till Lipskys (1980) bok

⁹ Det är ett omfattande material som har gått igenom och genomgången omfattar ett flertal frågor som inte tas upp inom ramen för avhandlingen. Det handlar bland annat om studieobjekt, syfte och frågeställningar, metodval, material, handledare samt eventuella finansiärer. Dessa resultat kommer att redovisas senare inom ramen för en annan publikation.

Street-Level Bureaucracy. Den finns med i en tredjedel av materialet. Näst vanligast är referenser till tre texter: Hasenfelds (1983) bok *Human Service Organizations*; DiMaggios & Powells (1983) artikel *The Iron Cage Revisited*; samt Meyers & Rowans (1977) artikel *Institutionalized organizations*. De fyra har visat sig vara vanligt förekommande även i andra studier av forskning om socialtjänsten (till exempel tidigare omnämnde Johansson, 2002b). De kommer därför hädanefter att benämnas *de fyra*. Även om gränsdragningen kan tyckas godtycklig så utgör de en särskild grupp som kommer att spela en huvudroll i resten av de analyser som görs sedan i det här kapitlet och även i nästa (kapitel 7). Någonstans måste en gräns dras och syftet med att lyfta fram de fyra översta och inte andra är att kunna följa en och samma referens i flera publikationer.

Det är en tydlig amerikansk dominans på listan: åtta av elva är amerikanska. En majoritet av texterna är med något undantag publicerad för tjugo år sedan eller mer.

Tabell 6.1 Förteckning över de elva vanligaste utländska referenserna (n=94)

FÖRFATTARE OCH TEXT	ANTAL	ÅRTAL	NATIONALITET
Lipsky "Street-Level Bureaucracy"	33	1980	USA
Hasenfeld "Human Service Organizations"	18	1983	USA
DiMaggio & Powell "The Iron Cage Revisited"	18	1983	USA
Meyer & Rowan "Institutionalized Organizations"	18	1977	USA
Hasenfeld "Human Service Organizations as Complex organizations"	13	1992	USA
Weber "Ekonomi och samhälle"	13	1922	Tyskland
Scott "Institutions and Organizations"	10	1995	USA
Scott "Organizations as Rational, Natural & Open systems"	9	2003	USA
Thompson "Organizations in action"	9	1967	USA
Friedland & Alford "Bringing the society back in"	8	1991	USA
Rövik "Moderne organisasjoner"	8	1998	Norge

Om texternas författare betonas istället för texterna genom att ställa frågan: Vilka forskare är vanligast förekommande som referenser i materialet? visar sig Lipsky och Hasenfeld vara de forskare som förekommer oftast. Den största skillnaden är att Scott blir den tredje mest refererade. Noterbart är att ingen kvinna finns med på listan bland de vanligast förekommande organisationsteoretiska referenserna. En annan fråga är vilka organisationsteoretiska skolor som förekommer oftast som referens. Det framgår att nyinstitutionell organisationsteori är vanligast men det är inte någon tydligt mönster eftersom flera av referenserna omfattar flera skolor (några är kanske mer av läroböcker än något annat).

De vanligaste svenska referenserna presenteras härnäst. De tre vanligast förekommande svenska referenserna är samtliga avhandlingar. I tur och ordning är det: Johansson (1992), Szebehely (1995) samt Billquist (1999).

Tabell 6.2 Förteckning över de tio vanligaste svenska organisationsreferenserna med årtal, publikationstyp och disciplin (n=94)

FÖRFATTARE OCH TEXT	AN-TAL	ÅR	PUBLIKA-TIONSTYP	ÄMNE
Johansson "Byråkratins inre gränser"	24	1992	Avhandling	Sociologi
Szebehely "Vardagens organisering"	19	1995	Avhandling	Socialt arbete
Billquist "Rummet, mötet och ritualerna"	18	1999	Avhandling	Socialt arbete
Blom "Marknadisering av socialtjänstens individ- och familjeomsorg"	13	1998	Avhandling	Socialt arbete
Szebehely "Välfärd, vård och omsorg"	13	2000	Antologi	Socialt arbete
Johansson "Nyinstitutionalismen inom organisationsanalysen"	11	2002	Antologi	Sociologi
Morén "Förändringens gestalt"	11	1992	Bok	Socialt arbete
Nordström "Yttre villkor och inre möten"	11	1998	Avhandling	Sociologi
Byberg "Kontroll eller handlingsfrihet"	10	2002	Avhandling	Socialt arbete
Larsson & Morén "Organisationens mänskliga insida"	10	1988	Avhandling	Socialt arbete

Fördelningen är jämnare jämfört med den utländska listan (se tabell 6.2). Av de tio på listan är sju avhandlingar och fem av dem kommer från socialt arbete. Två av böckerna har betraktats som renodlats teoretiskt inriktade: Johanssons (2002a) Nyinstitutionalismen inom organisationsanalysen samt Moréns (1992) Förändringens gestalt. Noterbart här är att nästan hälften av författarna (fem av elva om man ska vara exakt) på listan är kvinnor.

Med undantag av Larssons & Moréns avhandling från 1988 är samtliga texter publicerade under 1990-talet eller senare. Om man tittar på den tidsperiod som publikationer i urvalet är publicerade, 2000-2007, framgår det att de vanligaste svenska referenserna ligger närmare i tid jämfört med de vanligaste utländska referenserna. Om tonvikten läggs på texternas författare, på liknande sätt som ovan, framgår att Johansson och Szebehely är de vanligast förekommande refererade forskarna. Störst skillnad gör detta analyskifte för Morén.

Analys av användningsfrekvenser

Den fråga som behandlas i det här avsnittet är vilka textavsnitt som det förekommer flest referenser till *de fyra* i och i vilka det förekommer färre. Materialet består som nämndes ovan av 48 publikationer. Kriteriet för att komma med var att minst en av *de fyra* skulle finnas med i referenslistan. Analysen bygger på en indelning av en text i sex avsnitt. Den följer ett konventionellt upplägg för en vetenskaplig publikation; dvs.: introduktion, teoriavsnitt, tidigare forskning, metod, analys eller resultat samt diskussion. Av tabell 6.3 framgår att *de fyra* refererades 411 gånger i de 48 texterna. För att illustrera hur tabellen kan läsas kan den rad som motsvarar introduktionsavsnittet kommenteras. För det första görs sammanlagt 56 referenser till de fyra i introduktionsavsnittet och det motsvarar 14 procent av alla referenser. För det andra gör 19 publikationer en referens till någon av de fyra minst en gång, vilket innebär att det förekommer 19 unika referenser där. Det motsvarar 21 procent av det totala antalet unika referenser. Genom att räkna unika referenser är det möjligt att utesluta att antalet referenser i ett avsnitt beror på extremvärden.

Tabell 6.3 Redovisning av de fyras referensfrekvens fördelat på textavsnitt (n=48)

AVSNITT	REFERENSER		UNIKA REFERENSER	
	Antal	Procent	Antal	Procent
Introduktion	56	14	19	21
Teoriavsnitt	227	55	32	36
Tidigare forskning	9	2	5	5
Metod	1	<1	1	<1
Analys/resultat	47	11	10	11
Diskussion	67	16	18	20
Totalt	411	100	90	100

Det framgår av tabell 6.3 att referenser till de fyra förekommer mest frekvent i teoriavsnitt och minst i metodavsnitt. Noterbart är att det i förhållande till alla andra avsnitt görs anmärkningsvärt få i metod. En tolkning som kan göras angående det är att teoretiska referenser inte verkar ha någon specifik betydelse i metodavsnitten. Vad det kan tyda på? Är det så att teoretiska referenser, i detta fall representerat av *de fyra*, inte anses ha någon plats i metod? Betyder det att de teoretiska perspektiv som *de fyra* företräder inte några konsekvenser för till exempel forskningsdesign, analysmetoder eller insamlingsmetoder? Om det står för att de teoretiska perspektiv som används i andra delar inte uppfattas ha några metodmässiga konsekvenser, till exempel för hur socialtjänstens organisation studeras, är det lite förvånande. Mot bakgrund av det som tas upp om teori i kapitel 2 finns det ett flertal argument för att teori har ganska stor betydelse för en studie. Ett skäl är att ett teoretiskt perspektiv omfattar avgränsningar av vad som är betydelsefullt att studera i ett studieobjekt. Det här är frågor som skulle behöva studeras mer utförligt än vad som görs här. Det enda som resultaten säkert säger är att författare inte har sett det som nödvändigt att ange några referenser till de fyra vanligaste i metodavsnitt.

Teoriavsnittet är som väntat där de referenserna används mest. De förekommer mest både räknat i antal unika referenser och antal referenser. Om man jämför unika referenser med antal referenser framkommer att teoriavsnittet verkar vara ett område där varje publikation gör upprepade referenser eftersom mer än hälften alla referenser sitter där. Ser man istället till unika referenser är andelen lite jämnare mellan introduktion, teori och diskussion men även att det inte blir någon avsevärd skillnad. Noteras kan att *de fyra* av referensfrekvenserna att döma har en begränsad betydelse för analys och resultat-

avsnitten. Det är en fråga som kan diskuteras inom ramen för referenspraktik. Det är inte säkert att författare väljer att ange en referens varje gång ett begrepp som är förknippat med en forskare nämns.

Sex texter om socialtjänstens organisation

I och med det här avsnittet inleds den andra delen av resultatredovisningen, vilken fortsätter i nästa kapitel. Som tidigare nämnts bygger den på en kvalitativ analys av sex publikationer som valts ut från det större materialet om 48 publikationer. De har valts ut genom ett strategiskt urval. I avsnittet ges i tur och ordning en beskrivning av varje publikation. Syftet med det är att ge en bild av forskningsfältet genom att ge exempel på vad studier kan handla om, hur de kan vara upplagda och vilka typer av resultat som redovisas. Det syftar även till att ge bakgrund till de resultat som presenteras och diskuteras genom resten av avhandlingen.

(1) Specialiserad biståndshandläggning inom den kommunala äldreomsorgen – genomförandet av en reform och dess logik

Texten är en monografiavhandling i socialt arbete, skriven på svenska av Staffan Blomberg och publicerad 2004. Undertiteln ger en bild av problemställningen – genomförandet av en reform och dess logik. Det innebär en beskrivning av vad som händer när äldreomsorgen i åtta svenska kommuner förändrar sin organisation och inför en så kallad specialiserad biståndshandläggning. Förenklat innebär det att ansvar för beslut och utförande skiljs åt. Avhandlingen baseras på två problemställningar. Den första handlar om hur det kommer sig att mer än hälften av Sveriges kommuner på kort tid infört en specialiserad biståndshandläggning. Den andra problemställningen handlar om vilka konsekvenser implementering har fått för verksamheterna, främst med hänsyn till personal och klienter.

Avhandlingens empiriska material består av dokument och intervjuer som samlats in genom åtta fallstudier. Dokumentmaterialet utgörs dels av externt material exempelvis i form av lagstiftning eller konsultrapporter, dels av internt producerat material, till exempel budget, måldokument och mötesprotokoll. Intervjumaterialet består av 97 intervjuer med bland annat ansvariga nämndpolitiker, företrädare för pensionärsföreningar samt redaktörer inom lokalpressen. I fallstudierna framkommer när organisationsförändringen ägde rum, hur den gick till i stora drag samt hur den motiverats och legitimerats. Fallstudierna tar även upp vilka typer av konsekvenser organisationsförändringarna fått för de anställda inom äldreomsorgen.

Bland de teoretiska utgångspunkterna finns främst en skandinavisk variant av nyinstitutionell organisationsteori (bl a Brunsson, 1985) men även en del från den amerikanska varianten (Meyer & Rowan, 1977 och DiMaggio & Powell, 1983). Det förekommer även inslag av Lipsky (1980) och Hasenfeld (1983). Utöver den organisationsteoretiska delen finns det även professionsteoretiska inslag samt ett mindre avsnitt om *New Public Management* (NPM)

Huvudresultaten för första delen av avhandlingen kan sammanfattas med att samtliga kommuner i materialet visade sig ha införlivat specialiserad biståndshandläggning. Förändringarna legitimeras genom fyra typer av genomförandediskurser: marknadsorientering, rättssäkerhet, effektivitet samt en reform i tiden. I genomförandediskurserna beskrivs reformen som lösningen på fem olika problem: arbetsorganisatoriska, kompetens, kontroll och styrning, legitimitet samt medborgarservice. Trots sina likheter i detta avseende uppvisar kommunerna väsentligt olika processer och lokala variationer. Sammantaget vittnar även organisationsförändringarna om att NPM fått ett genomslag i styrning och ledning på förvaltningsnivå vilket bland annat illustreras av att köp- och säljmodeller och resultatenheter har införts.

Huvudresultaten för den andra delen av avhandlingen kan sammanfattas i tre typer av konsekvenser: ökande inslag av formell kontroll, NPM samt gränskonflikter mellan yrkesgrupper. Den byråkratiska kontrollen upplevs av informanterna ha ökat genom att arbetets formalisering ökat genom rutiner och procedurer samt i viss utsträckning standardiserats. Direkta konsekvenser av detta har blivit minskat handlingsutrymme för handläggare. Det kopplas till ett nyinstitutionellt mikroperspektiv: handläggningens utformning kan medföra att en gemensam och objektiviserad verklighetsuppfattning skapas inom förvaltningen. I praktiken blir det därför standardlösningar som kommer att erbjudas.

Förändringarna har även inneburit att handläggarnas dokumentation fått en central roll. De ökade kraven på dokumentation indikerar att NPM har slagit igenom. Dokumentationen syftar främst till att skapa underlag för mätningar, vilket i sin tur är en förutsättning för att kunna jämföra och kontrollera effektivitet och kvalitet. Införandet av specialiserad biståndshandläggning har organisatoriskt inneburit en separering av beslut och utförande. Det har lett till att en två yrkesroller utvecklats: dels en traditionell yrkesroll som innebär en betoning på omsorg, empati och engagemang, dels en ny yrkesroll där tonvikten ligger på formell kunskap och tillämpning av regelverk. I den förra baseras kunskapen främst på erfarenhet medan den senare främst baseras på kunskap via formella utbildningar. Den uppdelningen har bidragit till att öka och synliggöra gränskonflikter mellan olika yrkesgrupper inom äldreomsorgen.

(2) Utrymme för variation – om prövning av socialbidrag

Texten är en monografiavhandling i socialt arbete, skriven på svenska av Hugo Stranz och publicerad 2007. Den handlar om socialsekreterares beslut om ekonomiskt bistånd. Studien är speciellt riktad mot variationer i besluten och tidigare studier visar att det finns en stor variation. Den huvudsakliga problemställningen är hur variationerna inom och mellan kommuner kan förklaras. En fråga rör även nivåerna på de bidrag som beviljas. Avhandlingens frågeställningar berör tre faktorer som antas ha störst betydelse för variationerna: (1) individuella egenskaper, (2) socialtjänstens organisatoriska förutsättningar samt (3) demografiska förutsättningar.

Avhandlingens empiriska material har samlats in genom vinjetter och ett kommunformulär. Allt som allt består materialet av 121 enkäter från socialbidragshandläggare samt kommundata från elva kommuner i norra Stockholms län. Materialet består även av sekundärdata från en tidigare vinjettstudie. Denna består av 211 respondenter från elva kommuner. De analyser som görs är univariata, bivariata och multivariata analyser.

De teoretiska utgångspunkterna består främst av teori om människobehandlande organisationer (Hasenfeld, 1983), gräsrotsbyråkrati (Lipsky, 1980; Johansson, 1992) samt nyinstitutionell organisationsteori (DiMaggio & Powell, 1983; Meyer & Rowan, 1977; Johansson, 2002a). Det finns även inslag av allmän organisationsteori (till exempel Ahrne, 1994 och Scott, 2003) samt professionsteori (till exempel Freidson, 1994; Larson, 1977).

Huvudresultaten visar att det råder relativt stor variation mellan handläggare när det gäller beslut och att variationen har ökat. Dessa variationer relateras till fyra faktorer: strukturella villkor, organisatoriska förutsättningar, handläggares diskretion samt individuella egenskaper. Individuella egenskaper hos handläggare visar sig dock ha mindre betydelse jämfört med organisatoriska förutsättningar och socialbidragshandläggarnas diskretion. De organisatoriska förutsättningarna skiljer sig mellan kommunerna främst med avseende på specialisering, vilket leder till att utrymmet för diskretion varierar.

Resonemang förs även om effekterna av en ökad detaljreglering de senaste åren. Paradoxalt har ökad detaljstyrning inte lett till att variationen i beslut minskat utan snarare ökat. Detta förklarar Stranz med att om antalet regler ökar, så ökar också incitamenten för handläggare att göra personliga gallringar bland dem.

(3) Client work, job satisfaction and work environment aspects in human service organizations

Texten är en sammanläggningsavhandling i psykologi. Den är skriven av Sandra Jönsson och publicerad 2005. Förutom en rapport på svenska är den skriven på engelska. Avhandlingen består av en kappa, en forskningsrapport på svenska och två artiklar, samtliga med Sandra Jönsson som ensamförfattare.

Avhandlingen spänner över tre forskningsområden. Det första är människobehandlande organisationer med betoning på arbetet med klienter. Det andra forskningsområdet rör arbetstillfredsställelse, arbetssituation och arbetsmiljö. Det tredje handlar om arbetsmiljö. Avhandlingens huvudsyfte är att undersöka arbetsvillkor i människobehandlande organisationer med avseende på klientarbete och arbetstillfredsställelse. De tre studier som avhandlingen omfattar representerar tre specifika syften. Det första är att undersöka hur upplevelser av framgång och misslyckande konstrueras i klientarbetet i olika människobehandlande organisationer. Det andra syftet är att analysera likheter och skillnader i hur anställda i människobehandlande organisationer upplever sin arbetsmiljö. Det tredje att studera arbetsmiljö med avseende på generell arbetstillfredsställelse i olika typer av människobehandlande organisationer.

Den första studiens empiriska material är hämtat från två verksamheter: ett behandlingshem och en förvaltningsavdelning. De metoder som Jönsson använt är "dagbok-i-grupp", *Critical Incident* samt gruppdiskussioner. Den andra och tredje studien bygger på ett annat material: 1582 enkäter från socialarbetare, förskollärare och sjuksköterskor. Urvalet är ett slumpmässigt draget från sex kommundistrikt i södra Skåne. De två studierna skiljer sig åt genom att studie två enbart är riktad mot socialarbetare medan studie tre jämför tre yrkesgrupper. Datamaterialet analyseras med bivariata och multivariata analyser.

Teoretiskt bygger avhandlingen på teorier om human serviceorganisationer (Hasenfeld, 1983; Lipsky, 1980; Zins, 2001; samt Johansson, 1992). Det finns även inslag av professionell byråkrati (Mintzbergs, 1979), allmän organisationsteori (Ahrne, 1999 och Perrow, 1986), statsvetenskaplig teori (Lundqvist, 1992; Rombach, 1991) samt psykologisk ledarskapsteori (Thylefors, 1991). En femte teoretisk utgångspunkt är teorier om arbetstillfredsställelse och stress, bland annat tas Karaseks & Theorells (1990) krav- och kontrollmodell upp.

Ett resultat är att relationen med klienter är en central och viktig aspekt av människobehandlande yrken. Genomgående visar det sig att klientarbete upplevs som en positiv aspekt som bidrar till känslor av framgång och tillfredsställelse i arbetet. Ett annat resultat är att ökad ärendebelastning visar sig re-

laterat till upplevelser av ökad arbetsbelastning och ökade arbetskrav. En hög ärendebelastning visar sig vara negativt korrelerat med en generell upplevelse av arbetstillfredsställelse. Det tyder även på att om socialarbetare spenderar mycket tid i direkt klientarbete så kan det ha en negativ effekt på upplevelsen av arbetssituationen. Detta anser Jönsson även kan påverka relationen till klienten.

Ett tredje resultat är att arbetet inom människobehandlande organisationer visar sig skilja sig åt mellan yrkesgrupper. Jönsson är därför kritisk till att dessa organisationer klumpas ihop till en och samma kategori. Det visar exempelvis att sambanden mellan klientarbete och arbetsmiljö skiljde så olika ut i olika yrkesgrupper. Särskilt tydligt var detta när det gäller andel klientarbete och erfarenheter av arbetsmiljön. En förklaring som förs fram är att det mesta av det människovårdande arbetet äger rum i nära relation till klienterna i vissa yrken medan arbete mest består av praktiska och administrativa uppgifter i andra yrken. I vissa organisationer är ledarstil och möjligheter till kontroll av arbetet viktiga aspekter, i andra är det organisatoriska mål och möjligheten att predicera utfallet. Det är ganska olika aspekter som trots sin olikhet och motsats båda är relaterade till generell arbetstillfredsställelse inom sitt yrke. En faktor som kontroll ges därmed olika betydelse beroende på verksamhetens karaktär.

(4) Att fördela bistånd – Om handlägningsprocessen inom äldreomsorgen

Texten är en monografiavhandling i socialt arbete och skriven på svenska av Margareta Lindelöf och Eva Rönnbäck och publicerad 2004. Den handlar om olika aspekter av handlägningsprocessen av bistånd till äldre och funktionshindrade. Syftet är att beskriva och analysera hur behovsbedömning och beslutsfattande inom äldreomsorgen hanteras i relation till lagstiftning. Detta bryts ned i fyra problemställningar. Den första handlar om handläggares hantering av handlägningsprocessen fram till beslut. Den andra om biståndsbesluten. Den tredje om organiseringens betydelse för handlägningsprocessen. Den fjärde riktar uppmärksamhet mot skillnader mellan faktiskt och föreskrivet handlande i en handlägningsprocess.

Avhandlingens empiriska material har samlats in genom fyra delstudier. Den första studien gjordes i en kommun och materialet består av skriftlig dokumentation från 95 akter samt intervjuer med 24 handläggare. Den andra studien baseras på enkäter med vinjettupplägg, telefonintervjuer och register. Totalt består enkätmaterial av 327 handläggare från 27 kommuner, vilka valts ut genom ett stratifierat urval och analyserats med multivariata analyser. Den tredje studien utgår från ett aktmaterial bestående av biståndsbeslut: to-

talt 1190 beslutsdokument från 29 stratifierat utvalda kommuner. Materialet analyserades med kvantitativ innehållsanalys. Den fjärde studien baseras på material från fokusgruppsintervjuer med handläggargrupper från tre olika kommuner.

De teoretiska utgångspunkterna består av organisationsteori i huvudsak från Johansson (1997) och Lipsky (1980). Med Johanssons hjälp skissas ett organisationsperspektiv på handläggare och handläggningsprocessen. Lipsky används för att sälla äldreomsorgens handläggare till skaran av *street level bureaucrats*. Johansson används även för att sätta byråkratiska särdrag i relation till gräsrotsbyråkraters handlingsutrymme.

Avhandlingens huvudslutsats går ut på att den ideala handläggningsprocessen inom äldreomsorgen har lite att göra med den faktiska. Handläggning av ansökningar aktiverar klientiseringsprocesser som går ut på att anpassa klienters behov till organisationens ramar. Det innebär att handläggarna konstruerar en klient av den hjälpsökande. En hjälpsökande kan i realiteten inte beviljas hjälp förrän deras begäran anpassats och omformulerats vilket innebär att den hjälpsökande måste få klientstatus. Detta beskrivs som att de hjälpsökande får en byråkratisk identitet. I en förlängning avgörs hjälpen av organisationens insatskatalog, snarare än av klienternas unika behov.

Anpassningen av klienter till organisationens utbud är den underliggande förklaringen till att den faktiska handläggningen skiljer sig väsentligt från den dokumenterade. Den faktiska handläggningsprocessen framställs som påtagligt underordnad lokala normsystem vilka består av både informella och formella standarder och rutiner. Detta system är betydligt mer detaljerat och regelstyrt än vad nationella riktlinjer och lagar antyder. Det lokala normsystemet anses medföra att handläggare styrs av normrationella beslutsmodeller. Att följa normen blir det centrala, inte handlandets konsekvenser. En anledning till att ett normrationellt beteende utvecklas är att den flexibilitet som ramlagar medför innebär att kraven på enskilda handläggare blir för höga. Istället för att utnyttja handlingsutrymmet ”flyr” dessa istället till standarder och rutiner. Handlandet blir efter hand därför allt mer institutionaliserat.

(5) En sak i taget? Om specialisering inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg

Denna text är en artikel publicerad i Socialvetenskaplig tidskrift 2005. Den är skriven på svenska av Åke Bergmark och Tommy Lundström. Artikeln handlar om organisatorisk specialisering inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg. Specialisering lyfts fram som en av de mest genomgripande, likriktande och långvariga trenderna inom svenskt socialt arbete de senaste 20 åren. Kunskapen om denna utveckling och hur den har påverkat arbetets innehåll betraktas som blygsam. Syftet med artikeln är att studera vilka uttryck för specialisering som återfinns inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg och hur dessa kan relateras till genomförda organisatoriska förändringar. Problemställningen handlar om hur trenden ökad specialisering inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg kan förklaras.

Det empiriska materialet består dels av intervjuer med ansvariga för kommuners individ- och familjeomsorg, dels av registerdata. Valet av kommuner har skett genom ett slumpmässigt urval av 100 av de totalt 145 svenska kommuner som har en befolkning mellan 13000 och 65000 invånare. Artikelns resultat bygger i huvudsak på kvantitativa analyser i form av univariata, bivariata och multivariata analyser.

Teoretiskt bygger artikeln på nyinstitutionell organisationsteori, representerat av DiMaggio & Powell (1983) och Meyer & Rowan (1977). Artikeln hänvisar även till Hasenfelds (1983) människobehandlande organisationer och till mer allmänt hållen organisationsteori. Mintzberg (1983) används för att göra en distinktion mellan horisontell och vertikal specialisering.

Huvudresultatet är att trenden mot en ökad specialisering visar sig vara tydlig inom socialtjänsten. Specialiserade organisationslösningar är den vanligaste typen inom individ- och familjeomsorgens samtliga tre huvudområden. Särskilt tydlig är specialiseringstrenden när det gäller socialbidragshantering. Kommunstorlek och personaltäthet visar sig vara betydelsefulla faktorer för att förklara detta. Bergmark & Lundström resonerar kring specialisering och att det kan betraktas som en institutionaliserad strategi för att lösa problem eller för att svara upp mot omgivningens förväntningar. Vidare konstateras att specialisering sällan verkar ifrågasättas utan fungerar snarare som en naturlig respons på omgivningens krav på nytänkande.

(6) Stress Markers in Relation to Job Strain in Human Service Organizations

Texten är en engelsk artikel publicerad 2001 i *Psychoterapy and Psychosomatics*. Den är skriven av fem författare: Carl-Göran Ohlson, Marie Söderfeldt, Björn Söderfeldt, Ian Jones samt Töres Theorell. Artikeln handlar om förhållandet mellan arbetsmiljö och hälsa bland anställda i människobehandlande organisationer. Studien motiveras med att förhållandet i huvudsak bara studerats inom ramen för industriarbete och att endast ett fåtal studier har gjort inom ramen för människobehandlande yrken. Arbetsituationen inom människobehandlande organisationer ses som speciellt bland annat med hänsyn till emotionella aspekter. Ofta råder en motsättning mellan stöd och kontroll, vilket leder till att anställda upplever emotionella krav. De ställs ofta inför konflikter mellan idealiserade rollmodeller och en ”krass verklighet” såsom arbetsbelastning och krav på effektivitet. Krav i människovårdande organisationer kan därför både karaktäriseras som en fråga om kvantitativa och emotionella påfrestningar.

Studien utgår från en hypotes om att arbetsrelaterad stress orsakar en fysisk stressrespons och att emotionella krav är mer stresskapande än kvantitativa. Detta beror på de särskilda arbetsuppgifter som kännetecknar människobehandlande organisationer. Vidare antas socialt stöd förebygga effekterna av arbetsrelaterad stress.

Artikeln empiri baseras på enkäter och blodprov från 103 socialarbetare från två försäkringskass kontor och två socialkontor. Resultaten redovisas i huvudsak från multivariata analyser. Studien är en del av ett större projekt som omfattar 5730 respondenter från 291 lokala kontor inom försäkringskassan och socialtjänstens individ- och familjeomsorg.

Teoretiska utgångspunkter är en krav-kontroll-modell som en av artikelns författare, Theorell, har skrivit om tillsammans med Karasek (1992). Modellen utgör ett instrument för att analysera och mäta arbetsrelaterad stress. Huvudprincipen i modellen är att stress betraktas som en konsekvens av upplevd hög kravnivå och lågt eget inflytande.

Huvudresultatet är att det finns en koppling mellan hög emotionell stressnivå och högre halter av prolaktin (amningshormon) samt att halterna av kortisol (stresshormon) ökar i viss mån med högre emotionell stress. Arbetsrelaterad stress beroende på emotionella krav visar sig ha en starkare koppling till prolaktin än vad kvantitativa krav har. Slutligen lyfts ett, enligt författarna, oväntat resultat fram: socialt stöd verkade vara associerat med ökade halter av både prolaktin och kortisol. Krav-kontrollmodellens relevans för människobehandlande organisationer anses begränsad, främst beroende på den komplexitet som präglar arbetet. Avslutningsvis konstateras att studien ger indi-

kationer om att upplevd emotionell påfrestning kan leda till psykisk stress i människovårdande yrken. De betraktas som komplexa och det behövs metoder som på ett bättre sätt kan mäta upplevd påfrestning i framtida studier.

Referensernas lokalisering

Det här avsnittet redovisar resultaten av en kvantitativ innehållsanalys av referensanvändningen i de sex publikationerna. Två frågor betonas. Den ena är i vilka avsnitt det görs mest och minst referenser till *de fyra*. Den andra frågan är om det finns några skillnader gällande graden av referensutnyttjande mellan publikationerna. Resultaten redovisas i tabell 6.5 och 6.6. Till skillnad från analysen av det större materialet (se tabell 6.4) har texterna analyserats utifrån tre avsnitt istället för sex (se tabell 6.5).

Tabell 6.5 Antal gånger *de fyra* refereras och fördelning på avsnitt (procent anges inom parentes)

AVSNITT	MEYER & ROWAN	DIMAGGIO & POWELL	HASENFELD	LIPSKY	TOTALT ANTAL REFERENSER
Introduktion, syfte och frågeställningar	1 (9)	2 (12)	11 (26)	5 (10)	19 (16)
Teori	9 (82)	13 (76)	24 (57)	29 (62)	75 (64)
Analys och diskussion	1 (9)	2 (12)	7 (17)	13 (28)	23 (20)
Totalt	11(100)	17 (100)	42 (100)	47 (100)	117 (100)

Ett tydligt mönster är att användningsfrekvensen är högst i teoriavsnitt och lägst i analys- och diskussionsavsnitt, vilket liknar det mönster som framkom i det större materialet (se tabell 6.4). En anledning är rimligen att *de fyra* refereras i anslutning till redogörelser för teoretiska begrepp i teoriavsnitten. En tendens i materialet är också att andelen referenser till Hasenfeld är något större än de andras i introduktionsavsnitt; att andelen av DiMaggios & Powells och Meyers & Rowans är större i teori; samt att Lipskys andel är något större i analys och diskussion.

Av tabell 6.6 framgår att det är två texter: Stranz och Jönsson, som skiljer ut sig när det gäller hög förekomst av referenser till *de fyra*. De andra texterna använder sig av dem i en mindre omfattning. En skillnad mellan Jönsson och Stranz är att Stranz gör referenser till alla *de fyra* medan Jönsson bara refererar till Lipsky och Hasenfeld.

Tabell 6.6 Antal referenser till de fyra fördelat på de sex texterna (procent anges inom parentes)

TEXT	MEYER & ROWAN	DIMAGGIO & POWELL	HASENFELD	LIPSKY	TOTALT	ANDEL
Stranz	4 (7)	10 (18)	18 (32)	24 (42)	56 (100)	48
Jönsson	-	-	23 (56)	18 (44)	41 (100)	35
Blomberg	6 (55)	4 (36)	-	1 (9)	11 (100)	9
Bergmark & Lundström	1 (20)	3 (60)	1 (20)	-	5 (100)	4
Lindelöf & Rönnbäck	-	-	-	3 (100)	3 (100)	3
Ohlson et al	-	-	1 (100)	-	1 (100)	<1
Summa					117	100

Ett svenskt språkrör?

Av de resultat som presenterades tidigare i kapitlet (se tabell 6.2) framgår att den vanligast förekommande svenska referensen, totalt sett, var en text av Johansson (1992). Tillsammans med Szebehely var han också den svenske forskare som refererades oftast. Av mönstren att döma måste de två ha en särskild betydelse för forskningsfältet. Det finns en notering från de kvalitativa analyserna, vilka kommer redovisas närmare i nästa kapitel, som kan beskrivas här, eftersom det möjliggör en tolkning av den betydelse som de kan ha.

Ett återkommande mönster i sättet att referera är att samtidigt referera till någon av *de fyra* och till en svensk text. Den person som mönstret uteslutande handlar om här är Johansson och hans två texter (1992, 2002a). Ett exempel ges i följande citat:

[o]mfattningen av den individuella regeltolkningen sträcker sig så långt att gräsrotsbyråkraterna ofta fattar ett informellt beslut redan i samband med första mötet med klienten (Lipsky, 1980). Den långtgående diskretionen i förhållande till formella beslutsfattare, regler och klienter innebär att gräsrotsbyråkraten utgör 'ett obyråkratiskt element i den byråkratiska strukturen' (Johansson, 1992, sid 52). (Stranz, 2007; s 80)

Den funktion som en referens till Johansson fyller varierar mellan att som i detta citat förtydliga vad Lipsky menar, till att vara en komplettering. Ett exempel på det sistnämnda är: ”[d]et är med andra ord inte givet vare sig hur arbetet skall utföras eller hur resultaten skall utvärderas (Meyer & Rowan, 1977; Johansson, 2002)”. (Bergmark & Lundström, 2005; s 144)

I vissa fall refereras Johansson och inte Lipsky trots att det resonemang, som Johansson refereras för, utgör en del av hans redogörelse för Lipskys perspektiv. Ett exempel är citatet: ”[a]v olika skäl, inte minst bristande synlighet och problem med att värdera arbetsinsatserna, är gräsrotsbyråkraternas arbete svårt att kontrollera (Johansson, 1992, s.44)” (Blomberg, 2004; s 168). Av det åberopade resonemanget i Johansson (1992) framgår att det Johansson gör är att redogöra för Lipsky. Det är ett exempel på den funktion som referenser kan ha som en kognitiv genväg (se kapitel 3). Johanssons text blir då som en länk mellan en ursprunglig teoretisk formulering och en senare svensk översättning.

Kapitel 7

Referenser i rörelse – om praktik och teorival

Den fråga som kapitlet ger exempel på är hur den teoretiska referenspraktiken går till, vilka sidor och vilka funktioner den har. För att svara på det har en flerdimensionell analys eftersträvat. Det innebär analyser av referenssammanhang, argumentation och retorik, ordval och språklig gestaltning, samt reflektion och begreppsanvändning. De analytiska perspektiv som används är vetenskaps- och språkteoretiska. Resultaten baseras genomgående på de sex publikationer som presenterades i det föregående kapitlet. Redovisningen är uppdelad i tre delar. Den första handlar om referensers funktioner. I den andra delen ges exempel på förhållningssätt. Den tredje delen tar upp vetenskapsteoretiska aspekter på referenspraktik och teorianvändning.

Referenser i inledning och introduktion

Inledning ska här förstås som de delar av publikationer som introducerar en tänkt läsare till något centralt för en studie, något som läsaren behöver upplysas om för att exempelvis kunna förstå analyser och resultat. Det kan handla om att introducera en problemställning, teoretiska utgångspunkter, hypoteser eller ett studieobjekt, för att ta några exempel. Det görs i regel i inledningsavsnitt av texter men det kan även göras i andra delar. Den fråga som ställs lyder: Hur används teoretiska referenser i inledningsavsnitt och vilka funktioner fyller de?

Nedan ges två exempel på hur det kan se ut när en teoretisk referens görs i en inledning som syftar till att introducera ett studieobjekt:

För att ytterligare organisatoriskt positionera socialtjänstverksamheterna, kan de inrangeras i samma grupp av organisationer som exempelvis skolan, polisen och domstolsväsendet (Hasenfeld 1983; Johansson 1992; Lipsky 1980; Prottas 1979; jmf även Handler 1992). Samlingsnamnet för denna typ av organisationer varierar, men till de vanligare definitionerna hör Lipskys (1980) 'street-level bureaucracies'. (Stranz, 2007; s 66)

Human serviceorganisationer är ett samlingsbegrepp för organisationer som på olika sätt arbetar direkt med människor. I litteraturen menar man att denna typ av organisationer skiljer sig från andra organisationer där fokus inte i lika stor utsträckning ligger på den enskilde individen. Human serviceorganisationer definieras på diverse sätt och innefattar olika aspekter. Hasenfeld (1983), som myntade begreppet, definierar human serviceorganisationer som [därefter följer ett citat på engelska från Hasenfeld]. (Jönsson, 2005; s 1)

De här citaten är typiska för hur just Hasenfeld och Lipsky används i texter.¹⁰ Därför finns det anledning att först notera några generella aspekter av dem. Först kan det noteras att citaten illustrerar några skrivtekniska sidor av referenspraktiken (vilka tas upp här därför att det är det första citatet, men som inte kommer att omnämnas i varje efterföljande citat, såvida inte sammanhanget särskilt kräver det). Tre exempel är att flera referenser kan anges i grupp eller att de kan anges enskilt, att en referens kan placeras efter en mening eller inuti, att en läsare kan föreslås göra något (t ex jämföra) eller implicit uppmanas att notera att innehållet i meningen är hämtat från någon annan (samt vilken källan i så fall är).

Citaten belyser också fyra allmänna funktioner som referenser har. En sådan sida av referenspraktiken är den så kallade *upphovsrättsliga* (Czarniawska-Joerges, 1994), där författare understryker att begreppet 'street-level bureaucracies' är Lipskys. Det har en symbolisk funktion genom att författaren visar sig känna till de spelregler som vetenskapssamhället har satt upp (se Merton, 1942, om communism). En annan sida av citaten är att användningen av referenser illustrerar en *legitimerande* funktion: författaren kan genom att ange referenser visa att andra forskare håller med. I de här fallen att de håller med om att den koppling som görs faktiskt är rimlig. Citaten illustrerar två ytterligare sidor av referenser som inte bara är kopplade till inledningssammanhang. För det första innebär referenserna i detta fall att *ansvaret* för de teoretiska påståenden som författaren gör delas med de texter som anges. För det andra illustrerar citaten även ett sätt att formulera sig i skrift och ett förhållningssätt som innebär ett *passivt* anslag. Passiv betyder i detta sammanhang att en författare valt att hålla sig i bakgrunden och låta de refererade texterna vara i förgrunden.

Med det sagt om generella sidor av referenspraktiken och deras funktioner kan blicken riktas mot referensers funktioner i inledning av vetenskapliga texter. Vad citaten illustrerar om bruket av referenser i inledningssamman-

¹⁰ Viktigt att notera här, liksom överallt annars i detta kapitel, är att citaten har valts för att de belyser något som bedömts vara av intresse för avhandlingens frågeställning. I detta fall: hur används teoretiska referenser? Syftet med analysen är att exemplifiera för att fördjupa förståelsen av referensanvändningens dimensioner, inte att representera för att generalisera.

hang är att de anges i samband med att ett studieobjekt preciseras. I det första citatet sker det genom att socialtjänstorganisationerna relateras till en grupp andra organisationer och att referenser anger att andra texter har gjort liknande associationer. Vilken funktion detta har kan tolkas på flera sätt, här tas två huvudfunktioner upp.

En tolkning är att det handlar om en heuristisk funktion. Det teoretiska perspektiv som referenserna i det här citatet företräder kan ha lett till att en författare (i detta fall Stranz) blivit uppmärksam på att en sådan koppling mellan socialtjänstens organisationer och andra organisationer kan göras (kopplingen är troligen inte alls självklar för någon som inte har kunskap om området, eftersom de verksamheter som slås ihop vid en första anblick kan te sig väldigt olika).

Genom att beskrivningen kan lyftas från någon av de ”givna betydelserna”, med hjälp av att relatera det till ett teoretiskt perspektiv, underlättar det för en forskare att växla perspektiv. Vad som samtidigt sker genom att studieobjektet relateras till ett organisationsteoretiskt perspektiv (dvs. Hasenfeld, Lipsky eller andra) är att de potentiella aspekterna av studieobjektet avgränsas. Studieobjektet blir då kategoriserat och bestämt utifrån ett sätt att tänka om organisationstyper. Om man till exempel får tro det citat som finns i kapitel 1 (av Sinclair, 1948) så är de potentiella aspekterna faktiskt oändliga till antalet, vilket betyder att valet av perspektiv måste innebära ett bortseende från ett nära nog oändligt antal andra aspekter.

Den uppmärksammande funktionen, den heuristiska, som citatet ovan illustrerar är ett exempel på en av de betydelser som teori kan ha för forskning – den hjälper forskare att *se bortom* en till synes given betydelse. Det ligger i linje med aktivitetssynsättet på teori. Begreppet *se bortom* kan ses som en grundförutsättning för att kunna växla perspektiv, men det förutsätter en viktig sak. Vad som är en självklar betydelse för forskare A kan vara en ”aha-upplevelse” för en forskare B. Den heuristiska funktionen skulle då antas ha en viktigare funktion för forskare B eftersom denne sannolikt inte på förhand skulle säga att verksamheterna som omnämns i citatet ovan skulle ha något gemensamt (skolan, polisen och domstolsväsendet kan ju lika gärna ses som ganska olika). För forskare B skulle citatet ovan i så fall stå för att han eller hon ser bortom sin givna förståelse av verksamheterna. För forskare A skulle den heuristiska funktionen inte ha samma betydelse eftersom denne redan på förhand, genom att ha införlivat det teoretiska perspektivet och gjort det till ”sitt”, ser verksamheterna som lika. Forskare A skulle utifrån samma citat inte se bortom sin givna förståelse av verksamheterna. Det senare alternativet illustrerar Kuhns (1970) tankar om hur paradigm kan påverka vad som uppfattas eller Flecks (1921/1997) begrepp tankestil, vilka båda berördes i kapi-

tel 2. Det teoretiska perspektivet och forskarens sätt att tänka skulle utifrån det överensstämma med varandra.

En annan sida av en given betydelse som även den skulle kunna ta bort ”aha-effekten” av ett teoretiskt perspektiv är personlig erfarenhet av, i det här fallet, socialtjänstens verksamhet. Om erfarenheten överensstämmer med innehållet i det teoretiska perspektivet så försvinner rimligen också den heuristiska effekten. Den förkunskap som en forskare har i kraft av erfarenheter eller kännedom kan därför innebära att den givna betydelsen med andra ord ligger nära studieobjektet. Det teoretiska perspektivet hjälper därmed inte till att se bortom förkunskapen om studieobjektet.

Det som tagits upp här om given betydelse är alltså att den förhandskunskap som kan ta bort den heuristiska ”aha-effekten” kan ha två ursprung. Antingen har den sin grund i god kännedom om det teoretiska perspektivet eller så har den sin grund i personlig erfarenhet och god kännedom om studieobjektet. Båda källorna är av en sådan karaktär att den givna betydelsen överensstämmer med innehållet i det valda teoretiska perspektivet. Ett liknande exempel är följande citat:

Institutionella organisationer utmärks istället av en tjänsteproduktion vars kvantitet och kvalitet är svår att mäta. Verksamheter där vård-, omsorgs- och undervisningsarbete bedrivs är exempel på institutionella organisationer (DiMaggio & Powell 1983; Johansson 2002, 2006; Meyer & Rowan 1977; Scott & Meyer 1992). (Stranz, 2007; s 64)

Mot bakgrund av resonemanget ovan skulle citatet kunna representera en ”aha-effekt”. Men det skulle också kunna ses som ett exempel på en symboliskt eller upphovsrättslig funktion.

Den kategorisering som exemplifieras av de tre citat som givits här har också en annan funktion. Genom att kategoriseringen av studieobjektet görs på ett sätt som kopplar samman det med ett teoretiskt perspektiv öppnas möjligheter till jämförelser med tidigare studier av liknande eller andra verksamheter som också har använt sig av dessa kategorier. Det öppnas även möjligheter av en annan form: det teoretiska perspektiv som väljs innehåller alltid en större eller mindre uppsättning av teoretiska begrepp samt förslag på hur dessa begrepp hänger ihop. En forskare får därmed tillgång till teoretiska resurser som kan användas för att utveckla teoretiska resonemang om sitt studieobjekt. Det kan tänkas få ett slags ”förlösande effekt” i sokratisk mening som befriar en författares tankar och möjligheter att föra resonemang kring ett studieobjekt.

Effekten kan möjligen knytas till olika synsätt på teori som togs upp i kapitel 2. I det ena synsättet på teori, där teori ses som produkt, skulle en forskare

som i sitt tycke saknar vetenskapligt accepterade resurser kunna se sig själv som tvungen att välja mellan två alternativ. Antingen välja att avstå från att resonera och teoretisera och därmed riskera att forskningen uppfattas som enbart deskriptiv, eller välja att försöka resonera självständigt och därmed riskera att forskningen uppfattas som solipsism och ”ovetenskaplig”. Därmed kan det vara rimligt att ett teoretiskt perspektiv som visat sig kunna kopplas till studieobjektet får en förlösande effekt för forskaren. I det andra synsättet på teori har en liknande situation rimligen inte samma förlösande effekt eftersom teori och teoretiserande ändå handlar om att tänka och resonera självständigt.

Det sistnämnda, att möjligheter öppnar sig och den potentiellt förlösande effekt det kan medföra, leder vidare till nästa del av ett inledningsavsnitt. Det första steget som illustrerades genom citaten ovan är att författare ger en bakgrund och en inramning till en studie. Nästa steg består i att författaren med utgångspunkt i den bestämning som gjorts använder de teoretiska resurserna och gör en närmare karaktärisering av vad som utmärker studieobjektet. Följande citat är ett exempel på hur referenser kan användas i det steget, när bestämningen är fixerad:

Med utgångspunkt i indelningen av formella organisationer i olika fält kan dock hävdas att institutionella organisationer tenderar att likna varandra alltmer. Den organisatoriska likriktningen – så kallad institutionell isomorfism – är en avspegling av organisationens krav och förväntningar på olika organisationer. Genom att öka likriktningen ges organisationen en ökad legitimitet och ökade resurser, vilket fungerar som en garant för fortlevnad (DiMaggio & Powell 1983; Meyer & Rowan 1977; se även Johansson 2002, 2006). (Stranz, 2007; s 71)

Citatet visar vilka teoretiska möjligheter som öppnar sig för en författare genom att studieobjektet kan ”kläs” med teoretiska begrepp. I detta citat relateras studieobjektet till begrepp som hämtas från nyinstitutionell teori. Med hjälp av de teoretiska resurser som denna teori erbjuder karaktäriseras olika aspekter av studieobjektet. Ännu en funktion som referenser har i inlednings-sammanhang illustreras i citatet, nämligen att författaren med hjälp av teoretiska perspektiv kan introducera ytterligare begrepp som är kopplade till studieobjektet. Det innebär också att de redan avgränsade aspekterna av studieobjektet avgränsas ännu mer. I citatet ligger tonvikten till exempel på organisationers krav och förväntningar, vilket innebär att interna faktorer såsom människors beteenden som ett psykologiskt perspektiv kanske skulle lyfta fram blir exkluderade.

En fråga som inte nämndes inledningsvis är att publikationerna i materialet ser olika ut vad gäller inledningens upplägg. I några av dem glider inledningen snabbt över i en beskrivning av teoretiska utgångspunkter. Det gäller sär-

skilt de publikationer som antingen är en artikel eller innehåller artiklar. Ett inledande resonemang kan därför handla om att presentera teoretiska utgångspunkter snarare än att beskriva studieobjektet. Ett exempel på hur en referens kan göras i ett sådant sammanhang är följande citat:

En ur organisationsteoretiskt perspektiv central fråga är hur och under vilka villkor organisationsförändringar sprids. Med hjälp av nyinstitutionell teori, skall vi diskutera vilken roll strukturella faktorer, idéspredning och professionella aktörer kan ha för att påverka organisationsförändringar i ett fält där den tekniska kärnan är svag och där utvärderingar av arbetets effekter är en bristvara (Johansson 2002; Powell & DiMaggio 1991). (Bergmark & Lundström, 2005; s 129)

I citatet äger flera saker rum. En frågeställning presenteras och den associeras med organisationsteori. En organisatorisk teoribildning introduceras i form av nyinstitutionell teori. En beskrivning av vad den specifikt ska användas till och en karaktärisering av studieobjektet görs också. Utöver de funktioner som tidigare berörts (symboliska och heuristiska funktioner) illustrerar citatet ytterligare en funktion: den organiserande funktion som en teori kan ha för att beskriva och planera en studies upplägg. Den funktionen berördes i kapitel 3 med hänvisning till Zetterberg (1965). Genom att författarna hänvisar till att de bygger på nyinstitutionell teori blir det lättare för en läsare att förstå vad de tänker göra i fortsättningen av texten. Samtidigt behöver författarna inte ägna utrymme åt att resonera kring andra faktorer. Teoretiska referensers heuristiska funktion har tidigare betonats. Citatet illustrerar den funktionen samt de konsekvenser som ett val av teoretiska perspektiv har. I det här fallet blir det ännu tydligare att det teoretiska perspektivet medför att aspekter avgränsas: från ”oändligt” många faktorer räcker det med att diskutera tre (strukturella faktorer, idéspredning och professionella aktörer). Avgränsningen blir legitim genom att den kan knytas till teoretiska referenser.

Inledning av en deduktiv studie

En annan variant av upplägg är att inleda publikationen med att bestämma en teori istället för att som ovan bestämma ett empiriskt studieobjekt. Inledningen blir då en teoripräglad karaktärisering. Ett användningsområde för referenser är i de sammanhangen att stödja formuleringar av hypoteser, vilket avspeglar ett deduktivt studieupplägg. Följande längre citat är ett exempel på ett resonemang som börjar med att karaktärisera ett empiriskt fält för att sedan låta det mynna ut i en hypotes, vilken förankras med en teoretisk referens:

Even though a large proportion of the work force is in the human services, few studies of this sector of the labour market have been carried out. Therefore, there is a need for further studies of human service-

oriented occupations. The main purpose of human service organizations, HSOs, is to provide care or education at a personal level, e.g. to a patient or pupil. This applies to the health and educational systems as well as to social services in general. Their importance in the welfare state has not been matched by a corresponding research interest. HSOs, superficially well organized, often have vague and varying practices in relatively loose structures (Hasenfeld, 1983) [...] It is hypothesized that job strain causes neuro-endocrine stress response and that emotional demands may be more stress provoking than quantitative demands because of the particular work tasks in HSOs. (Ohlson et al, 2001; s 268-269)

Den avslutande meningen illustrerar en formulering av ett typiskt hypotetiskt-deduktivt upplägg. Förenklat ses huvudsyftet med empirisk forskning som en fråga om att pröva teorier med hjälp av empiriska material. Citatet är ett exempel på hur ett resonemang kan se ut och hur det kan gå till när referenser används i en sådan forskningstradition. I det här fallet anges referensen i samband med ett påstående om det organisatoriska sammanhanget som det empiriska materialet är hämtat från.

Den funktion som illustreras är att referenser hjälper till att legitimera tre aspekter av studien: materialets särdrag, hypotesen samt indirekt studien i sin helhet. Det är givetvis omöjligt att veta hur författarna har resonerat här. En möjlig tolkning är att inledningen kan vara adresserad till en *grindvakt* som till exempel ska bedöma om en studie ska anses ha vetenskaplig potential (se kapitel 3). Just rimlighet kan vara av stor betydelse inte minst om det handlar om en ansökan om forskningsmedel eller om det är fråga om en artikel ska bli accepterad för publicering i en tidskrift. Genom att i det sammanhanget luta resonemanget mot en referens kan såväl studieupplägg som hypoteser framstå som mer rimliga därför att andra kan tillskrivas de argument som används för att legitimera den. Det är med andra ord inte de forskare med intressen investerat i studien som påstår det utan någon annan, vilken dessutom är etablerad inom det specifika forskningsområdet. Av citatet framgår även att en referens görs som en avslutning på ett resonemang vilket går ut på att argumentera för att den empiri som valts är särskilt lämpad för ändamålet. En annan funktion som delvis ligger i linje med vad som redan har berörts är att referensen även hjälper till att förankra en bild av att det finns luckor i den befintliga kunskapen.

En ytterligare illustration av ett hypotetiskt-deduktivt upplägg och av referensers funktion i ett sådant finns i en delstudie av Jönsson. Syftet är att utveckla ett teoretiskt påstående genom att pröva det mot empiri. Hon utgår från ett påstående hämtat från Hasenfeld och tar det som exempel på en forskare som ofta beskriver att relationen mellan klient och human servicearbetare är me-

ningsfull och belönande. Utifrån det formuleras en hypotes som återges i följande citat:

The relationship between client and human service worker is often described as meaningful and rewarding (Hasenfeld, 1983). This implies that social workers with a high proportion of client work experience their jobs as more satisfying and meaningful than do social workers with a medium or low degree of client work. (Jönsson, 2005; s 7)

Citatet visar hur en referens kan användas i anslutning till ett "djärvt" påstående. Det är ett påstående om ett sakförhållande som kan ses som en empirisk fråga. Utöver de funktioner som har berörts ovan är det ett exempel på hur ett ganska vagt teoretiskt påstående "meaningful and rewarding" kan användas som utgångspunkt för en mer preciserad hypotes. Citatet illustrerar även det synsätt på teori som i kapitel 2 betecknades som teori som produkt. Det är ett teoretiskt påstående i form av en hypotes vars validitet återstår att prövas mot empiriska förhållanden.

Översättning, bestämning och distansering

Jag har hittills lyft fram och resonerat kring några empiriska exempel på referensers funktion i publikationernas inledningar i avsnittet. Nu kommer jag att övergå till att diskutera några teoretiska frågor som väcks utifrån dem. Av resonemanget kring de sju citaten framgår vad som händer när referenspraktikens och även i viss mån teorianvändningens svarta lådor öppnas. I lådan finns ett otal aspekter som tydligt visar referensanvändningens multidimensionella karaktär. Ett flertal olika funktioner och användningssätt framkom bara av att analysera de första fyra citaten. Flera av de exempel som togs upp återkommer och kommenteras därför längre fram. Det gäller bland annat förhållningssätt och forskningstradition.

Några allmänna användningssätt illustreras också. De funktioner som de exemplifierade är att uppge källa, vars funktion kan ses som att forskare visar sin anpassning till vetenskapssamhällets seder och bruk, samt att ange referens i anslutning till påståenden, där referensernas funktion kan sägas vara att stötta och förankra påståendet. Jag återkommer längre fram med ett utförligare resonemang kring dem.

Avsikten här är dock att samla resonemanget kring de funktioner som är mer specifika för inledningar. Den första funktionen som kan konstateras utifrån exemplen är att referenser hjälper till att bestämma studieobjektet. Mer specifikt rör det sig om en teoretiskt präglad funktion där bestämning innebär att ansluta studieobjektet till ett teoretiskt perspektiv. Bestämningen av studieobjektets teoretiska karaktär (t ex att socialtjänstens organisationer kan ses som

en människobehandlande organisation) medför att forskaren får tillgång till teoretiska resurser i form av en ”färdig” uppsättning begrepp och en struktur för att förstå studieobjektet. Resurserna kan därefter användas på ett flertal sätt: för att lägga upp en undersökning eller för att beskriva och diskutera studieobjektet med teoretiska begrepp. Precis som Sjöstrand (1978) menar så möjliggör resurserna en vetenskaplig diskussion. En annan funktion som bestämningen har som kanske främst gäller valet av teoretiskt perspektiv är den organiserande funktionen. Det teoretiska perspektivet hjälper till att avgränsa forskningsuppgiften med avseende på vad som är viktigt studera, men det hjälper också till med att avgöra vad i ett insamlat material som behöver diskuteras och även på vilka sätt.

Ur en vetenskapsteoretisk synvinkel kan de funktioner och exempel som berörts ovan sammanfattas som tre delar av en tankeoperation: översättning, teoretisering samt distansering. *Översättning* äger rum i samband med att beskrivningar av studieobjektet relateras till teoretiska begrepp, vilket samtidigt innebär att frågan flyttas från en lägre abstraktionsnivå till en högre. Annorlunda uttryckt innebär översättning att ett studieobjekt kan beskrivas utifrån två begrepps uppsättningar: det som är givet på förhand genom lekmannaspråket samt den vetenskapliga uppsättning som ett teoretiskt perspektiv omfattar. Det möjliggör växling mellan de två abstraktionsnivåerna. I anslutning till det väcktes tidigare frågan att växlingen kanske förutsätter att det teoretiska perspektivet har en ”aha-effekt” på den som använder det, annars medför översättning inte att några andra aspekter upptäcks i studieobjektet.

Det i sin tur är en del av det som här kallas för *teoretisering*. Det innebär även en avgränsning av aspekter av studieobjektet och en inriktning av förståelsen mot särskilda faktorer. Med andra ord kan teoretiseringen liknas vid att växla in på ett teoretiskt spår – en tankestil. ”En karta är inte terrängen” brukar det ibland heta. Utan abstrahering är en karta värdelös eftersom den då är identisk med terrängen (skala 1 till 1). Om analogin med karta överförs till teoretisering så innebär det att abstrahering måste göras för att forskare ska kunna orientera sig och hitta något i ett empiriskt material. Då måste andra termer och begrepp användas än de som är givna på förhand (t ex lekmanbegrepp). Teoretiska begrepp är i regel mer generella till sin karaktär än empiriska begrepp. Detta framgår exempelvis vid en jämförelse av begreppen socialtjänstorganisation med människobehandlande organisation.

De tre faser av en tankeoperation som beskrivits här stämmer till synes bättre överens med en induktiv än en deduktiv process. Men det är egentligen bara en skenbar olikhet mellan den deduktiva och induktiva. De tre faserna är centrala i en deduktiv såväl som i en induktiv process. Skillnaden kan bestå i att en deduktiv process inleds i fas (3) medan en induktiv inleds i fas (1).

Begreppet tankeoperation nämndes i kapitel 2 i anslutning till ett citat av Brante (2003). Han menar att induktion, deduktion, abduktion och analogislut är exempel på tankeoperationer och att resultatet av en tankeoperation är en teori samt att användning av teori är att anlägga distans till företeelser. Som begreppet tankeoperation formuleras där liknar det en svart låda: in med empiri → tankeoperation → ut kommer teori, eller omvänt, in med teori → tankeoperation → ut kommer en anlagd distans.

Referenser i teoriavsnitt

I det här avsnittet redovisar och diskuterar jag exempel på funktioner som referenser har för teoriavsnitt. Publikationerna varierar med avseende på hur tydligt avgränsade de avsnitt är som beskriver teoretiska utgångspunkter. I avhandlingarna är det enkelt att se att de teoretiska utgångspunkterna presenteras eftersom kapitlen ofta heter något som signalerar att det handlar om teori eller teoretiska utgångspunkter. Det är inte lika enkelt med artiklar, där kan det istället vara fråga om teoretiska passager. Med teoriavsnitt avses därför teoretiska avsnitt men även teoretiska redogörelser eller teoretiska resonemang. De frågor som ställs i detta kapitelavsnitt är hur teoretiska referenser används och vilka funktioner de har i publikationens teoretiska avsnitt.

Följande citat är två exempel på hur en teoretisk redogörelse kan se ut och hur referenser görs i anslutning till det:

According to Hasenfeld (1983), human service organizations can be divided into three organizational categories (people-processing, people-sustaining and people-changing) and two client categories ('normal functioning' and 'malfunctioning'). The people-processing category does not attempt to create a change within the client but rather makes a categorization of the client. In the people-sustaining category, the aim is to prevent or delay the deterioration of the clients' health. In order to improve the wellbeing the third category, people-changing organizations, aims to change attributes. (Jönsson, 2005; s 4)

DiMaggio & Powell (1983) identifierar tre olika former av isomorfism; tvingande ("coercive"), imiterande ("mimetic") och normativ. Många gånger fungerar de olika formerna av likriktning överlappande. (Stranz, 2007; s 71)

Citaten exemplifierar det som ibland kallas för ett teoretiskt referat. Där anges referenser för att visa upp källan bakom innehållet. Genom det signalerar författaren vem som företräder det perspektiv eller de begrepp redogörelsen utgår från. Utöver det visar citaten även hur en detaljerad redogörelse kan se ut när det handlar om ett befintligt teoretiskt perspektiv, vilket innebär en

noggrann och korrekt beskrivning av begrepp samt förklaringar till vad de innehåller.

De två citaten illustrerar också en annan aspekt av referenspraktik och det är användningen av referenser i en redogörelse som syftar till att visa att den faktiskt är grundad i vetenskaplig litteratur. Den uppvisade noggrannheten och källhänvisning kan i viss mån handla om att föregripa en eventuell faktakontroll. Läsaren upplyses om att den har möjlighet att leta upp källan, så att läsaren själv kan se att den faktiskt har återgivits på rätt sätt. I båda citaten signaleras även att det är författaren av den *refererade* texten som har utvecklat de teoretiska aspekterna på det sätt som redogörelsen återger, inte den som står bakom den nuvarande texten. Den funktion som resonemanget antyder i det sistnämnda liknar vad som i kapitel 3 kallades att dela på ansvaret. Vad som påstås inom ramen för en redogörelse kan alltså inte enbart han eller hon lastas för.

En annan aspekt som citaten illustrerar är ett ”varsamt” förhållningssätt till de angivna referenserna och till det innehåll som de tillskrivs. Ett förhållningssätt är både en fråga om författarstil och om ett sätt att förhålla sin person till det som en redogörelse återger. Anledningen kan vara en strävan att vara saklig och neutral gentemot det som återges, eller en önskan om att låta innehållet vara i förgrunden och egna ställningstaganden och tankar vara i bakgrunden. Sammantaget blir resultatet ett försiktigt förhållningssätt. Om ett försiktigt förhållningssätt ses som utmärkande för en ytterlighet på ett kontinuum, skulle ett aktivt förhållningssätt vara utmärkande för den andra ytterligheten. Följande två citat ger exempel på hur ett sådant förhållningssätt kan ta sig uttryck:

Vad gäller nyinstitutionalismen inom organisationsanalysen menar Johansson (2002) att dess representanter, genom att presentera den som en enhetlig skolbildning, överdriver skillnaderna i förhållande till den äldre institutionalismen. (Blomberg, 2004; s 32)

Nyinstitutionell organisationsteori är i grunden en konstruktionistisk ansats. Som Erlingsdöttir pekar på i sin avhandling överför de nyinstitutionella organisationsteoretikerna i sina resonemang om institutionaliseringsprocessen egentligen bara Berger och Luckmans (sic!) (1979/1966) diskussion om hur människor insocialiseras (institutionaliseras) i en gemensamt konstruerad verklighet till en aggregerad mellanorganisatorisk nivå – aktörer på organisatoriska fält – och en inomorganisatorisk nivå – institutionalisering på mikronivå (Erlingsdöttir, 1999a, s. 20-21). (Blomberg, 2004; s 35)

De två citaten belyser några centrala och generella aspekter av referensanvändning som inte har berörts hittills. En sådan är att ingen av citaten innehåller någon referens till vad som i detta fall ”borde” anges: till DiMaggio &

Powell eller Meyer & Rowan. Resonemanget handlar i allra högsta grad om det teoretiska perspektiv som de företräder. Ingen referens görs dock till dem. En aspekt av det är att författaren kanske utgår från att de som kommer att läsa texten har kunskap om vilka som resonemanget handlar om. Det kan även bero på att författaren redan har sagt detta tidigare i texten. Det kan också vara ett uttryck på ett reflekterande sätt att referera som går ut på att inte i onödan ange referenser. Istället omfattar citaten ett resonemang som rör ett teoretiskt perspektiv men som med stöd av andra referenser pekar på dess problem och begränsningar.

En teknik som exemplifieras i citaten är att koppla perspektivet till andra perspektiv, vilket sker i det första citatet, samt till andra begrepp än de som förekommer inom det teoretiska perspektivet, vilket görs i det andra citatet. När det teoretiska perspektivet översätts till något annat såsom i det andra citatet (nyinstitutionell teori översätts till konstruktionism) sker ett byte av abstraktionsnivå. Det öppnar möjligheter att växla mellan perspektiv och möjligheter att jämföra med andra perspektiv. Vidare får författaren tillgång till teoretiska resurser för att karaktärisera perspektivet med andra begrepp. Genom att författaren kan relatera dessa på det sättet kan det tänkas sätta fart på liknande processer som togs upp i det föregående avsnittet (översättning, teoretisering och distansering). När det teoretiska perspektivet jämförs med andra perspektiv såsom sker i det första citatet framträder skillnader och likheter mellan perspektiven. Begränsningar såväl som förtjänster framträder genom detta.

Som redan har noterats anges andra referenser än de som "borde" anges i citaten. Bortsett från vilka referenserna är så tar författaren hjälp av referenser i citaten. Ett resonemang om vilka skäl som kan ligga bakom att referenser anges (t ex upplysa om källa) samt om vilka funktioner referenserna har (t ex en heuristisk funktion) liknar det resonemang som förs om generell referenspraktik i det föregående avsnittet.

Ett exempel på ett annat sätt att använda teoretiska referenser hämtas från Bergmark & Lundström (2005; s 128):

En inte oväsentlig del av forskningen om socialt arbete i Sverige har bedrivits med organisationsteoretiska förtecken. Utifrån teorier om människobehandlande organisationer (Hasenfeld 1983) och ofta med inspiration från nyinstitutionell organisationsteori (Johansson 2002; Powell & DiMaggio, 1991) har ett flertal forskare närmat sig socialtjänsten.

I citatet görs referenser i anslutning till en beskrivning av forskningsfältet med avseende på vilka teorier som används. Det innebär att en referens används för forsknings- eller litteraturöversiktliga ändamål. Genom att hänvisa till en eller flera referenser fångas då gemensamma drag i ett forskningsom-

råde vilket gör det möjligt för en författare att ”snabbt” karaktärisera det. Vad det illustrerar är att referenserna används för att exemplifiera vilka texter som utgör utgångspunkterna för de teoretiska perspektiven. I citatet ovan kan författarna, med hjälp av tre referenser, staka ut forskningsfältets teoretiska ramverk – fältets tankestil skulle man även kunna säga. Det är ett exempel på en pedagogisk funktion som referenser kan ha för den som är intresserad att veta mer om perspektiven, eller önskar kontrollera att påståendet är korrekt. Citatet är även en illustration av en dimension av referensanvändning som försvinner i en gängse bibliometrisk analys. Av en referenslista framgår det ju inte vilka referenser som används av forskaren själv och vilka som likt detta citat används för att karaktärisera andras forskning.

Teoretisk deskription och epistemisk reflektion

I avsnittet har flera exempel på referensers funktion lyfts fram från publikationernas teoriavsnitt. I den avslutande delen av avsnittet ska jag diskutera några teoretiska frågor som har beröringspunkter med användning av referenser i teoriavsnitt.

De citat som valts ut för att illustrera användning av referenser i redogörelser för teoretiska perspektiv kan ses som exempel på *teoretisk deskription*. Den yttrar sig genom att referenser används för att mejsla fram konturena av ett valt teoretiskt perspektiv och sedan för att förankra en beskrivning av det som kännetecknar den utmejslade ”skulpturen” i litteraturen. Om detta ställs på sin spets innebär teoretisk deskription att författare ger en beskrivning av litteraturens syn på ett teoretiskt problem istället för att gå till problemets kärnfråga och själv ta ställning och resonera om det i syfte att förstå det. Här handlar resonemanget inte om att värdera teoretisk deskription som något negativt. Tvärtom, teoretisk deskription har pedagogiska dimensioner som till exempel kan hjälpa en oinvigd läsare att få en bild av de teoretiska utgångspunkterna och de teoretiska frågorna i en publikation, eller genom att hjälpa en invigd läsare att få en bild av vilken specifik tolkning av de teoretiska utgångspunkterna som görs.

Det är fortfarande en smula oklart var gränserna för begreppet teoretisk deskription ska dras och vad som kan tänkas utgöra motsatsen till teoretisk deskription. Denna kan bestå av teoretisk reflektion eller teoretisk analys. Ovan betonades en skillnad mellan att beskriva eller förstå ett teoretiskt problem. De två citat som illustrerade ett aktivt förhållningsätt ovan kan ge en fingervisning om vad motsatsen till teoretisk deskription skulle kunna vara. Exemplet illustrerar ett aktivt sätt att behandla både de referenser som används

och det innehåll som tas upp i anslutning till dem. Det kan vara ett exempel på det som kan kallas för *epistemisk reflektion*.

Ett utmärkande drag i epistemisk reflektion framkommer vid en jämförelse mellan de två första citaten (Jönsson samt Stranz) och de två senare (Blomberg). Där framträder de skillnader som kan hänföras till olika förhållningssätt. I de sistnämnda två citaten framträder en problematiserande ambition: val av ord såsom ”överdriver” och uttryck såsom ”överför (...) egentligen bara” kan ses som exempel på ett distanserat förhållningssätt vilket saknas i de andra två citaten. Där återfinns istället andra sorters ordval och andra uttryck: ”can be divided into three ... and two categories“ och ”tre olika former av isomorfism”. Jämfört med det senare som illustreras av de två citaten utmärks det förra av en tolkning och ett omdöme medan det senare snarast kan ses som neutrala noteringar. Epistemisk reflektion skulle utifrån den här jämförelsen utmärkas av tolkning och värdering med avseende på det beskrivna teoretiska perspektivet.

Epistemisk reflektion skulle utifrån det här resonemanget också kunna handla om att förhålla sig till och analysera de teoretiska perspektiven, till exempel genom att ställa dem mot varandra. En parallell kan dras till det som togs upp i föregående avsnitt. Den analysmodell, ”tankoperationen”, som formulerades med hjälp av tre faser: översättning, teoretisering och distansering, kan kopplas även till det som framkommit i det här avsnittet. Utgångspunkten för teoriavsnitt är teorier eller teoretiska perspektiv. Om det ska göras någon tankeoperation med sikte på de teorier som beskrivs måste den beskrivna teorin översättas till en annan abstraktionsnivå eller till några andra begrepp.

Om de citat som redovisats först i avsnittet betraktas i det perspektivet är de inte några exempel på översättning eller teoretisering. En redogörelse för något med samma begrepp som det som beskrivs blir ingen översättning och därmed borde det inte ske någon distansering heller. Det medför att en forskare förhåller sig nära de återgivna teoretiska perspektiven. Det är utmärkande för teoretisk deskription.

Det sistnämnda citatet har en annan karaktär jämfört med de fyra föregående. Det kan ses som ett metaperspektiv som författarna anlägger på forskningsfältet. Det innebär per definition en distansering. Metaperspektivet innebär en översikt över forskningsfältet och referenserna används för att karaktärisera en tankestil. Det skulle kunna sägas vara ett exempel på en metateoretisk deskription och ses som en fråga om deskription även om den i det här fallet sker på en metanivå. För att det ska ses som ett exempel på epistemisk reflektion skulle det även omfatta ett aktivt förhållningssätt.

Referenser i analys

Syftet med detta avsnitt är att ge exempel på referens- och teorianvändning i resultaten av analysarbete. En deskriptiv empirisk undersökning, vilken ”bara” återger intervjuer eller sammanställer enkätresultat, kommer många gånger inte att bli betraktad som vetenskap (se t ex Liedman, 1978). Inslag av bearbetning, analys och tolkning är därför något som ofta förväntas av en vetenskaplig publikation. De delar av en publikation som handlar om analys är därför en kritisk punkt för empiriska undersökningar.

I kapitel 3 utvecklades begreppet publika och privata dimensioner av forskning. En publik dimension innebär att analys- och tolkningsarbete synliggörs genom att det beskrivs och kommuniceras. För att kunna redovisa analyserna så måste de givetvis först ha genomförts. Analysavsnitt innebär därför att det är en efterhandskonstruktion som framförs. Redovisningen av ett sådant rekonstruktionsarbete underlättas om det sker med stöd av teoretiska referenser. En referensfunktion som tas upp i kapitel 3 är att referenser kan vara ett sätt att introducera och involvera ”bekanta” element i något som för utomstående är ”obekant”. I analys av resultat och i avslutande resonemang kan forskare dessutom förväntas använda de begrepp som introducerats och utvecklats i teoriavsnitt i tidigare delar av en text. Rekonstruktionsarbete sker även inom en privat dimension av forskning. Weick (1979; s 5) menar till exempel att retrospektivt meningskapande är utmärkande för människors tänkande och sammanfattar det med: ”How can I know what I think until I see what I say?”. Vad som skiljer den privata från den publika dimensionen är dock att rekonstruktionsarbetet och dess resultat inte behöver kommuniceras till andra.

I redovisningen av analysarbetet kan det därför antas att referenser används som hjälp för att synliggöra beröringspunkter mellan egna slutsatser som dragits utifrån empiri och slutsatser som andra forskare tagit upp. I tidigare avsnitt har översättning beskrivits som en fråga om att knyta specifika termer, vilka ligger nära ett studieobjekt till teoretiska begrepp. Skillnaden mellan begreppen hör samman med olika abstraktionsnivåer. Det som har beskrivits som en motor i ett analysarbete, tankeoperationer, avser växling av perspektiv mellan en empirisk och en teoretisk nivå. Mot bakgrund av det, samt resonemanget ovan om analysavsnitt som en form av kommunikationsmedium, kan teoretiska referenser antas ha en central roll för analysarbetet.

En fråga som ännu inte har berörts är om det finns några specifika funktioner som teoretiska referenser kan ha i just analysarbete och hur de faktiskt används. De frågor som ställs i detta avsnitt lyder: Hur används teoretiska referenser i analys? Vilka funktioner har de? Följande citat är en illustration av hur ett analysarbete kan redovisas i en text:

Genom konstruktionen tilldelas varje klient en byråkratisk identitet. [(Johansson R, 1997)] Lipskys teorier om gräsrotsbyråkraten roll i det han ser som 'processing of people into clients' [(Lipsky 1980 s 59)] handlar mycket om den kontroll som gräsrotsbyråkraten förfogar över i förhållande till klienten. Han lyfter fram fyra grundläggande dimensioner i den sociala konstruktionen av en klient där kontrollen är styrande i relationen mellan gräsrotsbyråkraten och klienten.

'1) distributing the benefits and sanctions that are supposed to be provided by the agencies;

2) structuring the context of clients' interactions with them and their agencies;

3) teaching clients how to behave as clients; and

4) allocating psychological rewards and sanctions associated with clients entering into relationships with them.' [(Lipsky 1980 s 60)]

De handläggare som granskas i denna studie är i analogi med Lipskys teorier de gräsrotsbyråkrater som beslutar och kan tilldela hjälp i form av bistånd. De kan också sägas styra strukturen för relationen i form av när hembesöket ska ske och vilka frågor som ska tas upp. Den tredje punkten i citatet ovan, som handlar om att lära klienten hur man beter sig som klient kan här ses som central, då den faktiska handläggningsprocessen i stor omfattning handlar just om att anpassa klienten och dennes hjälpbehov till att rymmas inom organisationens ramar. (Lindelöf & Rönnbäck, 2004; s 167)¹¹

I citatet exemplifieras hur ett analysarbete som använder olika abstraktionsnivåer går till i skrift. Det sker till synes i tre steg. Det första utgörs av de två inledande meningarna i citatet. Av dem framgår att ett teoretiskt perspektiv har valts "klienter konstrueras och processas" och det görs explicit genom att det knyts till Lipsky. Sedan byggs en teoretisk tolkningsram upp med hjälp av en mening "fyra dimensioner i den sociala konstruktionen" samt ett efterföljande citat.

Steg två är en mening som etablerar en koppling mellan det teoretiska perspektivet och den egna empirin "handläggarna som granskas är gräsrotsbyråkrater" vilket tydliggörs genom att skriva att empirin "är i analogi med" det teoretiska.

I det tredje steget genomförs en växling av perspektiv, vilken innebär en beskrivning av empirin som varvar empiriska begrepp: "när hembesöket ska ske och vilka frågor som ska tas upp" med begrepp från det teoretiska perspektivet: "gräsrotsbyråkrater styr stukturen". Växlingen mellan abstrakt-

¹¹ Författarna i citatet använder Oxfordsystemet för referenser. Referenserna i hakparentes visar innehållet i författarnas noter.

ionsnivåer illustreras av att en teoretisk idé: ”teaching clients how to behave as clients” kopplas till något från det empiriska materialet: ”den faktiska handläggningsproceden handlar just om att anpassa klienten och dennes behov”.

Till skillnad från den översättning som förekommer i introduktion och teoriavsnitt går tankeoperationen här i en motsatt riktning: ”vilket bekräftar vad som påstods ovan i avsnittet om inledning gällande en liten skillnad mellan deduktiv och induktiv logik”. Det teoretiska arbetet innebär i exemplet en översättning från en empirisk nivå *handläggare* till ett begrepp på en teoretisk nivå *gräsrotsbyråkrater*. Sedan görs återigen en växling tillbaka till det empiriska, vilket i citatet illustreras av meningen: ”handlar just om att anpassa”.

Den användning av teoretiska referenser som görs i exemplet går ut på att intyga att det tolkningsarbete som rekonstrueras och beskrivs är förankrat i litteratur. Angivande av referens kan därför sägas ha en legitimerande funktion för texten och dess författare. Visserligen kan det också vara ett sätt att visa källan bakom, men referenserna i citatet har som synes fler funktioner än det. Några av dem hör till en mer generell referenspraktik.

Av citatet ovan framgår att den kognitiva funktionen kan vara utmärkande för just analysavsnitt. Analogin mellan egen deskription och andras begrepp blir i detta exempel en slags kognitiv genväg eftersom författarna i och med det kan hoppa över resonemang (i det här fallet om vad som kännetecknar handläggarna och vad som gör dem just gräsrotsbyråkrater). Analogin kan även illustrera en liknande heuristisk funktion som diskuterades i avsnittet om inledning. Här skulle det tyda på att författarna via en läsning av Lipsky blivit uppmärksamma på att det som han skriver stämmer in på deras studieobjekt och att det därmed kan göras analogier. Citatet illustrerar också att det är vissa detaljer i det empiriska materialet som väljs ut och att delarna kan systematiseras på ett sätt som det teoretiska perspektivet anvisar.

Ett liknande exempel på användning av referenser i analys handlar om att sätta ett resultat i relation något annat genom att uppmana läsaren att jämföra resonemanget med resonemang som andra har fört. Följande citat är ett exempel på en sådan jämförelse:

Samtidigt som sektionscheferna upplever framgång i interaktionerna med personal och kollegor har man svårt att prioritera detta i det vardagliga arbetet. Man menar att det är tidskrävande och att de administrativa uppgifterna upptar stora delar av arbetstiden (jämför Lipsky, 1980). (Jönsson, 2005; s 34)

Teori som diskussionsunderlag

En tredje variant av analysarbete är när en referens ser ut att användas som en slags teoretisk byggsten kring vilken en diskussion kan byggas upp. Det teoretiska perspektivet som referenser förknippas med kan ses som ett slags diskussionsunderlag. Underlaget anvisar några diskussionsfrågor som en diskussion "måste" beröra. I citatet nedan illustreras hur det kan se ut när ett teoretiskt perspektiv används som ett underlag för att diskutera förklaringar i anslutning till en problemställning:

Vilka är då de drivkrafter som kan förklara den ökande specialiseringen och de specifika former den fått under 1980- och 1990-talet? Det är närmast ogörlig uppgift att peka ut alla faktorer som påverkat förändringarna (särskilt de lokala). Vi begränsar oss till att peka på de fyra viktigaste: (1) politiska förändringar, (2) påverkan från professionen, (3) ändrade ekonomiska villkor samt (4) förändrad »efterfrågan«.

En första mer grundläggande förändring på politikens område är de successivt ökade möjligheterna för kommunerna att själva bestämma över sina organisationsformer (Bergmark 2001). I organisationsteoretisk litteratur menar man ofta att en av de viktigaste faktorerna för att åstadkomma organisatorisk isomorfi eller likformighet är statens möjlighet att genom tvingande åtgärder som lagstiftning reglera organisatoriska fält (DiMaggio & Powell 1983). Vad som hänt i Sverige sedan 1980-talet är att statens regleringar av kommunal verksamhet minskat. Kommunerna har fått större möjligheter att själva bestämma över sitt sätt att utföra och organisera sin verksamhet, vilket lett till att socialtjänstens organisering idag uppvisar större olikheter än tidigare. (Bergmark & Lundström, 2005; s 144)

Analysen av citatet leder till två tolkningar. Den första tolkningen ser citatet som ett exempel på teori som diskussionsunderlag. De fyra frågor som räknas upp (de fyra viktigaste) kan knytas till den teoretiska referens som anges längre ned i citatet (DiMaggio & Powell, 1983). Åtminstone två av de fyra viktigaste överensstämmer med de tre drivkrafter som DiMaggio & Powell anser är de viktigaste (se kapitel 4 för fler detaljer i det teoretiska perspektivet).

I den andra tolkningen illustrerar citatet implicita tankeoperationer. De ses som implicita eftersom de består av meningar som läggs bredvid varandra, utan att författarna behöver tala om hur de hänger ihop. Citatet blir genom det ett exempel på hur författare kan påstå något explicit om förklaringar utan att behöva utveckla kopplingen själv.

Den tolkning som jag gör här om att citatet illustrerar enimplicit tankeoperation behöver nog rekonstrueras genom en kort argumentationsanalys för att

ses som rimlig. Därför behöver argumentationen i citatet och dess byggstenar, meningarna, analyseras i tur och ordning. Den tes som diskussionen är uppbyggd kring tolkar jag som: *att politiska förändringar är en av de drivkrafter som kan förklara den ökande specialiseringen och de specifika former den fått.*

Den första meningen, som börjar med ”En första mer grundläggande förändring”, kan sägas slå fast att vissa omständigheter som är kopplade till studieobjektet har förändrats och det förankras i en tidigare studie (proargument 1).¹² Den andra meningen som lyder ”en av de viktigaste faktorerna för att åstadkomma organisatorisk isomorfi eller likformighet är...”, bidrar med en teoretisk nivå och innehåller teoretiska begrepp och en förklaring om hur begreppens relation ser ut. Källan till det anges med referens. I denna mening etableras den teoretiska grunden för den drivkraft som ska ligga till grund för det kausala påståendet (proargument 2). Utan källa skulle det påståendet sannolikt fordra ett längre resonemang, men i och med att det beledsagas av en etablerad referens, kan det betraktas som vetenskapligt etablerat. Med Lataours (1987) begrepp skulle det vara ett exempel hur en text kan enrollera andra forskare och texter (se kapitel 3).

Den tredje meningen ”statens regleringar av kommunal verksamhet minskat” utvecklar den första meningen (proargument 1) genom att beskriva vad förändringen beror på (proargument 3). Den fjärde meningen fullföljer den slutsats som byggts upp i de tre föregående meningarna (tes: regleringen har minskat, kommunerna har fått större frihet därför större olikheter inom socialtjänstens organisering). Detta följs av ett resonemang ”[k]ommunerna har fått större möjligheter att själva bestämma” (proargument 4) som utvecklar aspekter av de förändringar som skett på kommunal nivå. Det centrala är dock den nyckelroll som den teoretiska referensen har i proargument 2. Referensen ger den mening, som kopplar det ena påståendet (proargument 1) och de andra två (proargument 3 och 4), legitimitet genom att vara grundad i organisationsteoretisk litteratur.

Några sammanfattande kommentarer om referensers funktion i analysavsnitt och analysarbetet kan avslutningsvis göras här. En funktion som referenser har, vilket är gemensamt för alla exemplen, är att verifiera analyser och tolkningar. I ljuset av krav på att vara vetenskaplig brottas forskare med frågan om de tolkningar som gjorts är korrekta. På så sätt kan referenser ha en dubbel betydelse. De har en kognitiv betydelse för författaren, till exempel genom att bekräfta att tolkningar är rimliga, och en legitimerande funktion genom att visa för läsare att tolkningen är rimlig.

¹² I argumentationsanalys används begreppet proargument för att visa att en mening bedöms tala för en tes (se kapitel 5).

Förtrogenhetssignaler

Avsnittet syftar till att fortsätta och utveckla det resonemang om vetenskaplighet som inleddes i kapitel 3. Där diskuterades vetenskaplighet som en fråga om att utforma publikationer så att de i så stor utsträckning som möjligt liknar gängse uppfattningar om vad som utmärker vetenskapliga publikationer. Bedömningar av vetenskap baseras rimligen inte enbart på hur en publikation ser ut. En annan aspekt är det intryck av kompetens och trovärdighet den ger. *Self disclosure* och *impression management* är begrepp som omnämns i kapitel 3. De handlar om att en författare kan "avslöja" saker om sig själv, i förbifarten, som påverkar det intryck som läsare får av dem som personer. Det antas ske till exempel genom att författare medvetet och omedvetet väljer att omskriva referenser med vissa typer av ord och uttryck, som för de invigda indikerar att denne har bra uppsikt på kunskapsfältet. Begreppet förtrogenhetssignal har använts i en strävan att översätta de två engelska begreppen till svenska samt att försöka fånga en särskild anda som begreppen *self disclosure* eller *impression management* saknar.

Andra faktorer såsom akribi eller forskares ryktbarhet har också betydelse för hur intrycket av en forskare formas, men i det här avsnittet ligger tonvikten mot mer subtila aspekter av forskares sätt att ge ett positivt intryck. Den fråga som ställs är hur författarna uttrycker sig när de introducerar och kommenterar en teoretisk referens?

Ett exempel på hur en författare kan antyda att denne har överblick över litteraturen eller är inläst på området är följande citat:

"...ofta med inspiration från så kallad nyinstitutionell organisations-teori (Johansson 2002a, Powell & DiMaggio 1991) har ett flertal forskare närmast sig socialtjänsten." (Bergmark & Lundström, 2005; s. 128)

"...kan vi konstatera att det består av det som i organisationsteoretisk litteratur brukar kallas institutionaliserade organisationer" (ibid.; s 143)

"...bland övriga begrepp som omfattar socialtjänsten märks" (Stranz, 2007; s 65)

Överblick exemplifieras av formuleringar i anslutning till referenser som handlar om hur vanligt något är eller hur återkommande något är. *Brukar* och *ofta* är två exempel på ord som signalerar förtrogenhet med det teoretiska fältet.

En annan aspekt av förtrogenhet illustreras av att lyfta fram egen kunskap om hur forskarsamhället brukar se på de referenser som används. Det kan exempelvis handla om att signalera att författaren är insatt i diskussioner som förts

och förs inom ett forskningsområde. Några exempel på citat som illustrerar det är:

”I en berömd artikel från 1977 för Meyer och Rowan (1992/1977) in *kulturen* i organisationsanalysen.” (Blomberg, 2004; s 34; kursiv i original)

”Ett grundläggande drag i nyinstitutionella analyser av organisationer är att man betonar institutioners kognitiva aspekter och lyfter fram det kulturella beroendet i organisationers förhållande till sin omgivning.” (ibid.; s 34)

”Att institutioner enbart skulle utgöras av kognitiva strukturer råder det emellertid inte någon samstämmig uppfattning om bland företrädare för den nyinstitutionella organisationsteorin. I ett ofta citerat försök att formulera ett institutionsbegrepp som även omfattar andra aspekter menar Scott (1995) att ’Institutioner består av kognitiva, normativa och regulativa strukturer som förser social handling med stabilitet och mening’” (ibid.; s 42)

”I sin inflytelserika bok *Systems of Profession* vänder Abbott (1988) återigen på begreppen. (ibid.; s 119)

Genom användning av begreppen berömd och inflytelserik signaleras en kunskap om att en specifik text är omtalad. Det signalerar förtrogenhet både med den refererade texten och med litteratur och andra diskussioner som handlar om den teoretiska problematik som den handlar om.

Kritik och problematisering

Det finns dimensioner av referensanvändning som framkommer när blicken riktas mot författares sätt att förhålla sig till referenser och till teoretiska perspektiv. De exempel som hittills har tagits upp innebär i stort sett att det innehåll som referenserna representerar behandlas på ett okritiskt sätt. Med okritisk avses inte att forskarna skulle vara naiva utan bara att referenserna inte åberopas i syfte att kritisera dem. De används därmed i syfte att hjälpa till med att understödja resonemang. Kritik skulle i det sammanhanget vara att undergräva det. Ett undantag från det okritiska berördes i anslutning till teoriavsnitt och exemplifierades av ett aktivt förhållningssätt. Det här avsnittet ägnas åt att utveckla resonemanget om dimensioner av forskares kritiska förhållningssätt. Den fråga som behandlas är: Vilka exempel finns det på kritiska förhållningssätt? Och vad utmärker dem?

Här ges två exempel på kritiska förhållningssätt. Det första exemplet innehåller en argumentation upplagd i två led. Den ena ledet etablerar en hypotes och det andra riktar kritik mot den. Följande citat illustrerar hur en argumen-

tation kan se ut i text men visar också hur referenser integreras i den. Det är hämtat från en diskussion av resultat:

Theories about human service organizations often describe the relationship between client and human service worker as meaningful and rewarding. There is a preconceived apprehension that human service workers would rather focus on personal relationships with clients than on administrative tasks (see discussion in Franssén, 2000). Since human service workers often work in personal contact with clients, it is particularly important that they are satisfied with their jobs. If they feel alienated from their work, they are also likely to feel alienated from their clients and regard the relationship with them as unrewarding (Hasenfeld, 1983). The result of this study shows that social workers with high and medium degrees of direct client work experience lower levels of satisfaction and meaningfulness than do those with a low degree of client work. This implies that personal relationships with clients are not in themselves sufficient sources of meaningfulness and satisfaction. (Jönsson, 2005; s 17f)

Som nämndes ovan illustrerar citatet ett upplägg med ett resonemang som leder fram till en hypotes och därefter ett resonemang som riktar kritik mot den. Noteras kan först att två referenser anges. Den första vid en kommentar om forskningsfältet och den andra som anges in på ett teoretiskt påstående om ett samband mellan två begrepp (if they feel [X] ... they are also likely to feel [Y]). Båda referenserna kan sägas utgöra en grund för hypotesen och deras funktioner är rimligen att legitimera med syfte att visa att hypotesen är etablerad hos andra forskare.

Det andra ledet i argumentationen innehåller ett exempel på kritiskt förhållningssätt. När hypotesen prövats mot det insamlade materialet visar sig hypotesen inte bekräftas av de empiriska slutsatserna. En tolkning är att kritiken är direkt riktad mot den idé som hypotesen representerar men också indirekt riktad mot referenserna eftersom de anges i anslutning till hypotesen. Det föregående var ett exempel på en kritik som utmärks av en slags deduktiv logik. Den uppställning av resonemanget som återges i citatet kan tolkas som en illustration av studiens logik och ett sätt att lägga upp den kritiska argumentationen.

Ett annat exempel på kritiskt förhållningssätt utmärks av en resonerande och tentativt diskuterande inställning. Det här kritiska förhållningssättet skiljer sig från den förra som var en konstaterande inställning. Följande citat som är hämtat från en slutdiskussion illustrerar hur ett kritiskt förhållningssätt till teoretiska frågor kan se ut:

These results give rise to a discussion on whether or not it is productive to group certain organizations under a broad and general defini-

tion such as human service organizations. When discussing the characteristics and the work performed in human service organizations, it is important to consider the similarities and differences that exist both within and between these types of organizations. (Jönsson, 2005; s 39)

Citatet illustrerar en tentativ inställning genom att det resonemang som förs öppnar för olika sätt (whether or not it is) att se på organisationer. Det kan tolkas som en implicit kritik genom att citatet antyder att det finns forskning som inte har uppmärksammat det som en fråga (it is important to consider the similarities and differences). Det är även en indirekt kritik som framförs mot "human service organizations", vilket det i citatet inte anges någon referens till, trots att det "borde" göras. Det är dock ganska uppenbart för en läsare som tagit del av hela texten att det är Hasenfeld som avses.

En ytterligare tolkning som kan göras är att det är en typ av teoretisk reflektion som illustreras av citatet. Med det avses att det handlar om hur forskare tänker kring och kategoriserar (i det här fallet organisationer som människo-behandlande organisationer). Användning av två verb signalerar att det är en teoretisk aktivitet – ett tänkande – som problematiseras. Det ena är "to group" och det andra "to consider". Det som resonemanget kan tänkas underförstå är att sättet att gruppera och beakta kan ha betydelse för vilka slutsatser som dras om organisationernas karaktär.

Det här var ett exempel på en tentativt hållen teoretisk problematisering. Ett annat exempel en teoretisk problematisering illustreras av följande citat. Det är hämtat från en slutdiskussion och är uppdelat i två delar som motsvarar olika tolkningar i texten. Den första delen visar de ena tolkningen som lyder:

Det faktum att samtliga undersökningskommuner genomför organisationsreformen skulle med en nordamerikansk nyinstitutionell ansats kunna betraktas som ett resultat av en passiv, närmast deterministisk anpassning till omgivningen, dvs. som ett *determinerat* spridningsförlopp. (Blomberg, 2004; s 187, kursiv i original)

Citatet illustrerar först det som förut konstaterats, att referenser inte alltid görs trots att de "borde" göras. I detta fall är det underförstått främst DiMaggio & Powell som åsyftas, men utan att referenser till dem anges (tidigare i avhandlingen har han utvecklat vad en nordamerikansk nyinstitutionell ansats innebär). Utifrån tidigare resonemang om hur referenser används och att en funktion är att stödja och bekräfta tolkningar skulle man kunna förvänta sig att även det här citatet skulle uppvisa det. Citatet illustrerar istället en av två tolkningar, vilket visar att författaren uppfattat att det finns åtminstone ett sätt till att tolka resultaten. Istället för att konstatera överensstämmelsen och diskutera konsekvenser av den görs valet att problematisera den:

Mot bakgrund av att jag i analysen av min empiri har kunnat rekonstruera skilda processer och lokala variationer i genomförandediskurser hävdar jag emellertid att det som liknar ett determinerat förlopp i själva verket är ett resultat av en *icke-determinerad process*. (Blomberg, 2004; s 187, kursiv i original)

Citatet illustrerar, i kombination med det föregående, en teoretisk problematisering. Det som sker är en form av växling mellan två olika teoretiska perspektiv. Det illustrerar en annan typ av logik än det första exemplet ovan. Den förra omfattar en deduktiv logik medan den som återfinns i det här citatet är en tolkande logik (det som liknar [X] ... [är] i själva verket [Y]). Liksom i det förra exemplet kan det här visa två sidor. Den speglar en tolkande logik som ett sätt att analysera, genom att se det från två sidor, samt ett sätt att lägga upp en problematiserande framställning. Genom att jämföra det ena perspektivet med det andra framkommer olikheterna.

I det här avsnittet har två exempel på kritiska förhållningssätt givits. Det ena utmärks av en kritik, som manifesteras i ett hypotesprövande upplägg där kritiken en konsekvens av resultatet. Det andra är ett teoretiskt problematiserande som implicit innebär en kritik mot de teoretiska perspektiv som omnämnts tidigare. Några aspekter kan noteras i de tre exempel som givits. Två av exemplen, det första och det sista, utmärks av bakåtsträvande resonemang, vilket inte ska förstås i den negativa betydelse som det har, utan som att det handlar om att diskutera de resultat som erhållits och om att *konstatera* något om det. Det andra exemplet utmärks av ett framåtsträvande resonemang genom att det *öppnar upp* en fråga och inte konstaterar något. Vidare utmärks det även av att vara riktat mot en teoretisk eller kunskapande aktivitet och kritiken knyts till de konsekvenser som det leder till. Skillnaden mellan den senare och de förra skulle kunna kopplas till epistemisk reflektion i den senare och till textuell reflektion för de förra (se kapitel två för ett resonemang om epistemisk reflektion). Det är även möjligt att urskilja skilda synsätt på teori i de tre exemplen. Det första ligger tydligt inom ramen för teori som produkt. Kritiken bottenar i en empirisk avstämning av hypoteser. De andra två exemplen ligger inom ramen för teori som aktivitet.

En typologi över forskningsstilar

I kapitel 5 omnämndes att analysprocessen har mynnat ut i en typologi. Denna typologi handlar om stilar i forskning och har drag av det som forskningspsykologi kallar kognitiva stilar (se Bärmark, 1999). Typologin bygger på idealtyper som formats med utgångspunkt i de analyser som redovisats av referensanvändning och referensers funktion i det här kapitlet. Den består av fyra idealtypiska forskningsstilar (se tabell 7.1). Även om begreppet forskar-

stilar används så innebär det inte att en faktisk forskare inte skulle kunna omfatta alla stilar i en och samma person.

Typologin bygger till viss del på två idealtyper som Hellgren & Löwstedt (1994; s 100ff) har diskuterat. De menar att det går att urskilja två grundtyper av refererande: fältutvecklande och ramutmanande användning. De används som utgångspunkt för att diskutera likheter och skillnader i sätt att referera. Den fältutvecklande utmärks av en teknisk, avpersonifierad och distanserad stil. Den ramutmanande framträder genom att motsatser till den fältutvecklande framhålls. Det innebär därmed en stil som är integrerad snarare än distanserad; diskuterande istället för refererande; oteknisk istället för teknisk; personlig snarare än avpersonifierad. Den ramutmanande utmärks av ett förhållandevis litet inslag av referenser och av att de referenser som görs utgör en integrerad del i en framställning. Den fältutvecklande utmärks i kontrast till det av ett större inslag av referenser samt av att de referenser som görs utgör en separat del av framställningen.

Det sätt att diskutera referensanvändning som Hellgren & Löwstedt illustrerar, liknar den typ av resonemang kring förhållningsätt till referenser som berördes i det förra avsnittet. Det som här följer är en utveckling av Hellgrens & Löwstedts grundtyper i ljuset av de analyser som presenterats om referensers funktioner i inledning, teori och analys.

Tabell 7.1 Forskningsstilar

	PASSIV	AKTIV
EMPIRISK	Beskrivande	Undersökande
TEORETISK	Redogörande	Problematiserande

Typologin består av två dimensioner. Den första baseras på en fråga som lyder: Hur svarar och agerar en forskare som gör en referens i text mot innehållet i denna referens? Denna fråga har mynnat ut i vad som kan liknas vid två karaktärsdrag: passiv eller aktiv. Avsikten är inte att värdera de två även om aktiv har en positivare klang än passiv. För att råda bot mot det kan passiv även liknas vid ett varsamt sätt att hantera referenser medan aktiv liknas vid ett aktivt sätt. Ett passivt förhållningssätt utmärks av att en referens omnämns men får stå för sig själv utan kommentarer från forskaren. Ett aktivt innebär att författaren följer upp vad referensen uttrycker och kommenterar det. Passiv och aktiv motsvarar ungefär Hellgrens & Löwstedts (1994; s 102f) distinktion mellan distanserad och integrerad där den förra är:

en ofta teknisk och avpersonifierad text med en uttalad strävan efter precision och ofta en stor mängd referenser som var och en eller i klump behandlas kortfattat. Dess motpol utgörs av en mer mångfacetterad och diskuterande text som snarare söker breddning och reflektion än ytterligare fördjupning.

Den andra dimensionen består av begreppen empiriskt och teoretiskt intresse. Empiriskt intresserade, *empiriker*, tänks som två typer: en som har ett intresse av empiri därför att det är ett sätt att testa teorier och hypoteser, en ”cyniker” som präglas av ett intresse av att beskriva och upptäcka verkligheten såsom den egentligen är. Teoretiskt intresserade, *teoretiker*, motsvarar två typer: en ”name-droppare”, vars teoretiska intresse snarare handlar om att bygga upp faktakunskap om teori och dess bakgrundsfigurer; en ”kosmologiker” som drivs av ett intresse av att begripa hur något hänger ihop (jfr med Popper, 1972).

Det är för det första några detaljer som har med sättet att skriva referenser att göra som skiljer sig mellan texter. En sådan detalj är hur många referenser som anges i en och samma parentes. Den teoretiskt intresserade som vill redovisa sin inläsning och sitt teoretiska faktakunnande tenderar både att ta med fler referenser i parenteser och generellt ha en större andel referenser än den teoretiskt intresserade vars intresse istället ligger i att begripa sig på – att förstå sig på – ett fenomen. Den förra intressetypen tenderar att redogöra för innehållet medan den senare resonerar kring en teoretiskt intressant fråga, eller kring ett teoretiskt perspektiv. Det här kan sammanfattas som en skillnad mellan olika typer av teoretiska intressen. Det kan även kopplas till det som tidigare i kapitlet beskrevs som en skillnad mellan teoretisk deskription och epistemisk reflektion.

Vilka teoretiska referenser som anges skiljer sig också åt mellan stilar. De som är *empiriskt intresserade*, dvs. framförallt drivs av ett intresse av det valda studieobjektet, använder företrädesvis teoretiska referenser som ligger nära studieobjektet. Nära betyder i detta sammanhang att teorin innehåller begrepp som enkelt kan översättas till studieobjektet (t ex teori om referenser för den är empiriskt intresserad av forskares referensanvändning). För dem är det inte någon slump att de teoretiska referenserna blev just den eller de det blev, det är egenskaper i studieobjektet som avgör val av teoretiska utgångspunkter. De som är *teoretiskt intresserade*, dvs. har ett intresse av att begripa sig på ett fenomen, använder idealt sett sådana teorier som kan ge intressanta vinklingar på studieobjektet. Intressanta vinklingar betyder i detta sammanhang något som kan leda fram till oväntade insikter (t ex att en teori om orrspel skulle kunna användas för att resonera kring forskares sätt att referera). Det kan innebära att teorier som till synes har en avlägsen koppling till studieobjektet används. En konsekvens är att de teoretiskt intresserade kan antas

använda teoretiska referenser mer slumpmässigt. Det behöver inte finnas någon direkt koppling mellan valet av referenser och studieobjektet även om det förstås kan finnas det. Det kan tyckas konstigt att karaktärisera skillnaden som att den förra väljer strategiskt medan den senare väljer slumpmässigt. Så enkelt är det förstås inte. En del teoretiskt intresserade kan exempelvis vara intresserade av en viss teoribildning – de väljer därför inte alls slumpmässigt vilka teoretiska referenser de ska använda. Istället är det valet av studieobjekt som kan vara mer slumpmässigt. Här finns det en skillnad mellan olika forskningstraditioner men det är en fråga som jag återkommer till.

Syftet har här varit att karaktärisera skillnaden mellan två intressetyper. Sammanfattningsvis har frågan om skillnader gällande val av teoretiska referenser handlat om en skillnad beroende på empiriskt eller teoretiskt intresse. Ett annat sätt att illustrera skillnaden är att ställa den vanligaste referensen i detta material, Lipsky, mot vad som i relation till socialtjänstens organisation skulle vara en mer långsökt referens, till exempel Ricouer (1981) som handlar om lingvistik. Inom organisationsforskning kan skillnaden illustreras med hänvisning till Jones & Munro (2005) som skiljer mellan organisations-teorier, teorier om organisationer samt teorier med relevans för organisationer. Det kan också göras med hänvisning till teorier inom socialt arbete och Payne (1991) som skiljer mellan teorier i, om och för socialt arbete. För den som är empiriskt intresserad av socialtjänsten innebär Ricouer en omväg jämfört Lipsky eftersom huvudsyftet är att ta fram fakta om studieobjektet men för den teoretiskt intresserade är det en möjlighet till en intressant vinkling.

Tillsammans bildar de två dimensionerna fyra forskningsstilar: *beskrivande*, *undersökande*, *redogörande* samt *problematiserande*.

En beskrivande forskningsstil

Utmärkande för en beskrivande forskningsstil är den sorts bruk av referenser som, oftast med ett studieobjekt i åtanke, innebär att författare anger teoretiska referenser i samband med bestämning och karaktärisering av studieobjekt. I grunden ligger ett empiriskt intresse som kan vara kopplat till ett särskilt studieobjekt. Det medför att en undersökning rör sig i första hand om sakfrågor och i andra hand om teoretiska frågor. I teoriavsnitt beskrivs snarare än diskuteras teorier och begrepp, vilket innebär teoretisk deskription som här har berörts vid flera tillfällen. I analys anges teoretiska referenser i syfte att lyfta fram resultat och att ställa dem i relation till teorier och andras forskning istället för att diskutera teoretiska konsekvenser av empiri. Det innebär ett passivt förhållningssätt och därmed får de använda teoretiska referenserna en ganska mild behandling dvs. det innehåll som de representerar

ägnas inte närmare intresse och ambitionen är inte att ifrågasätta dem. I en förlängning kan det innebära att de empiriska beskrivningar, som återges i den refererade texten, förankras med ytterligare stöd. Det är inte någon slump vilka teoretiska referenser som uppträder i texter med författare som har en beskrivande stil. De teoretiska referenserna används inte för att öppna upp nya betydelser eller frågor utan används att konstatera. Det belystes ovan av med det exempel som gick ut på att teoretiska perspektiv som ligger nära studieobjektet tenderar att väljas. Forskningsstilen tenderar att leda till fältutvecklande forskning snarare än ramutmanande.

En undersökande forskningsstil

En undersökande forskningsstil har ett kritiskt förhållningssätt mot referenser och mot empiriska resultat. Syftet med användningen av teoretiska referenser och översättning till teoretiska begrepp är att möjliggöra nya sätt att förstå studieobjektet. Ett exempel på användning av teoretiska referenser hos en undersökande forskningsstil är att utforma en eller flera hypoteser i syfte att undersöka den empiriska bärigheten. Hypoteserna underkastas alltid empirisk undersökning. Vad som gör det till ett aktivt förhållningssätt är att författare följer upp resultaten i relation till hypoteserna. Uteblivna eller infriade resultat leder mer eller mindre oundvikligt till ett aktivt förhållningssätt. Ett annat exempel på användning av teoretiska referenser hänger samman med karaktären på vilka som väljs. Precis som diskuterades ovan tenderar en teoretiskt intresserad att välja teoretiska perspektiv utifrån om de kan leda till oväntade insikter. Ambitionen är något tillspetsat att belysa studieobjektet med så olika perspektiv som möjligt. En undersökande forskningsstil kan därmed vara hemmahörande inom båda de synsätt på teori som togs upp i kapitel 2 (som aktivitet eller som produkt).

En redogörande forskningsstil

En redogörande forskningsstil utmärks av ett encyklopediskt teoretiskt intresse. Det utmärks av att en författare berättar om eller återger andras tänkande. I tidigare har exempel på teoretisk deskription givits och det är utmärkande för den här forskningsstilen. Framförallt tenderar det att återfinnas i sin mest karaktäristiska form i uppsatser och avhandlingars teorikapitel. Det blir företrädesvis en teknisk och detaljerad redogörelse för de teoretiska perspektiven, trogen de sätt de presenteras i de ursprungliga texterna men också med inslag av paralleller till omständigheter associerat med studieobjektet. Referenserna fungerar som pusselbitar och den teoretiska redogörelsen handlar om att sätta ihop bitarna till en fungerande helhet. Karaktäristiskt för denna

stil är hög frekvens av teoretiska referenser och översättningar mellan studieobjekt och teoretiska begrepp. Vad som gör det till ett passivt förhållningssätt är främst att det inte görs några ansatser till att stanna upp och ställa frågor tillbaka till referenserna.

En problematiserande forskningsstil

En problematiserande forskningsstil utmärks av ett teoriutvecklande intresse. Ett exempel är en text som består av mer eller mindre fritt hållna tankegångar, där teoretiska referenser görs till synes för att påminna om att det finns kopplingar till befintliga teoretiska perspektiv. Referensernas roll är att ge bränsle åt de teoretiska resonemangen och fungerar som ramar för det teoretiska resonemanget snarare än att vara pusselbitarna i det. I en resonerande stil används teoretiska referenser som ett bollplank och något att förhålla sig till. Karaktäristiskt är låg frekvens av referenser och översättningar mellan studieobjekt och teoretiska begrepp. Resonemang hålls på en teoretisk nivå. Moravcsiks & Murugesans (1975) referensanvändningskategori ”juxtaposition”, vilket innebär att en referens används för att peka på alternativ, hamnar exempelvis inom denna kategori. Den refererande författaren tar en aktiv ställning i förhållande till referenserna. Det kan handla om att i en inledande redogörelse resonera om skillnader mellan olika teoretiska perspektiv och om att använda en referens för att illustrera perspektiv som författaren inte ansluter sig till eller för att kontrastera sitt eget perspektiv mot.

Teorival och forskningstraditioner

Epistemisk reflektion

Vilka resonemang en författare redovisar kring val av teoretiska perspektiv och på vilka sätt de val som gjorts motiveras är frågor som ställs i detta avsnitt. Avsikten är att ge exempel på medvetenhet och epistemisk reflektion – i den publika dimensionen av forskning (det är så klart en annan fråga huruvida det saknas medvetenhet och reflektion i de fall detta inte framgår explicit). I kapitel 2 som handlade om teori som aktivitet togs begreppet medvetenhet upp som en form av teoriutveckling.

I det första avsnittet i kapitlet berördes konsekvenser av att välja *ett* teoretiskt perspektiv och att det innebär en avgränsning av de aspekter av ett studieobjekt som blir belysta. Även om en forskare väljer flera teoretiska perspektiv innebär det en avgränsning av aspekter. Inom ramen för kapitel 2 resonerades det kring vad en teori är och att det i det närmaste är synonymt med att tänka.

Det är omöjligt att vara teorilös eller frikopplad från teori i detta synsätt. En forskare kan därför inte frigöra sig från det teoretiska men det anses möjligt att relatera sitt tänkande till andras tänkande. Syftet med det kan vara att påverka sitt eget tänkande.

Mot bakgrund av det här resonemanget och mot det som tas upp i kapitel 2 är det intressant att studera några exempel på val och beslut som författarna tar upp samt att beskriva och analysera hur resonemang kring val kan se ut.

Noterbart är inledningsvis att begreppet val i anslutning till de fyra mest använda referenserna inte förekommer i de sex publikationer som har analyserats. Några exempel på val av teoretiska perspektiv kan dock ges. Här följer två citat, hämtade från ett inledningsavsnitt, som visar hur en valsituation kan beskrivas i text. Det första är ett resonemang som följer efter en frågeställning:

Både teoretiskt och i valet av metod har min studie av reformen i denna del en referens till den form av nyinstitutionell teori och forskning som från mitten av 1980-talet utvecklats i Norden. Kännetecknade för den skandinaviska formen av ny institutionalism är studier av organisationsförändringar/processer på organisationsnivå. De nordiska forskarnas intresse för att studera organisationsförändringar inom den offentliga sektorn (förvaltningen) ligger också i linje med min forskningsinriktning. (Blomberg, 2004; s 15-16)

Eftersom teorin dessutom riktar uppmärksamheten mot enskilda (lokala) organisationer kom den även att fungera som metodmässig vägvisare för mig. (ibid.; s 21)

I citaten framkommer framförallt två aspekter: att studien har teoretisk koppling till en skandinavisk form av nyinstitutionell teori och att valet av metod hänger ihop med den teorin. Här illustreras ett exempel på en metodreflektion i anslutning till ett teoretiskt perspektiv. Det kan knytas till den notering som görs i kapitel 6 om att referenser inte görs till teoretiska perspektiv i metodavsnitt. Citatet visar hur metodöverväganden görs fast utan att det anges någon referens i anslutning till det.

Ett annat citat från samma författare illustrerar en annan aspekt av ett beslut och hur en reflektion i anslutning till det kan se ut:

Valet av nyinstitutionell organisationsteori som den djupstruktur vilken kunde kasta ljus över den företeelse jag valt att studera var emellertid ingalunda självklart utan kan sägas ha vuxit fram i en forskningsprocess där jag i diskussion med mig själv, min handledare och andra prövade olika sätt att försöka begripa och förklara mina observationer. (ibid.; s 21)

Citatet illustrerar några drag som kan förväntas återfinnas i det som i förra avsnittet benämndes för en undersökande forskningsstil: ”prövade olika sätt att försöka begripa och förklara”.

Ett annat exempel är på hur ett resonemang kring val av teoretiska perspektiv kan se ut. Följande citat är en fotnot i inledningen av ett teoriavsnitt:

Trots att många av de begrepp som används kan hänföras till den ny-institutionella organisationsteorin, som i sig är ett flerdimensionellt fält (...) är grunden för begreppsurvalet främst pragmatiskt. Därmed diskuteras också begrepp som förekommer inom andra organisations-teoretiska inriktningar. (Stranz, 2007; s 63)

Citatet illustrerar en beskrivning av det val som gjorts och att detta är pragmatiskt. En tolkning är att resonemanget inte handlar om att reflektera över konsekvenser som det föregående exemplet på reflektion gör, utan om att visa på en medvetenhet om att det är ett urval begrepp som beskrivs. Det kan ses som ett exempel som skulle kunna knytas till en redogörande forskningsstil.

De exempel som tagits upp ovan är hämtade från inledning och teoriavsnitt. Ett tredje exempel återfinns i ett analysavsnitt och visar en annan typ av resonemang kring val av teoretiskt perspektiv. Följande citat illustrerar hur ett resonemang kring det kan se ut:

Om vi väljer att analysera individ- och familjeomsorgen som ett organisatoriskt fält kan vi konstatera att det består av det som i organisationsteoretisk litteratur brukar kallas institutionaliserade organisationer (...) [m]ed detta menas att organisationerna i hög grad är underordnade omgivningens regelverk och kulturellt förankrade normer. (Bergmark & Lundström, 2005; s 143)

Citatet illustrerar ett val som författarna beskriver genom att visa att de valt att analysera sitt studieobjekt på ett särskilt sätt. Resonemanget handlar även om vad det valet innebär för hur det betraktas och vilka egenskaper det får. I det här fallet innebär det att organisationerna betraktas som institutionaliserade organisationer (vilket illustrerar översättning som diskuterats tidigare). Liksom i exemplet ovan kan syftet med att beskriva det val som gjorts tolkas som att visa på medvetenhet om att det som görs är ett val. Konsekvenserna av valet berörs inte.

Några sammanfattande kommentarer kan göras om epistemisk reflektion utifrån de exempel som givits här. De typer av val som illustrerats rör val av teori, val av begrepp i en teoretisk genomgång samt val av analytiskt perspektiv. Det två första exemplen har drag av epistemisk reflektion genom författaren uppmärksammar konsekvenser av valen och även ger en inblick i processen som omgivit dem. De två andra exemplen liknar mer en reflektion

över val av ett slag som snarare kan sägas illustrera en dimension av förtrohetssignal.

Utöver de här fyra exemplen finns det få motiveringar till val av teoretiska utgångspunkter eller teoretiskt perspektiv i det här materialet på sex publikationer. Syftet är inte här att säga något om generella tendenser inom forskningsfältet. Det är dock rimligt att väcka frågan om det skulle vara problematiskt ifall de här sex publikationer skulle vara representativa. Vilken betydelse har epistemisk reflektion för forskare och kan en begränsad epistemisk reflektion få konsekvenser vad gäller forskningens kvalitet?

Forskningstraditioner

Avslutningsvis finns det några övergripande reflektioner utifrån de exempel som tagits upp i kapitlet som jag här vill diskutera. En frågeställning i avhandlingen är vad skillnader i de sätt att använda teori som exemplifieras kan bero på.

En skillnad kan kopplas till två olika empiriska forskningstraditioner där en handlar om att ta utgångspunkt i ett fall medan den andra om att ta utgångspunkt i en teori. Intresse berördes i anslutning till den typologi av forskningsstilar som diskuterades tidigare i kapitlet. En utgångspunkt här är att en forskares kunskapsintresse har betydelse för flera aspekter av forskning. Det kan i synnerhet prägla val av *case*, val av studieupplägg, val av teoretiskt perspektiv samt val av metod för det som tidigare kallats för tankeoperation. Vid sidan av att det får konsekvenser för undersökningen, i den mening som antydde i det föregående avsnittet, kan det antas göra avtryck i sättet som forskningen återges. I avsnittet om analys beskrevs analys som ett rekonstruktionsarbete som främst var avsett för att kunna redovisa analysarbetet.

På en teoretisk nivå är det möjligt att skapa två idealtypiska grupper av de skillnader som kunskapsintressen får för undersökningen och de val som är förknippade med den. Ett sätt att illustrera skillnaderna är att utgå från det sammanhang som val av ett forsknings*case* omges av.

Vad som skiljer grupperna åt är vad intresset för ett fall består i. Det går att se skillnad mellan ett direkt och ett indirekt intresse för studieobjektet. Skillnaden kan kopplas till samma slags skillnad som det är mellan figur och bakgrund (skillnaden innebär inte att man tittar på olika bilder utan att det betyder olika saker).

Ett direkt intresse utmärks till exempel av en strävan efter att fördjupa kunskapen om studieobjektet för dess egen skull. Det kan vara en fråga om kunskap om sakförhållanden associerat med studieobjektet. De val som det hand-

lar om i den traditionen innebär att välja av aspekter av det (dvs. val av fenomen eller problem att studera som ett studieobjekt inom ramen för ett *case*). Det betyder att den valsituation som en forskare tar ställning till i den här traditionen handlar om välja ett studieobjekt *inom ramen för* ett redan valt *case*. Ett empiriskt material som samlas in utifrån frågor som präglats av ett intresse för det. Ett exempel på en sådan fråga kan vara hur många hemlösa det finns i en stad och hur hjälpen till dem är organiserad. Teorins uppgift är att belysa en insamlad empiri som samlats in utifrån de *case*inspirerade frågorna. Ambitionen är att kunna peka på något annat eller se mer nyanserat på det än vad som var möjligt innan studien gjordes.

Ett indirekt intresse utmärks av att studieobjektet är intressant därför att det kan belysa en teoretisk problemställning. Det är teorin som är utgångspunkt. Empirins roll är att illustrera teoretiska frågor. Utifrån teorin skapas frågor som ett empiriskt *case* väljs ut för att belysa. Ambitionen är att via ett valt *case* kunna bidra med något som är relaterat till den teori som intresset bottenar i. Avsikten kan till exempel vara att pröva eller tillämpa en teori. Det kan även handla om att samla in empiriskt material så att data från ett nytt område kan läggas till befintlig data inom närbesläktade områden. Valet sker således i syfte att illustrera, pröva, eller utveckla det objekt som intresset ligger i.

De intresseskillnader som tagits upp kan relateras till olika typer av forskning: direkt intresse utmärks av empiridriven forskning medan indirekt intresse är utmärkande för teoriprovande forskning. Studier som bestäms som empiridrivna karakteriseras av att forskare har ett förhållningssätt till sin empiri som ligger nära ett fall och där det teorins roll är att belysa det. Studier som jag benämmt teoridrivna utmärks av att forskare har ett förhållningssätt som ligger långt ifrån ett *case*, empirin har en biroll medan teorin har en huvudroll. Materialet från ett *case* används för att testa (övertyga om) hållbarheten i en teori.

Kapitel 8

Glimtar ur den svarta lådan

Kapitlet inleds med att sammanfatta avhandlingen och de viktigaste resultaten och slutsatserna. Sedan kommer jag att diskutera tre frågor: aspektblindhet, aspektblindhetens uppkomst samt vanans makt. Avslutningsvis beskriver jag förslag på vidare forskning samt återkommer till frågan om epistemisk reflektion.

Avhandlingen i ett nötskal

Syftet är att studera vetenskapliga publikationer inom ett specifikt forskningsfält och genom det ge exempel på hur samhällsvetenskapliga forskare använder teoretiska referenser i vetenskapliga publikationer. De frågeställningar som ställs upp utifrån det är:

- Vilka organisationsteoretiska texter är det som forskare i forskningsfältet refererar mest?
- Hur görs och används teoretiska referenser i empiriska publikationer?
- Varför ser användningen av teori och teoretiska referenser ut som den gör inom forskningsfältet?
- Vilka implikationer får forskares sätt att använda teori och teoretiska referenser för teoriutveckling inom det undersökta forskningsfältet och inom samhällsvetenskaplig forskning mer generellt?

Den problemställning som ligger till grund för avhandlingen omfattar några principiella vetenskapsteoretiska frågor. Bland annat vilken betydelse som teori har för samhällsvetenskaplig forskning och om synen på vetenskap. Det är komplexa frågor. Avhandlingen kan karaktäriseras som en teoretiskt driven studie, där exempel från samhällsvetenskapens forskningspraktik används som utgångspunkt för att diskutera frågorna.

Det empiriska material som samlades in består allt som allt av 94 vetenskapliga publikationer som handlar om socialtjänstens organisation och är publi-

cerade inom tidsperioden 2000-2007. De samlades in genom sökningar bland annat i databaser, tidskrifter samt på institutioners hemsidor vid samtliga lärosäten i Sverige.

Med hjälp av bibliometriska analyser av referenslistor med betoning på organisationsteoretiska referenser sammanställdes förteckningar av de vanligaste internationella samt svenska organisationsreferenserna bland publikationerna i urvalet. De fyra vanligaste internationella utgjorde sedan ett urvalskriterium för ett snävare urval, vilket resulterade i 48 publikationer. Dessa analyserades sedan utifrån var i texterna som referenser till de fyra vanligaste anges. Slutligen valdes sex publikationer ut från den gruppen i syfte att studera den skriftliga användningen av referenser.

Genom närläsning och kvalitativ innehållsanalys analyserades texterna därefter mer djupgående med avseende på författares användning av de fyra vanligaste referenserna. Analyserna genomfördes på två sätt: den ena med inriktning på var referenserna anges och i vilka sammanhang och den andra med betoning på de språkliga sammanhang som omger referenserna. De analysmetoder som användes kan sammanfattas som kategorisering av referensernas placering, analyser av författares argumentation, retorik samt förekomst och karaktär på reflektion. De analytiska perspektiv som användes är inspirerade av språk teori (semantik, pragmatik och diskursanalys) samt vetenskapsteori (fenomenologi, socialkonstruktivism och hermeneutik).

De teoretiska utgångspunkterna i avhandlingen är i första hand inspirerade av kunskapssociologiska diskussioner om teori. Det innebär att det finns inslag av traditionell vetenskapsteori eftersom den utgör en slags språngbräda för kunskapssociologin. Mitt sätt att tänka om teorianvändning ligger i linje med det synsätt på teori som jag i kapitel 2 beskrivit som teori som aktivitet. Det innebär att det teoretiska perspektiv som jag har använt i avhandlingen har formats av begrepp och teoretiska perspektiv från flera olika sammanhang. När jag med facit i hand tittar på det sätt att tänka som jag anser präglar avhandlingen finns det några teoretiska traditioner som är mer närbesläktade med mitt tänkande än andra.¹³ I synnerhet är det hermeneutiska och fenomenologiska ståndpunkter om teori, snarare än logiskt positivistiska. Det visar sig genom att jag strävar efter att öppna upp teorifrågan och lägga fram olika perspektiv på teori eller begrepp. Det sätt som referenser och referenspraktik diskuteras har flera drag av socialkonstruktivistiska och vetenskapssociologiska synvinklar. Diskussionerna om vetenskaplighet som en konstruktion

¹³ Några exempel är: Fleck (1921/1997); Kuhn (1970, 1977); von Wright (1971); Popper (1963); Feyerabend (1975); Merton (1957); Schutz (1963); Mannheim (1936); Koch (1981); Latour (1987); Barnes (1974); Bloor (1976/1991); Brante (1984); Becker (2001); Bourdieu & Wacquant (1992); Törnebohm (1983); Hallberg (2001); Asplund (1968, 1970, 2003) samt Lindholm (1979).

och de retoriska inslagen som lyfts fram är exempel på beröringspunkter med socialkonstruktivism. Som en teoretisk bakgrund finns även ett perspektiv på forskningspraktik och dess villkor som formats av resonemang vilka återfinns i relativt olika teoretiska perspektiv och discipliner.

Referensmönster och förekomst

Det visar sig vara en amerikansk dominans under den studerade perioden. Av de elva vanligaste internationella referenserna är nio amerikanska texter. De fyra allra vanligaste referenserna är till Lipsky (1980), Hasenfeld (1983), DiMaggio & Powell (1983) samt Meyer & Rowan (1977). Resultaten är inte särskilt uppseendeväckande. Tidigare studier av forskningsfältet har pekat på liknande tendenser. Bland annat en studie av Johansson (2002b) där han konstaterar att de teoretiska perspektiven i huvudsak består av anglosaxiska. Även Szebehely (2005) har i en översikt noterat samma tendenser inom omsorgsforskning. Liknande tendenser har även noterats i företagsekonomi (Engwall, 1992).

Resultaten av de kvantitativa analyserna av användningsmönster i de 48 publikationerna visade att de fyra vanligaste referenserna i första hand anges i teoriavsnitt men att de även förekommer relativt frekvent i inledning och analys. Däremot syns inga spår av dem i metoddelarna. Tidigare studier om referensanvändning har visat att den brukar följa ett sådant mönster (se t ex Cano, 1989).

Kognitiva funktioner

Tre kognitiva funktioner som teoretiska referenser har framkommer: *översättning*, *teoretisering* och *distansering*. Översättning handlar om att ett tänkande växlar från en abstraktionsnivå en annan. I princip innebär det samma sak som att sätta studieobjektet i relation till en begreppsapparat som ligger på en annan abstraktionsnivå. Några exempel som ges på hur vanliga teoretiska referenser används i texters introduktion är att referenser anges i samband med att ett studieobjekt kategoriseras. Organisatoriska särdrag hos ett studieobjekt illustreras med hänvisningar till bland annat Lipsky och Hasenfeld och de utgör sedan utgångspunkter för bestämning och diskussion av studieobjektet. Ett annat exempel från inledningsavsnitt innebär att ange referenser i samband med att hypoteser lanseras. Principen är dock snarlik, det handlar om översättning.

Ett exempel på hur referenser används i teoriavsnitt är i samband med teoretiska redogörelser. De kan ses som exempel på teoretisk deskription. I teori-

avsnitt framkommer en annan sida av den funktion som bestämning kan ha. Där underlättas teoretisk deskription i relation till studieobjekt. En slutsats som kan dras är att de texter som anges som teoretiska referenser innehåller färdiga beskrivningar som kan användas som utgångspunkt för att illustrera teoretiska dimensioner. De kan ses som exempel på en slags teoretisk resursbank men också som ett underlag som diskussioner om studieobjektet kan hämta begrepp och uttryck från. En annan tolkning av referensers funktion som lyfts fram är att teoretiska referenser och relaterade begrepp används som genvägar.

En funktion som referenser också kan ha är att verifiera analyser och tolkningar. Några exempel på författares analys och deras resonemang kring empiriska resultat illustrerar den funktionen. En slutsats är att referensanvändning i analys kan exemplifiera teoriers och referensers ”dubbelnatur”. De kan även ha en kognitiv betydelse genom att begrepp som referenser representerar kan ha sensitiserande effekter. Referenser har även en legitimerande betydelse, vilket till exempel illustreras av att en författare visar sig ha god teoretisk kännedom genom att denne kan ange en referens i anslutning till en tolkning. Det fäster läsares uppmärksamhet på att en författare visar att andra också skulle ha gjort liknande tolkningar.

Symboliska funktioner

Det har även givits exempel på symboliska funktioner hos referenser (och indirekt hos teorier). Funktionerna är inte specifika för något särskilt avsnitt i texter. Referenser kan anges i syfte att legitimera tolkningar och argument. De anges för att visa att det finns stöd i teori eller tidigare forskning. De kan till exempel även tolkas som ett argument i sig, ett argument i form av ett påstående blir dubbelt så starkt om en referens läggs till i början eller i slutet. Referensfunktion kan därför även ses som att övertyga.

En ytterligare funktion som exemplifierats är att skapa en kognitiv distans. Distanseringen kan även ses som en form av ansvarsdistansering; genom att göra referenser till andra texter, till exempel i anslutning till en tolkning, flyttas kravet på att sådana antaganden har substans över till de refererade texterna. En teoretisk referens får då rollen som ett slags alibi. Om ansvar avkrävs för ett påstående kommer det kanske i första hand att riktas den refererade texten och den representerar. De krav som blir kvar mot författare kommer kanske istället att handla om huruvida den refererade texten uppfattas på ett korrekt sätt.

Förhållningssätt

Mitt intresse riktades även på författares sätt att förhålla sig till en angiven referens. Två exempel på kritiska förhållningssätt till referenser och teoretiska perspektiv har framkommit. Det ena bygger på en deduktiv ansats där en referens anges mer eller mindre som företrädare för en hypotes. När hypotesen inte visar sig få empiriskt stöd blir det en grund för en problematiserande diskussion. Det andra exemplet är ett teoretiskt diskuterande förhållningssätt, vilket visar sig genom att ställa perspektiv mot varandra. En slutsats är att en författare som växlar mellan perspektiv kommer att kunna upptäcka problem – likheter och olikheter i perspektiven. Teoretiska problem kan hanteras på två sätt, antingen att redogöra för dem eller att resonera kring dem.

Frågan om teoretiskt och empiriskt intresse samt skillnaden mellan att resonera eller redogöra utgör flera dimensioner av en typologi över forskarstilar. Genom att ställa intresse mot två sätt att hantera referenser, aktiv eller passiv, framkommer fyra idealtypiska exempel på forskarstilar: problematiserande, redogörande, undersökande samt beskrivande.

De två exemplen på kritiska resonemang motsvarar en undersökande samt en problematiserande forskarstil. Båda grundar sig i ett teoretiskt intresse. Ett sätt att illustrera skillnaden är att den förra är inriktad mot idéer och den senare mot de som företräder idéerna. Det redogörande sättet innebär teoretisk deskription med avseende på teori och präglas av en tendens att redogöra för teori i termer av ”skolor” eller ”läger”. Flera av de exempel som tas upp i resultatet utmärks av en beskrivande forskarstil. Det innebär att författare anger teoretiska referenser med avseende på kopplingen till ett empiriskt studieobjekt. Den fjärde, den undersökande typen, motsvarar det första exemplet på ett kritiskt förhållningssätt som togs upp ovan. Där används empiri för att pröva teori. Referenser används där i samband med att valet av empiri motiveras samt för att argumentera för rimligheten och kvaliteten på hypotesen.

Sammanfattande slutsats – en teoretisk monokultur

En slutsats av de strövtåg som gjorts i forskningsfältet är att beståndet av teoretiska perspektiv förefaller relativt fattigt. I huvudsak verkar det bestå av amerikanska organisationsteorier samt några svenska översättningar. Det innebär en situation där det finns ett fåtal organisationsteorier som till synes används och att det kan vara ett tecken på en teoretisk monokultur. Organisationsteori är ett område som har expanderat kraftigt de senaste åren. Varje studieområde inom samhällsvetenskap kan mer eller mindre sägas ha sin egen organisationsteori numera. Det är möjligt att situationen såg annorlunda

ut i början av 1980-talet då de flesta av de vanligast refererade texterna skrevs och att urvalet då var mer begränsat. Vad kan det bero på att det inte till synes verkar finnas en större variation bland teoretiska perspektiv?

I ljuset av den teorifattiga flora som tycks känneteckna fältet innebär det sannolikt att variationen i de forskningsfrågor som ställs till studieobjektet blir begränsad. En begränsad teoretisk repertoar innebär att forskare har en begränsad uppsättning perspektiv att anlägga på socialtjänstens organisation. Monokulturens problem handlar därför i grund och botten inte om hur det kommer sig att det finns många referenser till några få teorier, utan om hur det kan komma sig att det inte finns många referenser till många olika perspektiv. Problemet handlar därmed inte om att det är fel organisationsteorier som används och att de borde ersättas av andra, utan om att fler organisationsteorier kanske skulle kunna användas.

Den del som avslutar det här kapitlet omfattar tentativa diskussioner som syftar till att ringa in och följa upp några av de tankar som har väckts under avhandlingsarbetet. Utöver frågan om teoretisk monokultur handlar det om tankar utifrån frågeställningen om vad de sätt att använda teoretiska referenser och teori som exemplifierats kan bero på samt utifrån frågan om vilka konsekvenser sättet att använda dem kan leda till.

Det finns flera olika trådar som skulle kunna följas upp utifrån frågorna. Jag har valt att diskutera några aspekter som hör samman med det som kallats för en teoretisk monokultur. Den första diskussionen handlar om implikationer av en monokultur, vilket med anspelning på Asplund (1970) kan kallas för *aspektblindhet*. Den andra handlar om faktorer som jag tror kan ligga bakom utvecklingen av en monokultur. Den diskussionen har benämnts *aspektblindhetens uppkomst*. En tredje aspekt handlar om att diskutera några av de omständigheter som kan medverka till att upprätthålla eller bibehålla en monokultur. De omständigheterna kommer att diskuteras inom ramen för en tråd som kallas för *vanans makt*.

Materialet möjliggör bara begränsade slutsatser om de här frågorna. Det är bland annat därför som diskussionen har beskrivits som en tentativ diskussion. Den avslutas med ett tema som handlar om några förslag på hur frågorna skulle kunna studeras och vilka typer av studier som skulle kunna göras utifrån det. Kapitlet avrundas med några tankar om epistemisk reflektion och hur den kan stimuleras i forskning.

Aspektblindhet

Det är rimligt att anta att forskning inom ett forskningsfält som präglas av en monokultur kan riskera att bli ensidig. Monokultur kan förstås som en insnävning av perspektiv och därmed insnävning av forskning. Asplund (1970) har diskuterat begreppet aspektblindhet i förhållande till forskning. Han menar att det har likheter med att vara tondöv (se även Wittgenstein, 1958/1992). En sida av aspektblindhet beskrivs som en oförmåga att se fler än en eller ett fåtal sidor av något. Det kan liknas vid att se med ett öga och att den förmåga att se djup som två ögon ger försvinner med ett.

En konsekvens av aspektblindhet kan vara att forskare inte kommer fram till nya infallsvinklar av ett studieobjekt. I den fortsatta diskussionen förutsätter jag att det är en negativ konsekvens. Jag ska inleda med att ge några exempel på hur en etablerad aspektblindhet kan begränsa forskare och forskning.

En teoretisk monokultur innebär att det som studeras troligen kommer att avgränsas och förstås på färre antal sätt jämfört med vad som antas vara fallet i en teoretisk stereokultur. En anledning till det är att varje teoretiskt perspektiv innebär avgränsningar av aspekter. Teoretiska perspektiv består av en mer eller mindre utvecklad begreppsapparat. Begrepp förutsätter en avgränsning av vad som faller inom ramen för det och bygger på en indelning utifrån en särskild synpunkt (Aspelin, 1946). Hur begrepp och en begreppsapparat avgränsar ett studieobjekt är därmed en central del av vad som skiljer ett teoretiskt perspektiv från ett annat. En teoretisk stereokultur skulle med hänsyn till det omfatta fler sätt att förstå ett studieobjekt än en monokultur. Det är en viktig fråga att lyfta fram därför att forskares valmöjligheter kan vara begränsade i en monokultur och att det kan få konsekvenser för vad forskarna kommer att kunna se i sin forskning. En forskare i en monokultur behöver därför sannolikt anstränga sig lite mer för att kunna få andra infallsvinklar än en forskare i en stereokultur.

Det sistnämnda har koppling till syftet med att använda teori i forskning eftersom teori kan ses som ett hjälpmedel för att påverka tänkandet. En utgångspunkt är att alla människor kan sägas bära på teorier. Varje forskare skulle därför komma att uppfatta vissa aspekter av ett studieobjekt utan att behöva utgå från något annat än sitt eget tänkande. Ett argument för att använda teorier är att försöka påverka det tänkande en forskare har genom att introducera andra sätt att tänka och därigenom leda till att andra infallsvinklar öppnas. Det är en central del av samhällsvetenskaplig forskning att kunna upptäcka nya detaljer och gå bortom det som är förgivet taget. Därför är det angeläget att använda någon teori utöver den man redan har i sin forskning. Valet av teori är därför viktigt. Ett ”dåligt” val skulle utifrån det vara ett perspektiv som inte ger några nya infallsvinklar medan ett bra val ger sådana.

Om det teoretiska perspektiv som väljs är snarlikt det som en forskare redan tänker, borde chansen att upptäcka något vara mindre eftersom det blir snarlika infallsvinklar som introduceras av teorin.

En forskare som verkar i en teoretisk monokultur riskerar att inte få de ”aha-effekter” av teorianvändning som avsikten kan vara med teori. En anledning till det kan vara att urvalet av teoretiska perspektiv är begränsat inom ramen för den teoretiska monokulturen. För att en forskare ska kunna nå ”aha-effekter” kommer denne sannolikt inte att kunna förlita sig på de teoretiska perspektiv som ryms inom ramen för monokulturen utan behöver gå utanför den för att hitta givande teoretiska perspektiv. Det förutsätter ett mod och kanske även en kraft att utmana rådande sätt att tänka.

En förutsättning för att en forskare ska se sig tvungen att försöka hitta andra teoretiska perspektiv är dock att denne först har funderat kring de etablerade teoretiska perspektiv som finns att tillgå. Det är nämligen inte givet att de etablerade teoretiska perspektiven inte är fruktbara bara för att de är etablerade. Ett teoretiskt perspektiv kan vara fruktbart för en person och samtidigt vara ofruktbart för en annan. Det som i det här resonemanget ses som avgörande är om det teoretiska perspektivet liknar eller inte liknar det sätt att tänka om studieobjektet som man redan tänker. Av den anledningen blir det viktigt att inte oreflekterat överta teoretiska perspektiv bara för att de är etablerade om syftet är att få nya infallsvinklar. Men även att inte oreflekterat överge teoretiska perspektiv bara för att de är etablerade. Vad som innebär ett bra val av teoretiskt perspektiv kan inte någon annan än en forskare själv veta men det förutsätter att forskaren reflekterar över sina teorival.

Vad jag hittills har diskuterat är att en teoretisk monokultur kan vara begränsande för forskare och att det finns risk att aspektblindhet utvecklas om valet av teoretiskt perspektiv görs oreflekterat. Jag har även underförstått att frågan gäller utveckling av kunskap och privat användning av teori. För en symbolisk användning av teori är det inte lika viktigt om de teoretiska perspektiv som används leder till nya infallsvinklar eller inte.

Mot bakgrund av de exempel som givits utifrån resultaten är det rimligt att anta att förekomsten av referenser till Hasenfeld och Lipsky kan spegla en tankestil inom forskningsfältet. Den tankestilen är troligen snarlik ett sätt att tänka om organisationer som Hasenfeld eller Lipsky representerar. Om man tittar närmare på hur referenserna till dem görs och vad deras funktioner verkar vara, är den mest rimliga slutsatsen att de används därför att de passar in i de sätt som forskare vill förstå och beskriva studieobjektet. Några omständigheter som skulle tyda på det är för det första att det tycks finnas en utbredd användning av dem i forskningsfältet. Vidare att de sätt som referenser till Lipsky och Hasenfeld används verkar handla om att bekräfta deras inne-

håll men även att använda för att bekräfta egna slutsatser. En slutsats som jag drar utifrån resultaten och det här resonemanget är att Lipsky och Hasenfeld kan ses som indikatorer på vad som skulle kunna känneteckna en av de tankestilar som återfinns bland forskare inom det här forskningsfältet.

Reflektion kring val av teoretiska perspektiv skulle kunna vara en möjlig utväg bort från aspektblindhet. Hur skulle sådan reflektion kunna gå till? Om man tittar närmare på de teoretiska referenser som var vanligast förekommande som perspektiv så kan några förslag på reflekterande frågor ges. Några exempel skulle kunna vara: Vad har Lipsky, Hasenfeld, DiMaggio & Powell och Meyer & Rowan egentligen tillföra som inte forskning om socialtjänsten skulle kunna göra annars? Hade man missat att socialarbetare agerar efter eget huvud och ibland till och med på ett sätt som går stick i stäv med vad deras uppdrag är? Hade man fortfarande levt i tron att organisationsförändringar enbart sker därför att det är nödvändigt och som en konsekvens av en noga genomförd utvärdering av verksamheten och utan att överhuvudtaget snegla på andra verksamheter inom andra verksamhetsområden?

För mig framstår det som sannolikt att referenser till dem kommer att bekräfta ungefär samma aspekter som omfattas av tankestilen. De leder inte till att några nya upptäckter görs. En konsekvens av det kan vara att när de används som teoretiska perspektiv kommer de inte att tillföra några nya infallsvinklar till förståelsen av studieobjektet. Samtidigt som en sådan reflektion görs kan man även argumentera för att det egentligen borde vara ganska enkelt att finna en utväg bort från den fara för aspektblindhet som föreligger. Det skulle nog räcka relativt långt med att bara inta en motsatt ståndpunkt i relation till dem för att öppna för nya infallsvinklar.

En annan förståelse av det som här diskuterats med en negativ underton är att aspektblindhet och en inlåsning av ett forskningsfält i ett specifikt teoretiskt perspektiv samtidigt kan vara något som gynnar ett forskningsfält i andra avseenden. Forskning som inte ifrågasätter sina utgångspunkter kan leda till ett slags självförstärkande teoretisk cirkel inom forskningsfältet (jfr Brante, 2003; s 139). Det som i det ena faller kan vara negativt för kunskapsutveckling kan samtidigt vara en förutsättning för att utveckla en symbolisk teoretisk kärna. Det är ett exempel på hur komplexa frågorna är. Vad som i ett perspektiv är negativt är positivt i ett annat. I den här diskussionen har jag lagt tonvikten på konsekvenser för kunskapsutveckling vilket samtidigt innebär att jag tenderat att lyfta fram de negativa aspekterna.

Forskning med ljus och lykta

I ett kunskapsperspektiv finns det anledning att ställa frågan: Vilka skador skulle ett forskningsfält som hypotetiskt antas bestå av aspektblinda forskare kunna vålla? Som redan har framgått finns det en risk att den kunskap som produceras är ensidig. Om det sätts i samband med kritisk teori, som enligt Alvesson & Deetz (2000) går ut på att ett teoretiskt perspektiv alltid tenderar att gynna några grupper i samhället och missgynna andra, kan frågan ställas om det är så att det finns grupper som har missgynnats av att forskningen har ett ensidigt perspektiv. Det är en svår fråga att svara på men viktig att uppmärksamma. Ett problem som är knutet till det som berörs här och som ibland tas upp när det gäller forskning om offentlig sektor allmänt, är att det finns risker med så kallad sektorsforskning (se t ex Nilsson & Sunesson, 1988). En sådan risk är att forskningsproblemen influeras av politiska intressen och att de blir styrande för de problem som forskningen väljer att belysa.

Teorier beskrivs ibland som kvalificerade gissningar utifrån frågor som ställts. Om teorier ses som förslag till svar på frågor kan det vara problematiskt när teori används för att bekräfta resultat av empirisk forskning som gjorts induktivt eller abduktivt. Det som avses då är att teorier används post factum som Merton (1968) kallar det. I efterhand finns det alltid möjligheter att hitta överensstämmelser mellan egna resultat och teoretiska perspektiv. Problemet med detta har kanske inte så mycket med forskningsupplägget (induktiv/abduktiv) som med en olämplig analysmetod och tillämpning av teori att göra. Problemet skulle förenklat vara att en teori alltid kan bekräfta sig själv eftersom den är sensitiserande och därför styrande för vad som kommer att uppmärksammas.

Om forskning istället görs med samma upplägg men med forskare som använder teorier för att påverka sitt tänkande i syfte se andra infallsvinklar och jämföra dessa med sina egna, spelar det ingen roll att de teorier som används kommer in sent i en forskningsprocess (dvs. post factum). Det spelar heller ingen roll att de teorier som har funnits med hela vägen inte falsifieras. Forskningen med det upplägget syftar då inte till att ge en representativ bild av verkligheten utan av att fånga så många av dess bottnar som möjligt.

Aspektblindhetens uppkomst

Det finns flera individuella och sociala omständigheter som kan göra att det kan vara svårt för forskare att välja andra perspektiv än de som är etablerade inom ett forskningsfält. Bland annat är det sådana faktorer som ligger bakom en teoretisk monokultur som ska diskuteras härnäst.

Hur uppkommer aspektblindhet och teoretiska monokulturer? Vad ligger bakom? Ett svar är att dagens forskning återspeglar gårdagens forskning, som i sin tur återspeglar förgårdagens forskning. Det är en fråga om trädning av paradig, för att låna ett begrepp av Lindholm (1979). Trädning innebär att överföra ett tankesätt från en generation till en annan. Svaret leder i sin tur vidare till nästa fråga: Hur kommer det sig att nya generationer tenderar att fortsätta i samma spår som föregående?

Jag ska börja diskussionen med att utgå från de etablerade teoretiska perspektiv som rimligen återfinns i någon form inom de flesta discipliner och forskningsfält. De kan beskrivas som ett slags teoretiskt startpaket som en forskare som är ny inom ett fält kan erbjudas.

Ett teoretiskt startpaket

Begreppet startpaket antyder att det är något som kan hjälpa en novis att komma igång med en aktivitet. I det här fallet handlar det om forskning. I resultaten pekade jag på flera funktioner som teoretiska referenser har som kan illustrera några aspekter av fördelar med ett teoretiskt startpaket. Ett teoretiskt perspektiv kan fungera som ett underlag att basera diskussioner kring ett studieobjekt eller några resultat på. Det hjälper till att identifiera vilka frågor som är relevanta att diskutera och legitimerar därmed en avgränsning. Ett teoretiskt perspektiv kan även underlätta för att förankra resultat och legitima tolkningar. Det är några exempel på forskningsrelaterade aktiviteter som underlättas betydligt av att få tillgång till ett teoretiskt startpaket.

Det är tänkbart att allmänt accepterade teorier utgör grundstenar i forskningsfältets kunskapsbygge och att det kan räcka med att visa sig behärska dem för att vara på den säkra sidan när det gäller att påvisa teoretiska inslag. En lösning kan vara att skriva ett teorikapitel och att använda det genom att koppla det till sin insamlade empiri. En av funktionerna som exemplifieras i resultaten är att forskare får tillgång till uppsättningar av färdiga teoretiska begreppspaket genom att skapa den koppling som det innebär att översätta studieobjektet. Det innebär att det kan tänkas vara både tryggt och praktiskt att använda ett sedan tidigare utprövat startpaket. Behovet av att visa sig teoretisk kan leda till ett övertagande av tankestilens teoretiska perspektiv. Forskningen får därmed en flygande start. Samtidigt innebär det att ett första steg tas på en intrampad forskningsstig. Ett annat alternativ skulle vara att leta efter andra stigar att följa eller att ge sig ut i terrängen själv. Av några skäl som ska diskuteras härnäst finns det anledning att tro att forskare som befinner sig i en etableringsfas tenderar att välja det första alternativet.

Socialisering och trygghetszon

En anledning till att nya forskare kan tendera att upprepa tidigare generationers val av teoretiska perspektiv kan vara att det inte ses som mödan värt att försöka utveckla ett eget teoretiskt tänkande eller att byta teoretiskt perspektiv. Det kan finnas många orsaker till det. En aspekt är att det kan finnas praktiska omständigheter som gör att det är smidigare att överta beprövade teoretiska perspektiv än att välja oprövade. Ett val av ett nytt teoretiskt perspektiv kan innebära att man kommer att välja ett perspektiv som varken handledare eller andra på en institution känner till.

En annan aspekt är att det kan finnas disciplinära faktorer som gör att det blir smidigare att inte avvika från lokala eller disciplinära mönster. Jag tänker här främst på mönster som skulle kunna vara förknippade med ett teoretiskt perspektiv i en vid mening, till exempel den skillnad som samhällsorienterat perspektiv innebär jämfört med ett individorienterat. Sannolikt skulle en forskare som har ett samhällsorienterat perspektiv få fler nya infallsvinklar av att välja ett individorienterat perspektiv jämfört med om denne fördjupar sin kunskap ytterligare i ett samhällsorienterat perspektiv. Perspektivskillnader blir ett sätt att markera gränser mellan discipliner och en forskares val av ett perspektiv som ligger utanför det vanliga kan innebära att utmana sådana gränsdragningar. Discipliner kan därför vara relativt starkt knutna till ett teoretiskt perspektiv i en sådan vid mening. Därför kan det även vara så att forskare av strategiska eller lojalitetsskäl avstår från att välja perspektiv som skulle ha potential för att utveckla ett tänkande. Istället väljs teoretiska perspektiv som är etablerade.

Ytterligare en aspekt som kan tänkas medverka till att forskare övertar befintliga teoretiska perspektiv är att teori som praktik betraktat uppfattas som svårt. Då är det rimligt att teori, teoriutveckling och teoretiserande kan ses som en alldeles för stor utmaning för en forskare att försöka sig på för egen del. I ljuset av det kan det därför vara enklare att välja något perspektiv som andra har använt.

Här finns det anledning att göra en kortare utveckling: Är teori svårt? En anledning till att teori uppfattas som svårt kan vara att forskare kan ha oreflekterade och nedärvda positivistiskt färgade föreställningar om vad teori och teorianvändning är. En teori är enligt mitt sätt att tänka varken mindre eller mer komplicerad än andra sorters tankar. Skillnaden är möjligen att en teori ofta är nedskriven och formaliserad. Teori behöver därför inte vara svårare att använda än något annat. I klartext handlar ju teori om att förklara eller förstå. Att tänka själv. Vad som kan vara svårt däremot, är att försöka sätta sig in i hur andra människor tänker och har tänkt. Till exempel: Vad innebär Webers handlingsteori? Hur ser Foucault på makt? Vad skiljer Merton från Parsons?

Om teoretisk färdighet likställs med förmåga att kunna återge vad andra har tänkt, hur de har tänkt och varför så blir teori naturligtvis svårt. Ska man dessutom försöka rekonstruera logiken så blir teori ännu mer komplext.

Men behöver teori verkligen innebära sådana frågor? Genom avhandlingen har det vid flera tillfällen poängterats att teori kan ses på flera olika sätt varav det positivistiska sättet är ett och ett aktivitetsperspektiv ett annat. Det senare innebär att teori inte behöver vara svårt. Paradoxalt kan det vara så att de sidor av forskning som potentiellt skulle kunna utveckla kunskap genom att öppna för nya synvinklar inte betraktas som vetenskapliga därför att dessa inte ligger i linje med den gängse bilden av teori och bilden av vetenskap.

En slutsats av denna exkurs om teori är att en annan förklaring till att en forskare avstår från att välja andra perspektiv än etablerade kan vara att andra perspektiv ses som ovetenskapliga. Om det är så att teori betraktas som en komplicerad aktivitet medför det att en forskare som gör anspråk på att utforma egna teorier tar ett kliv ut ur sin vetenskapliga trygghetszon. Forskaren får vara beredd på att bli granskad och kritiserad för att vara ovetenskaplig. Sådan vetenskap medför sannolikt att forskare avstår från det. I de fall teori ses som en aktivitet istället vidgas rimligen den vetenskapliga trygghetszonen på ett sätt som kan göra att självständigt tänkande inte behöver innebära något kliv ut ur den. Det kan fortfarande riktas kritik mot det men anklagelser om ovetenskaplighet förlorar sin spets eftersom det finns flera olika sätt att tänka. Teori är i det synsättet inte något som kan vara fel.

Vanans makt

Det är begripligt (för mig) att nyetablerade forskare kan tendera att använda sig av referenser till förgrundsgestalter inom ett forskningsfält. Som doktorand kan det vara viktigt att visa sig vara inläst på det forskningsområde som man tänker befina sig i. Precis som Jönsson (2006) menar så handlar referenser bland annat om att visa upp vilken teoretisk tradition man vill tillhöra. En sida av detta, som Jönsson inte tar upp, är att det allra viktigaste med att visa detta kan vara att överhuvudtaget visa att man inte *saknar* en tradition.

Hur kommer det sig då att etablerade forskare kan tendera att fortsätta att använda fältets gemensamma teoretiska utgångspunkter trots att de inte längre behöver det? Det finns rimligen många orsaker bakom det och flera olika sätt att diskutera det.

Den betydelse som teori kan komma att få för forskare ses här som exempel på en kärleksrelation. Teorier antas för den nyetablerade forskaren bli som en förälskelse som möjliggör en högre livskvalitet, trygghet och ger livet en ny

mening. För en etablerad forskare kan relationen till teorin liknas vid ett äktenskap. Teorier som en gång var en förälskelse för den etablerade forskaren har efter hand blivit "business as usual". Det kan då saknas anledning att ändra ett fungerande upplägg då det kan bidra till trygghet och livskvalitet. Liksom en kärleksrelation bygger på förtroende och beroende, kan forskares relation till de teorier de använder sägas omfatta förtroende och kanske framförallt beroende. Några exempel på beroende av etablerade teoretiska perspektiv ska kort beröras här.

En forskare kan vara beroende av att kunna använda en terminologi som hör hemma inom någon forskningstradition. Delar av innehållet i de texter som återopats ofta i fältet, i synnerhet Lipsky och Hasenfeld, omfattar termer och beskrivningar som är så inarbetade att det kan var mer eller mindre omöjligt att inte använda dem vid vetenskapliga beskrivningar av socialtjänsten. Precis som antyddes ovan kan de ha blivit integrerade i tankestilen och därmed kommit att bli synonyma med forskningsfältet. Genom att hänvisa till dem i inledningen av en text signalerar man till forskningsfältet att man vill vara inkluderad.

Det är även tänkbart att teoretiska begrepp som etablerats passar så bra in på och så precist sammanfattar vad forskare tänker om ett studieobjekt att det skulle bli en torftigare beskrivning om begreppet inte fick användas. Bourdieu (1992; s 248) lyfter fram betydelsen av forskningstraditioner på följande sätt: "without the intellectual instruments bequeathed by her scholarly tradition, she or he is little more than an amateur, an autodidactic, self-taught, spontaneous sociologist". Bourdieu skriver detta i anslutning till ett resonemang om ett slags beroendeförhållande som han menar är utmärkande för samhällsvetenskapliga forskare. Jag använder istället begreppet vanor för att diskutera detta.

Några exempel på vanor kan kopplas till citatet. Den första handlar om en vana att använda ett visst teoretiskt perspektiv för att kunna diskutera ett empiriskt material och tolkningar av det på ett sätt som andra förstår – det skulle även kunna ses som den kognitiva genvägsfunktionens baksida. En annan vana kan bestå i att använda en viss teori för att kunna förklara observerade fenomen. Utan den etablerade teorin skulle en forskare inte kunna urskilja något annat än det som framgår vid en första anblick. Det handlar därmed om en vana av att använda en etablerad teori för att kunna distansera sig. En ytterligare vana skulle kunna vara att ett teoretiskt perspektiv innebär att forska på ett visst sätt om ett fenomen. Utan det blir den inte kategoriserad som en viss typ av studie (t ex en organisationsstudie).

Business as usual

En förklaring till att en tankestil upprätthålls av etablerade forskare skulle kunna kallas för minsta motståndets lag. Det blir vid en viss tidpunkt inte längre oro och osäkerhet som påverkar forskningen. Inte heller det beroende av att få tillgång till ett startpaket för att snabbt komma igång med forskning. Istället skulle det kunna handla om att förvalta något som i ett tidigare skede byggts upp med investeringar under etableringsfasen (se Becher & Trowler, 2001). Inom många specialområden krävs det hårt arbete för att tillägna sig tillräcklig kunskap för att kunna bidra med forskning. Kanske har man dessutom funnit ett sätt att forska som inte längre kräver så stor ansträngning (ibid.; s 98)? Något som sannolikt medverkar till tendenser att hålla sig kvar inom sin vetenskapliga trygghetszon (som i detta fall blivit en slags bekvämlighetszon) är att kraven på att publicera ny forskning kan vara höga. Kraven på internationell publicering i tidskrifter har också blivit tuffare de senaste åren. Det finns sällan något utrymme för teoretiska resonemang i empiriska artiklar och det kan vara troligt att det är något som har konsekvenser för vilken typ av forskningsaktivitet som forskare prioriterar. Lite tillspetsat kan det vara så att det helt enkelt inte lönar sig att byta eller utveckla teoretiska perspektiv.

Sammanfattande kommentarer

I den tentativa diskussion som jag fört kring relationen mellan en teoretisk monokultur och aspektblindhet har jag lyft fram vikten av att forskare reflekterar kring val av teoretiska perspektiv med utgångspunkt i vad de själva tänker om ett studieobjekt. Det har beskrivits som en möjlig väg bort från aspektblindhet och en möjlighet att finna nya infallsvinklar i forskning.

I resonemanget om uppkomsten av aspektblindhet har jag pekat på några omständigheter som jag tror kan medverka till att forskare kan tendera att upprepa tidigare generationers val av teoretiska perspektiv istället för att försöka avvika från dem och hitta nya infallsvinklar. Några exempel som tagits upp är praktiska faktorer men även lokala och disciplinära intressen som är knutna till en teoretisk identitet och till gränser till angränsande discipliner. Ett annat exempel som tagits upp är att val av andra teorier eller att själv teoriutveckla kan ses som osäkra kort och riskabla investeringar. Det senare utifrån att teori ses som svårt att klara av på egen hand. En omständighet som också berördes är frågan om ovetenskaplighet. Så länge som en forskare håller sig inom sin trygghetszon finns det ingen större anledning till oro över huruvida den forskning som man gör är ovetenskaplig eller ej.

Det sista temat som diskuterades handlade om frågan varför etablerade forskare kan tendera att fortsätta med att använda etablerade teoretiska perspektiv. Där pekade jag på två faktorer: vanans makt samt önskan om att skörda frukten av de intellektuella investeringar som gjorts tidigare.

Nästa gång...

Det nämndes inledningsvis att det empiriska materialet i denna avhandling inte kan svara på ett flertal av de frågor som ställs i detta kapitel. De diskussioner som förts har varit tentativa. Avslutningsvis ska jag presentera några tankar om hur några av de frågor som uppkommit skulle kunna undersökas empiriskt. Det handlar om tre sorters studier och jag har kallat dem för: *Vad betyder teori? Lex theoria* samt *Osäkerhetens ansikten*.

Vad betyder teori?

Det har vid ett flertal tillfällen resonerats kring teori och att forskare kan uppfatta det som svårt beroende på oreflekterade uppfattningar som gör teori till något mer komplicerat än det behöver vara. Detta har även satts i relation till aspektblindhet och att synen på teori kan tänkas ha betydelse för möjligheten att utveckla kunskapen inom forskningsfältet. Synen på teori är därför en central fråga. Vilka synsätt som samhällsforskare har beträffande teori och teoriutveckling, och hur utbredda olika synsätt är, skulle behöva utförliga undersökningar. I dagsläget är det osäkert vilka betydelser som forskare lägger i teori. En studie gjord av Brante (2003) återges i kapitel 1. Den baseras på intervjuer med en handfull professorer i socialt arbete och ger en viss insikt i hur olika uppfattningarna kan vara, men det behövs fler studier på området.

En annan fråga är hur forskare inom detta och andra fält ser på sin roll som teoriutvecklare och på sin förmåga att vara det. Brantes resultat i kombination med en intervjustudie med forskare från några andra forskargrupper skulle kunna utgöra basen för en enkätstudie till forskare i samhällsvetenskap. Detta skulle möjliggöra mer generella slutsatser och jämförelser mellan discipliner och forskningsfält om vilka betydelser som läggs i teori och hur de används inom samhällsvetenskap.

Lex theoria

Studien omfattar frågor som om de besvaras har potential att fördjupa kunskapen om forskares sätt att tänka om teori, vetenskap och teorianvändning. Lex theoria anspelar förstås på Lex Maria.¹⁴ Studien skulle kunna vara en kombinerad historisk och etnografisk undersökning av discipliner och institutioner. Ett antagande är att det i varje disciplin och inom varje institution finns händelser där gränserna för vad som ska betraktas som acceptabel forskning markeras. Det brukar kallas för ett internt gränsarbete. En parallell kan göras till Kuhns (1970) paradigm; studier som avviker från grundmönstret kommer att avfärdas i det stadium som han kallat normalforskning. Hallberg (2001) belyser exempel på gränsarbete i en studie av etnologiämnet i Sverige. Det som Hallberg ser som gränsarbete utgörs av sådana händelser där någon forskare har fått utstå osedvanligt hård kritik, där en avhandling har blivit sågad eller där konflikter har blossat upp. Ett sådant exempel är en kritisk artikel av Arnstberg (1992) med titeln ”Varning för undermålig etnologisk forskning!”. Den innehåller en svidande kritik, som Arnstberg i egenkap av att ha varit fakultetsopponent, riktar mot en avhandling. Bland annat skriver han:

För mig ter det sig som om författaren lurat sig själv till att redovisa allmän intervjukunskap av ett sådant slag som på grundnivå brukar serveras i form av kompendier (ibid.; s 77).

Listan på egendomliga och vetenskapligt sett närmast chockerande tillvägagångssätt kan göras mycket lång; För mig framstår (...) som direkt inkompetent i sin referensteknik (ibid.; s 78).

Hallberg (2001; s 170) gör hänvisningar till Arnstbergs text och tar upp den som ett exempel på internt gränsarbete: ”kritiken handlar om avhandlingen men är samtidigt gränsarbete av tydligaste slag. Ännu en avhandling tycks hota ämnets seriositet och identitet”. Det är ett intressant exempel och gränsarbete har relevans för min avhandling på flera sätt. Utifrån den tänkta studie som diskuteras här kan det dock konstateras att Hallberg inte väljer att utveckla exemplet. Kanske är det så att begreppet gränsarbete gör att en forskare tenderar att avdramatisera sådana händelser? Jag ser hur som helst andra aspekter och drar andra slutsatser av ett sådant exempel än vad Hallberg redovisar. Jag kan inte låta bli att undra vad som händer sedan. Vad händer med människor som blir offer för ett internt gränsarbete? Fortsätter de som forskare eller blir de avskräckta?

¹⁴ Lex Maria innebär att en vårdgivare är skyldig att anmäla händelser som har medfört eller hade kunnat medföra en allvarlig vårdskada till Socialstyrelsen.

Genomgående kan sådana händelser ses som att exempel statueras. De kan efterhand få karaktären av vandringsägner och sedelärande historier, vilka ses som skräckexempel på vad som kan hända forskare med hybris som inte haft bättre förstånd och gått utanför ramarna för disciplinens eller institutionens gränser. Det vore intressant att undersöka det här närmare för att se om det går att koppla specifika statuerade exempel till disciplinens eller institutionens syn på forskning och vetenskaplighet. En annan intressant aspekt av detta vore att jämföra vad som egentligen låg bakom händelsen och hur den gick till med hur de inblandade forskarna ser på händelsen idag. Hur ser till exempel ovan citerade Arnstberg på avhandlingen idag 30 år senare? Hur tänker den som blev utsatt för kritiken om det idag?

Osäkerhetens ansikten

Osäkerhet är en ständig följeslagare i forskning. Precis som Popper (1963) har sagt så kan vi aldrig veta, vi kan bara gissa. Det finns rimligen många dimensioner av osäkerhet, den tar sig säkert olika uttryck för yngre och äldre forskare. Osäkerhet kan även ses som en bidragande faktor till att etablerade teoretiska perspektiv inte bli ifrågasatta. Det vore intressant att studera hur forskare ser på osäkerhet och vad de känner sig säkra respektive osäkra på när det gäller sin forskning. Hur utbredd är de aspekter av osäkerhet som berörts här samt andra osäkerhetsaspekter som kan förekomma bland forskare skolade i samhällsvetenskap? Finns det några skillnader mellan ämnen, discipliner och forskningsfält? Vilken betydelse har forskningstraditioner och vetenskapssyn? Vem är det till exempel som ska bära ansvaret för att växla teoretiska spår eller att utveckla nya teorier? Vilken betydelse har arbetsituationen? Det kan vara så att viljan finns att ägna mer tid åt teoriutveckling men att organisatoriska förutsättningar för det saknas. Kan forskning organiseras på sätt som stimulerar kreativitet och teoretiskt tänkande och i så fall hur? Är det till exempel så att dagens organisering av forskning har försämrat utrymmet för epistemisk reflektion?

Avslutande reflektioner

Vid flera tillfällen i avhandlingen har betydelsen av att kunna växla mellan perspektiv diskuterats. Att upptäcka en ny aspekt av något har jämförts med att urskilja nya mönster eller nya detaljer i ett fenomen. Det har även berörts att en teoretisk monokultur och aspektblindhet kan vara särskilt begränsande för induktiva och abduktiva upplägg, därför att det kan riskera att bli forskning som söker ett problem till en lösning som redan finns. Forskning riskerar att bekräfta för-vetenhet om de teoretiska perspektiv som väljs samman-

faller med för-vetenheten. Deduktiva ansatser har falsifierbarhet som ett verktyg för att motverka denna problematik. Frågan här handlar om vad induktiva och abduktiva ansatser har. Jag har tidigare noterat att teorival bara kan avgöras från fall till fall därför att vad som för en forskare öppnar upp nya sätt att tänka kan för en annan vara "gammal skåpmat". Det är frågor som bara en forskare själv kan avgöra eftersom det endast är han eller hon som faktiskt kan veta det. Det är mot den bakgrunden som epistemisk reflektion blir viktig.

För att epistemisk reflektion ska äga rum om den förstås som en fråga om att problematisera teoretiska utgångspunkter är det troligt att det krävs att man känner sig förtrogen med den teoretiska tradition som reflektionen handlar om. Frågan faller återigen tillbaka på vilken syn forskare har på teori. Utifrån vad som redan har diskuterats om teori skulle höga förkunskapskrav hänga ihop med den syn på teori som ser teoretisk färdighet som en fråga om att kunna återge vad, hur och varför. Närbesläktat med det kan vara att epistemisk reflektion förstås som en fråga om att ta ställning till huruvida en teori är rätt eller inte. En fråga skulle till exempel kunna vara: Har Lipsky verkligen rätt? För att kunna ta ställning till den frågan skulle man kanske behöva känna till de diskussioner som fördes om implementeringsproblem i USA under 1960-talet och Lipskys ståndpunkt och intressen i frågan samt hur Lipsky har tagits emot av efterföljande forskargenerationer.

Det tror jag kan riskera att avskräcka forskare från att reflektera över sina teoretiska utgångspunkter och inte minst från att våga kritisera dem. Om teori istället ses som en tankeaktivitet och teorianvändning som en fråga om att utmana och påverka sitt tänkande, så innebär epistemisk reflektion att försöka reflektera över sitt eget sätt att tänka. Med en sådan utgångspunkt blir epistemisk reflektion något som alla kan göra.

Slutord

I förordet nämner jag en grundprincip som innebär att vara medveten om vad man gör och av vilka skäl man gör det. En utgångspunkt har varit att forskning kan utvecklas genom att dunkla vanor blir belysta. Jag har några förhoppningar om vad den här avhandlingen kan bidra med i ljuset av det. En är att jag genom avhandlingen bidrar med att uppmärksamma betydelsen av att tänka igenom val av teoretiska perspektiv och avsikten med att använda teori i forskning. Frågor som forskare kan bli påmind om är: Varför har jag valt att använda just detta teoretiska perspektiv? Vad kan ett teoretiskt perspektiv tillföra?

En annan förhoppning är att jag kan bidra till att forskare riktar uppmärksamheten mot sina dunkla vanor. Ett exempel på en dunkel vana som uppmärksammas i avhandlingen är referensanvändning. Det har framkommit olika sätt att referera och olika funktioner som referenser kan ha. En fråga som kan komma att aktualiseras hos forskare utifrån avhandlingen är: Varför använder jag referenser och vilket syfte har denna referens i ett specifikt sammanhang?

Frågor om syfte med att använda teori och referenser är inte enkla att besvara men jag tror att det kan vara utvecklande att fundera över dem.

English Summary

In a nutshell

The purpose of this thesis is to study how social scientists use theoretical citations in scientific publications in research about organizations and the social services sector. The research questions are:

- What texts in organizational theory are the most frequently cited among researchers in the field?
- How are theoretical citations done and used in empirical publications?
- Why are theory and theoretical citations used in this way?
- Based on researchers' ways of using theory and theoretical citations, what are the implications for theory development in the field of research in particular and for the social sciences in general?

The problem area contains some principal questions in the philosophy of science. For example, what meaning does theory have for research in the social sciences? How is science perceived? These are complex questions. This thesis can be characterized as being theory driven where examples from the research practice within the social sciences are used as departure points for discussion.

The empirical material comprises 94 scientific publications about the social services organization published between 2000 and 2007. These were collected through searches in databases, journals, and websites of every Social Work department at Swedish universities.

Based on bibliometric analyses of the 94 publications, a list of the most common international and national citations was compiled. The four most common international citations were chosen as a criterion for selecting a subsample comprising 48 publications. These were subsequently analyzed based on where in the publications the citations were made. Finally, from the subsample six publications were selected with the purpose of studying the use of citations in practice.

To identify the authors' use of the four most common citations, the six texts were analyzed by means of close readings and qualitative content analyses. One part of the analysis was oriented towards where and in what context the citations were made. The other part of the analysis was oriented towards the linguistic context around the citations. The analyses can be summarized as

categorizing the placement of the citations, analyses of the authors' argumentation and rhetoric as well as presence and character of reflections made by the authors. The analytical perspectives used are inspired by theoretical linguistics (semantics, pragmatics, and discourse analysis) and philosophy of science (phenomenology, social constructivism, and hermeneutics).

The theoretical departure points in this thesis are primarily inspired by the sociology of knowledge and its discussions about theory. This means that aspects of traditional philosophy of science are present since it is a sort of departure point for the sociology of knowledge. I think about the use of theory as theory as activity. This means that the theoretical perspective I have used in this thesis has been constituted by concepts and theoretical perspectives from various contexts. When looking back, I can identify some theoretical traditions that are closer than others to my ways of thinking that permeate this thesis. In particular, these are hermeneutics and phenomenological standpoints on theory as oppose to logic positivist. This can be seen, for example, in my ambition to open up the question about theory and put forward various perspectives on theory and concepts. The way citations and the citation practice is discussed has several links to social constructivism and the sociology of science. The discussions about scientificness as a construction and the rhetorical elements identified are examples of connections to social constructivism. As a theoretical background, there is also a perspective on research practice and its terms shaped by arguments from relatively diverse theoretical perspectives and disciplines.

Prevalence and patterns

The results show a strong American influence. Out of the eleven most common citations, nine refers to texts written by American authors. The four most common citations are Lipsky (1980), Hasenfeld (1983), DiMaggio & Powell (1983) and Meyer & Rowan (1977). These results are not particularly surprising. Prior studies have pointed out similar tendencies, i.e., Johansson (2002b) who states that the theoretical perspectives primarily are Anglo-Saxon. In addition, similar tendencies have been noted in research on caring (Szebehely, 2005) and business administration (Engwall, 1992).

The results from the quantitative analyses of usage patterns in the 48 publications show the four most common citations to be made primarily in theory sections, but they are also made relatively frequent in introductions and analysis sections. However, they are absent in the methods sections. Prior studies on citation usage have shown similar patterns (e.g., Cano, 1989).

Cognitive functions

Three cognitive functions of theoretical citations are identified: translation, theorizing, and distancing. Translation means that the thinking changes from one level of abstraction to another. Principally, this means placing the study object in relation to a conceptual framework that is found on a different level of abstraction. Some examples on how common theoretical citations are used in introductions are when categorizing a study object. Organizational specificities for a study object are illustrated with citations referring to, for example, Lipsky and Hasenfeld. Subsequently, they constitute the departure points for determining and discussing the study object. An additional example from introduction sections is the usage of citations when postulating hypotheses. However, the principal is similar; it is a matter of translation.

An example of how citations are used in theory sections is when making theoretical statements. This can be seen as theoretical description. Another side of the function of determination can have appears in the theory sections. When a decision is taken concerning the theoretical aspects of an object under study a theoretical description of the object is enhanced due to the characteristics given by the theoretical perspective. One possible conclusion is that the cited texts contain complete descriptions that can be used as departure points when illustrating theoretical dimensions. They can be seen as an example of a theoretical resource/bank, but also as a foundation from where discussions about the study object can find concepts and phrases. Another interpretation of the function of citations is that theoretical citations and relating concepts are used as short cuts.

One function of citations is to verify analyses and interpretations. Some examples on authors' analyses and their reasoning about empirical findings illustrate this function. One conclusion is that the use of citations in analyses may exemplify theories and citations "double nature". They have a cognitive meaning. A concept that is associated with references has sensitizing consequences. Citations have legitimizing meanings too. This means that an author displays a good sense of theoretical knowledge by assigning a citation to an interpretation made. This directs the reader's attention to the fact that the author realizes that others too would make similar interpretations. Another way of understanding the use of theoretical citations is that it occurs in relation to the requirement of being scientific.

Symbolic functions

The requirement of being scientific leads to some symbolic functions of citations (and indirectly of theories). These functions are not particular for any

section of the texts. Citations may be used to legitimize interpretations and arguments. They may be used to indicate supporting statements in theory or prior research. They can also be seen as arguments in their own right; an argument phrased as a statement becomes much stronger if a citation is added. Therefore, the functions of citations can also be seen as a way to convince.

A function of citations and theories may be a way of creating distance. For example cognitive distance as was mentioned above. It can also be understood as a sort of distance from responsibility. By using citations, for example when making interpretation, the requirement that the assumptions are substantial is transferred to the cited works. Hence, a theoretical citation becomes an alibi. The responsibility for a statement will primarily be transferred to the cited text and what it represents. The requirements remaining with the author may instead be about if the cited text has been interpreted correctly.

Approaches

Two examples of critical approaches to citations and theoretical perspectives have emerged in this study. One builds on a deductive approach where a citation is made, more or less, as a representative for a hypothesis. When not supported by empirical evidence, it becomes a ground for a problematizing discussion. The other example has a theoretical discursive approach, evident by putting perspectives up against each other. A conclusion drawn is that an author who shifts perspectives will discover problems – similarities and differences between perspectives. Theoretical problems can be dealt with in two ways, either through explanation or reasoning.

The question about theoretical and empirical interest as well as the difference between explanation and reasoning comprises several dimensions of researcher styles. By cross-tabulating interest with two ways of using citations; active and passive, four ideal types of researcher styles emerge: the problematizing, the explaining, the investigating, and the describing.

The two examples given on critical reasoning corresponds to the investigating and the problematizing researcher styles. One way of illustrating the differences between the problematizing and the explaining researcher styles, both founded in an interest for theory, is that the former is directed to ideas and the latter to those representing the ideas. The explaining style means theoretical description and is characterized by a tendency to explain theory in terms of “schools” or “camps”. The results in this study mostly contain examples of the descriptive researcher style. This means that authors use theoretical citations when making connections to empirical study objects. The

investigating researcher style corresponds to the first critical approach mentioned above where empirical findings are used to test theory. Citations are used when justifying the choice of empirical data and to argue for the quality and plausibility of hypotheses posed.

The researcher styles illustrated can be said to represent different research traditions. What denotes the difference between them is, among other things, the way they relate to an empirical case (e.g., the social services organization). One is characterized by an interest for a theoretical question while the other is characterized by an interest for an empirical question. One research tradition is recognized by a rather distinct difference between two research tasks: developing theory based on empirical findings and theoretically analyzing empirical findings. Deductive methods develop theory. The other research tradition is recognized by a more obscured separation between theoretical and empirical tasks. Both tasks may coincide in one study, while in others the tasks may be only theoretical or only empirical. Theory is developed through epistemic reflection.

Concluding remarks – a theoretical monoculture

One conclusion that can be drawn from the excursions in the field of research is that the existence of theoretical perspectives appears to be relatively scarce. Primarily it seems to comprise American organizational theories and a few Swedish translations. This result in a situation where a few organizational theories are frequently cited and other perspectives are scarce. As shown in chapter four, organizational theory is an area that has expanded exponentially in the last few years. Basically, each area in social science has its own organizational theory. Without exaggerating it can be said that there are specific organizational theories within every discipline and special field. It is possible that the situation was different in the beginning of the 1980s, when the most commonly cited texts were written and that the sample/selection was smaller.

It is possible to discuss the theoretical monoculture in similar ways. With a few exceptions, the field of research is recognized by empirical studies that are characterized by inductive or abductive approaches. In the light of the scarcity of theories that seems to be the case in the field, it is likely that it would result in a limited variation in the research questions posed. Prevailing theories set the limits for what is considered to be of interest to know in a way that may be troublesome over time. A limited theoretical repertoire means that researchers have a limited number of perspectives to use when studying the social services organization. The problem of the monoculture is therefore not a problem of the frequent citing of a few theories, but why there

are not frequent citations to many theories/perspectives. The problem is not a problem of wrong theories being cited and that they should be replaced, but that additional organizational theories should be used.

The following tentative discussion is about the other question raised above – what factors contribute to expansion and what are the resulting consequences? I will discuss some questions related to theoretical monoculture. The first question regards the implications of a mono culture which is labeled aspect blindness. The second question regards examples of factors that may be related to the expansion of a mono culture, labeled origins of aspect blindness. In a third question I point to some circumstances that may contribute to maintaining a mono culture, labeled force of habit.

The empirical material only allows limited conclusions to be drawn about these questions. They are about researchers' reasoning and cultures within academic disciplines. It is also about the organization of science. It would take a much more extensive empirical material to be able to draw any conclusions. Therefore, the discussion contains suggestions on how these questions could be studied and the kind of studies that could be done in this regard. The summary is concluded with some thoughts on epistemic reflection and how it can be stimulated in research.

Aspect blindness

There are reasons to believe that the style of thought in field of research do not diverge much from the common citations Lipsky and Hasenfeld. Kuhn's (1970) paradigm and Fleck's (1921/1997) thought collective are two concepts that suggest that individual thinking is shaped by social situations. This means that a social community develops a shared style of thought and that is maintained by the socialization and internalizing of the style of thought in newcomers. It is reasonable to believe that the citation of Lipsky and Hasenfeld mirrors a style of thought similar to how Lipsky and Hasenfeld are thinking. Given how citations are used, this influences how study objects are determined.

Consequently, when these theoretical citations are used as theoretical perspectives there is a risk that they will not add any new aspects to the understanding of the study object. Therefore, there may be a risk that researchers in a study of the social services organization, using these theoretical perspectives as analytical tools, will not influence their thinking around the study object. Thus, the study is at risk of not generating any new aspects.

Origins of aspect blindness

How originates aspect blindness and theoretical mono cultures? What is behind emerging scientific facts: styles of thought and thought collectives?

These are examples of complicated questions. One possible answer, based on the way of thinking that is representative of this thesis, would be that today's research mirrors yesterday's research which in turn mirrors research from the day before yesterday. Paradoxically, it could be that research that potentially could develop knowledge by suggesting new aspects would not be considered scientific because they are not in line with the traditional understanding of theory and science.

Behind the public use of theory that is the question for this thesis, there is a private dimension too, distinctive by its ambition to understand and find explanations. One question is if there are factors that prevent the private dimension of using theory, theorizing, from becoming public and cited in texts. Are there circumstances within the organization of the scientific community and ways of functioning that like Freud's super-ego allows certain ways of theorizing and restricts others? This would mean that new theoretical embryos are aborted. Should it prove that theory is seen as such a complicated activity as suggested above, this would mean that all claims made by researchers to formulate and develop theory would be a giant step out of the scientific comfort zone. As long as a researcher stays within his or her comfort zone there is no reason to worry whether or not the research is considered to be unscientific or not.

A style of thought can be perceived as a theoretical starting package. In chapter three I discussed intellectual investments, for example in relation to career planning and competition. There may be certain fields of research and choice of research strategies that could yield higher returns relative to the investments made and others which chances are small or uncertain. In this light, it is reasonable to think that theory development perceived as a "difficult" activity is considered a stupid project. In the same way it is cheaper and faster to buy an industry made shirt compared to have one tailor made, it is more convenient and profitable to use an existing and proven theoretical package compared to develop one's own.

One explanation for maintaining the style of thought could be the principle of least effort. At one point, it is no longer worries and uncertainty that influences research, but a comfort zone built by the investments made during the establishment (see Becher & Trowler, 2001).

Next time... and concluding remarks

Initially I mentioned that this empirical data cannot answer several of the questions raised in this discussion/summary. Here I will present some of my thoughts of how these questions could be studied empirically. It is three kinds of studies and I have labeled them: What is theory? Lex theoria and Faces of uncertainty.

Some final comments could be made concerning the issue of researchers' choices of theoretical perspective and the importance of reflection. If theory is seen as an activity of thinking and use of theory as a question of challenging and influence one's thinking, then epistemic reflection mean trying to reflect over one's own way of thinking. With such a departure point, epistemic reflection is an activity everyone can engage in.

In this thesis I hope that I have contributed to a raised awareness regarding the often obscure practices that characterizes researchers' use of citations and theory in research. They are important aspects of research that have implications for the results of research.

Referensförteckning

- Abelson, R.P. (1995) *Statistics as Principled Argument*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Publ.
- Abend, G. (2008) The Meaning of 'Theory'. *Sociological Theory*, 26, 2, 173-199.
- Ahrne, G. (1994) *Social Organizations – Interaction Inside, Outside and Between Organizations*. London: Sage.
- Ahrne, G. (1999) Organisationers mål, kollektiva resurser och makt. I G. Ahrne & P. Hedström (red.) *Organisationer och Samhälle*. Lund: Studentlitteratur.
- Alvesson, M., & Kärreman, D. (2012) *Kreativ metod*. Malmö: Liber.
- Alvesson, M., & Deetz, S. (2000) *Kritisk samhällsvetenskaplig metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Allwood, C.M., & Erikson, M.G. (1999) Vad är vetenskapsteori? I C.M. Allwood & M.G. Erikson (red.) *Vetenskapsteori för psykologi och andra samhällsvetenskaper*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersen, H., & Kaspersen, L.B. (1999) *Klassisk och modern samhällsteori*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, S. (2004) *Om vetenskapens gränser – socialfilosofiska betraktelser*. Göteborg: Daidalos.
- Arnstberg, K.-O. (1992) Varning för undermålig etnologisk forskning! *RIG-kulturhistorisk tidskrift*, 75, 1-4, 72-79.
- Aspelin, G. (1946) *Lärobok i logik*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Asplund, J. (1968) Inledning: om olika slag av sociologiska teorier. I J. Asplund (red.) *Sociologiska teorier – Studier i sociologins historia*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Asplund, J. (1970) *Om undran inför samhället*. Lund: Argos.
- Asplund, J. (2002) *Avhandlingens språkdräkt*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.

- Asplund, J. (2003) *Hur låter åskan – Förstudium till en vetenskapsteori*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Aubert, V. (1968) *Det dolda samhället*. Stockholm: Aldus/Bonniers.
- Ayer, A.J. (1946) *Language, Truth and Logic*. New York: Dover Publ.
- Backlund, Å. (2006) *Elevvård i grundskolan – Resurser, organisering och praktik*. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Baker, D.R. (1990) Citation analysis – A methodological review. *Social Work Research Abstracts*, 26, 3, 3-10.
- Barnes, B. (1974) *Scientific Knowledge and Sociological Theory*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Becher, T., & Trowler, P.R. (2001) *Academic Tribes and Territories*. Buckingham: The Society for Research into Higher Education.
- Becker, H.S. (1998) *The Tricks of the Trade – How to Think About Your Research While You're Doing It*. Chicago: Prentice-Hall.
- Becker, H.S. (2006) *Writing for Social Scientists – How to Start and Finish Your Thesis, Book, or Article*. Chicago: Chicago University Press.
- Berger, P.L. (1987) *Invitation till sociologi – ett humanistiskt perspektiv*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Billquist, L. (1999) *Rummet, mötet och ritualerna – En studie av socialbyrån, klientarbetet och klientskapet*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Björnsson, G., Kihlbom, U., Tersman, F., & Ullholm, A. (1994) *Argumentationsanalys*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Blom, B. (1998) *Marknadsorientering av socialtjänstens individ- och familjeomsorg – Om villkor, processer och konsekvenser*. Umeå: Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet.
- Bloor, D. (1976/1991) *Knowledge and Social Imagery*. Chicago: Chicago University Press.
- Bourdieu, P. (1988) *Homo Academicus*. Stanford: Stanford University Press.

- Bourdieu, P. (1992) *The Practice of Reflexive Sociology (The Paris Workshop)*. I P. Bourdieu & L.J.D. Wacquant (red.) *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Bourdieu, P. (2004) *Science of science and reflexivity*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L.J.D. (1991) *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Bragesjö, F. (2004) *Praktiserad reflexivitet – En vetenskapsteoretisk studie av forskningspolitisk forskning och vetenskapssociologi*. Göteborg: Institutionen för idéhistoria och vetenskapsteori, Göteborgs universitet.
- Brante, T. (1984) *Vetenskapens sociala grunder – En studie av konflikter i forskarvärlden*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Brante, T. (2003) *Konsolideringen av nya vetenskapliga fält – exemplet forskning i socialt arbete*. I *Socialt arbete en genomlysning av ämnet*. Stockholm: Höskoleverket.
- Brante, T., & Sunesson, S. (1990) *Kvalitetsmätning med citationsindex – en fallgrop för sociologin*. *Sociologisk Forskning*, 27, 2, 47-57.
- Brunsson, N. (1985) *The Irrational Organization – Irrationality as a Basis for Organizational Action and Change*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Burns, T., & Stalker, G.M. (1966) *The Management of Innovation*. London: Tavistock Publ.
- Byberg, I. (2002) *Kontroll eller handlingsfrihet? – En studie av organisations betydelse i socialbidragsarbetet*. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Bäcklund, C. (2011) *Vissa nomineras flera gånger*. *Göteborgs-Posten*. <http://www.gp.se/nyheter/sverige/1.740809--vissa-nomineras-flera-ganger-> (2012-11-01).
- Bäck-Wiklund, M. (1993) *Vetenskap och politik i socialt arbete*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Bärmark, J. (1999) *Forskningspsykologi*. I C.M. Allwood & M.G. Erikson (red.) *Vetenskapsteori för psykologi och andra samhällsvetenskaper*. Lund: Studentlitteratur.

- Bärmark, J. (2010) *Jag vet inte – Självkännedom genom humor, buddhism och psykoterapi*. Stockholm: Carlssons.
- Campbell, P.N. (1975) The *Personae* of Scientific Discourse. *Quarterly Journal of Speech*, 61, 4, 391-405.
- Cano, V. (1989) Citation behavior: Classification, utility, and location. *Journal of the American Society for Information Science*, 40, 4, 284-290.
- Christensen, L.B. (1997) *Experimental Methodology*. Boston: Allyn & Bacon.
- Chubin, D.E., & Moitra, S.D. (1975) Content Analysis of References: Adjunct or Alternative to Citation Counting? *Social Studies of Science*, 5, 4, 423-441.
- Cohen, J. (1994) The Earth is Round ($p < .05$) *American Psychologist*, 49, 12, 997-1003.
- Collins, R. (1986) Is 1980s Sociology in the Doldrums? *American Journal of Sociology*, 91, 6, 1336-1355.
- Collins, R. (1988) *Theoretical Sociology*. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich Publ.
- Collins, R. (1992) *Sociological Insight – An Introduction to Non-Obvious Sociology*. Oxford: Oxford University Press.
- Cozzens, S. (1989) What Do Citations count? The Rhetoric-First Model, *Scientometrics*, 15, 5-6, 437-447.
- Czarniawska, B. (1999) *Writing Management – Organization Theory as a Literary Genre*. Oxford: Oxford University Press.
- Czarniawska-Joerges, B. (1988) *Reformer och ideologier – lokala nämnder på väg*. Lund: Doxa.
- Czarniawska-Joerges, B. (1992) *Styrningens paradoxer*. Stockholm: Nordstedts Juridikförlag.
- Czarniawska-Joerges, B. (1994) Vems idé var det? I B. Rombach (red.) *Med hänvisning till andra – En bok om refererande i samhällsvetenskapliga texter*. Stockholm: Nerenius & Santérus.

- Davis, M. (1971) That's Interesting – Towards a Phenomenology of Sociology and a Sociology of Phenomenology. *Philosophy of the Social Sciences*, 1, 4, 309-344.
- Dellgran, P., & Höjer, S. (2000) *Kunskapsbildning, akademisering och professionalisering i socialt arbete*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Dellgran, P., & Höjer, S. (2003) Forskning i praktiken. Om den seniora forskningens innehåll och socionomers forskningsorientering I *Socialt arbete – en genomlysning av ämnet*. Stockholm: Högskoleverket.
- Dellgran, P., & Höjer, S. (2011) Nya trender och gamla mönster. Doktorsavhandlingarna i socialt arbete 1980-2009. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 18, 2, 85-106.
- DiMaggio, P.J., & Powell, W.W. (1983) The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields. *American Sociological Review*, 48, 2, 147-160.
- Elzinga, A., & Jamison, A. (1984) Forskningssociologi. I J. Bärmark (red.) *Forskning om forskning eller Konsten att beskriva en elefant*. Stockholm: Natur & Kultur.
- English, R.A., & Hasenfeld, Y. (1974) *Human Service Organizations – A Book of Readings*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Engwall, L. (1992) *Mercury Meets Minerva – Business Studies and Higher Education: The Swedish Case*. Headington Hill Hall, Oxford: Pergamon Press Ltd.
- Engwall, L. (1994) Säg mig vem du umgås med... I B. Rombach (red.) *Med hänvisning till andra – En bok om refererande i samhällsvetenskapliga texter*. Stockholm: Nerenius & Santérus.
- Engwall, L. (2000) Foreign Role Models and Standardisation in Nordic Business Education. *Scandinavian Journal of Management*, 16, 1, 1-24.
- Eriksson, B. (1997) *Praktiker, värden, vägval – Två diskussioner kring sociologins och socialvetenskapens metodologiska praktiker*. Stockholm: Carlssons.
- Eriksson, M.G. (2009) *Referera reflekterande*. Lund: Studentlitteratur.

- Espwall, M. (1998) Kunskapsutveckling i socialt arbete. I M. Bäck-Wiklund & L. Nilsson (red.) *Vetandets villkor – socialt arbete som kunskapsområde*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Feyerabend, P. (1975) *Against Method*. London: NLB.
- Fleck, L. (1921/1997) *Uppkomsten och utvecklingen av ett vetenskapligt faktum*. Stockholm: Symposion.
- Forsell, A. (1999) *Offentlig reformation i marknadsmodellernas spår?* SCORE:s rapportserie 1999:5.
- Forsell, A., & Ivarsson Westerberg, A. (2000) *Administrera mera! Organisationsförändring och administrativt arbete*. SCORE:s rapportserie 2000:13.
- Friedland, R., & Alford, R.R. (1991) Bringing the Society Back In - Symbols, Practises, and Institutional Contradictions. I W.W. Powell & P.J. DiMaggio (red.) *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Chicago: University of Chicago Press.
- Freidson, E. (1994) *Professionalism Reborn – Theory, Prophecy, and Policy*. Cambridge: Polity Press.
- Frängsmyr, T. (2012) *Historien om vetenskapens dubbla historia*. http://www.svd.se/kultur/understrecket/historien-om-vetenskapens-dubbla-historia_7541822.svd (2012-10-30).
- Furusten, S. (1998) Kunskap och standard. I N. Brunsson & B. Jacobsson (red.) *Standardisering*. Stockholm: Nerenius & Santérus förlag.
- Geertz, C. (1973) *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- Giddens, A. (1997) *Modernitet och självidentitet – Självet och samhället i den senmoderna epoken*. Göteborg: Daidalos.
- Gilbert, G. N. (1977) Referencing as Persuasion. *Social Studies of Science*, 7, 1, 113-122.
- Goldstein, M., & Goldstein, I.F. (1978) *How We Know – An Exploration of the Scientific Process*. New York: Plenum Press.
- Gorelick, R. (2011) What is theory? *Ideas in Ecology and Evolution*, 4, 1, 1-10.

- Gross, A.G. (2006) *Starring the Text – The Place of Rhetoric in Science Studies*. Carbondale: Southern Illinois University Press.
- Gustafsson, B., Hermerén, G., & Petersson, B. (2005) *Vad är god forsknings-sed? – Synpunkter, riktlinjer och exempel*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Hallberg, M. (1992) *Kunskap och kön – En studie av feministisk vetenskaps-teori*. Göteborg: Daidalos.
- Hallberg, M. (2001) *Etnologisk koreografi – Att följa ett ämne i rörelse*. Nora: Nya Doxa.
- Hallberg, M., Molander, B., & Olausson, L. (1996) Vetenskap och praktik – vetenskap som praktik? I M. Hallberg, B. Molander & L. Olausson (red.) *Vetenskap som praktik: skisser till undersökningar av vetenskap-ens praktiska sidor*. Göteborg: Forskningens villkor.
- Hallberg, M., & Bragesjö, F. (2003) *Konflikt eller Konsensus – Om kontro-versstudier som forskningsfält*. Stockholm: FAS.
- Hargens, L. (2000) Using the Literature: Reference Networks, Reference Contexts, and the Social Structure of Scholarship. *American Sociologi-cal Review*, 65, 6, 846-865.
- Hargie, O., Saunders C., & Dickson, D. (1994) *Social Skills in Interpersonal Communication*. London: Routledge.
- Hartman, J. (2004) *Vetenskapligt tänkande – Från kunskapsteori till metod-teori*. Lund: Studentlitteratur.
- Hartman, S.G. (1990) *Handledning*. Linköping: Skapande vetande, Linkö-pings universitet.
- Hasenfeld, Y. (1983) *Human Service Organizations*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Hasenfeld, Y. (1992) *Human Services as Complex Organizations*. Newbury Park: Sage Publ.
- Hellgren, B., & Löwstedt, J. (1994) Utveckla och utmana genom att referera. I B. Rombach (red.) *Med hänvisning till andra – En bok om refere-rande i samhällsvetenskapliga texter*. Stockholm: Nerenius & Santérus.
- Hellqvist, B. (2010) Referencing in the humanities and its implications for citation analysis. *Journal of the American Society for Information Sci-ence and Technology*, 61, 2, 310-318.

- Hempel, C. (1969) *Vetenskapsteori*. Lund: Studentlitteratur.
- Hogg, M.A., & Vaughan, G.M. (1998) *Social Psychology*. Harlow, England: Prentice Hall.
- Hood, C. (1991) A Public Management for All Seasons? *Public Administration*, 69, 1, 3-19.
- Hyland, K. (2004) *Disciplinary Discourses – Social Interactions in Academic Writing*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Hyland, K. (2009) *Academic Discourse – English in a Global Context*. London: Continuum International Publ.
- Jacobsson, B., & Rombach, B. (1994) Così fan tutti (men varför?). I B. Rombach (red.) *Med hänvisning till andra – En bok om refererande i samhällsvetenskapliga texter*. Stockholm: Nerenius & Santérus.
- Johansson, R. (1992) *Vid byråkratins gränser – Om handlingsfrihetens organisatoriska begränsningar i klientrelaterat arbete*. Lund: Arkiv.
- Johansson, R. (1997) *Organisationer emellan – Om förhandlingar, makt och handlingsutrymme*. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson, R. (1998) Forskning om välfärdsstatens organisation. I R. Lindqvist (red.) *Organisation och välfärdsstat*. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson, R. (2002a) *Nyinstitutionalismen inom organisationsanalysen*. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson, S. (2002b) *Socialtjänsten som organisation – en forskningsöversikt*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Johansson, S. (2005) Socialtjänstens organisation som forskningsobjekt. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 12, 2-3, 108-123.
- Jones, C., & Munro, R. (2005) Organization Theory 1985-2005. I C. Jones & R. Munro (red.) *Contemporary Organization Theory*. Malden: Blackwell Publ.
- Jönsson, S. (2006) On Academic Writing. *European Business Review*, 18, 6, 479-490.
- Karasek, R.A., & Theorell, T. (1990) *Healthy Work*. New York: Basic Books.

- Karasek, R.A., & Theorell, T. (1992) *Healthy Work*. (2:d edition) New York: Basic Books.
- Knorr-Cetina, K.D. (1982) Scientific Communities or Transepistemic Arenas of Research? A Critique of Quasi-Economic Models of Science. *Social Studies of Science*, 12, 1, 101-130.
- Koch, S. (1981) The Nature and Limits of Psychological Knowledge – Lessons of a Century Qua "Science." *American Psychologist*, 36, 3, 257-269.
- Koch, S. (1992) Psychology's Bridgman vs Bridgman's Bridgman An Essay in Reconstruction. *Theory and Psychology*, 2, 3, 261-290.
- Krohn, R.G. (1977) Scientific Ideology and Scientific Process: The Natural History of a Conceptual Shift. I E. Mendelsohn, P. Weingart & R. Whitley (red.) *The Social Production of Scientific Knowledge*. Dordrecht-Holland: D. Riedel Publ.
- Kuhn, T.S. (1970) *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Kuhn, T.S. (1977) *The Essential Tension – Selected Studies in Scientific Tradition and Change*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Kvale, S. (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Larson, M.S. (1977) *The Rise of Professionalism – A Sociological Analysis*. Los Angeles: University of California Press.
- Larsson, H., & Morén, S. (1988) *Organisationens mänskliga insida – om det sociala arbetets utvecklingsmöjligheter*. Umeå: Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet.
- Latour, B. (1987) *Science in action – How to follow scientists and engineers through society*. Cambridge, Ma: Harvard University Press.
- Latour, B. (2005) *Reassembling the Social – An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Latour, B., & Woolgar, S. (1979/1986) *Laboratory Life – The Construction of Scientific Facts*. New Jersey: Princeton University Press.
- Layder, D. (1998) *Sociological Practise – Linking Theory and Social Research*. London: Sage Publ.

- Leary, M.R., & Kowalski, R.M. (1990) Impression Management – A Literature Review and Two-Component Model. *Psychological Bulletin*, 107, 1, 34-47.
- Lewin K. (1947) Frontiers in Group Dynamics: II. Channels of Group Life; Social Planning and Action Research. *Human Relations*, 1, 2, 143-153.
- Leydesdorff, L. (2003) *A Sociological Theory of Communication – The Self-Organisation of the Knowledge-Based Society*. Parkland, FL: Universal publ.
- Leydesdorff, L., & Amsterdamska, O. (1990) Dimensions of Citation Analysis. *Science, Technology & Human Values*, 15, 3, 305-335.
- Liedman, S.-E. (1978) Humanistiska forskningstraditioner i Sverige. Kritiska och historiska perspektiv. I T. Forser (red.) *Humaniora på undantag? Humanistiska forskningstraditioner i Sverige*. Stockholm: PAN/Nordstedts.
- Lindholm, S. (1979) *Vetenskap, verklighet och paradigm – Om dialektik, hermeneutik, positivism m m inom samhällsvetenskap*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Lipsky, M. (1980) *Street-Level Bureaucracy – Dilemmas of the Individual In Public Services*. New York: Russel Sage Foundation.
- Lundin, E. (2008) Konsten att hitta sin teori. I K. Sjöberg & D. Wästerfors (red.) *Uppdrag: Forskning – konsten att genomföra kvalitativa studier*. Malmö: Liber.
- Lundqvist, L. (1992) *Förvaltning, stat och samhälle*. Lund: Studentlitteratur.
- Mannheim, K. (1936) *Ideology and Utopia – An Introduction to the Sociology of Knowledge*. San Diego: Harcourt.
- Mannheim, K. (1953) *Essays on Sociology and Social Psychology*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Marc-Wogau, K. (1955) *Filosofiska diskussioner*. Lund: Liber.
- McKeachie, W.J., & Doyle, C.L. (1966) *Psychology*. Reading, Mass.
- Merton, R.K. (1942) Science and Democratic Social Structure. I R.K. Merton (1957) *Social and Social Structure*. Glencoe: The Free Press.

- Merton, R.K. (1957) *Social Theory and Social Structure*. Glencoe: The Free Press.
- Merton, R.K. (1968) *Social Theory and Social Structure*. (Enlarged Edition). New York: The Free Press.
- Meyer, J.W., & Rowan, B. (1977) Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony. *The American Journal of Sociology*, 83, 2, 340-363.
- Mintzberg, H. (1979) *The Structuring of Organizations – A Synthesis of the Research*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Mintzberg, H. (1983) *Structure In Fives – Designing Effective Organizations*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Moore, C.C., & Pinder, L.F. (1980) *Middle Range Theory and the Study of Organizations*. New York: Springer.
- Moravcsik, M.J., & Murugesan, P. (1975) Some Results on the Function and Quality of Citations. *Social Studies of Science*, 5, 1, 86-92.
- Morén, S. (1992) *Förändringens gestalt – Om villkoren för mänskligt bistånd*. Stockholm: Publica.
- Mouzelis, N.P. (1967) *Organisation and Bureaucracy*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Mulkay, M.J. (1976) Norms and Ideology In Science. *Social Science Information*, 15, 4-5, 637-656.
- Myrdal, G. (1968) *Objektivitetsproblemet i samhällsforskningen*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Månson, P. (1998) *Moderna samhällsteorier – traditioner, riktningar, teoretiker*. Stockholm: Rabén Prisma.
- Nilsson, K., & Sunesson, S. (1988) *Konflikt, kontroll, expertis – Att använda social forskning*. Lund: Arkiv.
- Nilstun, B., & Mårtensson T. (1988) *Praktisk vetenskapsteori*. Lund: Studentlitteratur.
- Nordström, M. (1998) *Yttre villkor och inre möten – Hemtjänsten som organisation*. Göteborg: Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.

- Partington, D., & Jenkins, M. (2007) Deconstructing Scholarship An Analysis of Research Methods Citations in the Organizational Sciences. *Organizational Research Methods*, 10, 3, 399-416.
- Patti, R. (1992) Preface. I Y. Hasenfeld (red.) *Human Services as Complex Organizations*. Newbury Park: Sage Publ.
- Payne, M. (1991) *Modern Social Work Theory – a critical introduction*. Hampshire: The Macmillan Press.
- Perrow, C. (1986) *Complex Organizations – A Critical Essay*. New York: McGraw-Hill.
- Persson, R.S. (1999) *Vetenskaplig handledning*. Lund: Studentlitteratur.
- Poincaré, H. (1927) *Science and Method*. Edinburgh: Thomas Nelson and sons.
- Polanyi, M. (1962) *Personal Knowledge – Towards a Post-Critical Philosophy*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Popper, K.R. (1963) *Conjectures and Refutations*. London: Routledge.
- Popper, K.R. (1972) *The Logic of Scientific Discovery*. London: Hutchinson.
- Potter, J. (1996) *Representing Reality – Discourse, Rhetoric and Social Construction*. Los Angeles: Sage Publ.
- Powell, W.W., & DiMaggio, P.J. (1991) *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Chicago: University of Chicago Press.
- Pugh, D.S. (1984) *Organization Theory – Selected Readings*. London: Penguin Books.
- Regnéll, H. (1982) *Att beskriva och förklara – Vad det kan innebära inom olika forskningsområden*. Nora: Nya Doxa.
- Ricouer, P. (1981) *Hermeneutics And the Human Sciences – Essays On Language, Action And Interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rombach, B. (1991) *Det går inte att styra med mål*. Lund: Studentlitteratur.
- Rombach, B. (1994) *Med hänvisning till andra – En bok om refererande i samhällsvetenskapliga texter*. Stockholm: Nerenius & Santérus.

- Rombach, B., & Gustafsson, C. (1994) Referensens roll. I B. Rombach (red.) *Med hänvisning till andra – En bok om refererande i samhällsvetenskapliga texter*. Stockholm: Nerenius & Santérus.
- Rombach, B., & Zapata, P. (2010) Med den skarpa fältkikaren i en rem kring halsen – Företagsekonomiska forskare ser på statsvetenskapen. *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 118, 5, 280-300.
- Rosengren, M. (2008) *Doxologi – En essä om kunskap*. Åstorp: Retorikförlaget.
- Rowlinson, M. (2004) Challenging the Foundations of Organization Theory. *Work, Employment & Society*, 18, 3, 607-620.
- Russel, B. (1951) *Hur nutidsmänniskan blir lycklig*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Russel, B. (1972) *The History of Western Philosophy*. New York: Simon & Schuster.
- Rövik, K.A. (1998) *Moderne organisasjoner – Trender i organisasjonstenkningen ved tusenårsskiftet*. Oslo: Fagbokforlaget.
- Salmon, W.C. (1984) *Scientific Explanation and the Causal Structure of the World*. New Jersey: Princeton University Press.
- Sarri, R.C., & Hasenfeld, Y. (1978) *The Management of Human Services*. New York: Columbia University Press.
- Schein, E.H. (1974) *Organisationspsykologi*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Scherp, H.-Å. (1998) *Utmanande eller utmanat ledarskap – Rektor, organisationen och förändrat undervisningsmönster i gymnasieskolan*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Schutz, A. (1963) Common-Sense and Scientific Interpretation of Human Action. I M. Natanson (red.) *Philosophy of the Social Sciences. A reader*. New York: Random House.
- Scott, W.R. (1995) *Institutions and Organizations*. Thousand Oaks: Sage.
- Scott, W.R. (1992) *Organizations – Rational, Natural, and Open Systems* (3:d edition). Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.

- Scott, W.R. (2003) *Organizations: Rational, Natural, and Open Systems* (5:th edition). Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Simon, H.A. (1947) *Administrative Behavior – A Study of Decision-Making Processes in Administrative Organization*. New York: Macmillan.
- Sinclair, W.A. (1948) *Inledning till filosofien*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Sismondo, S. (2004) *An introduction to Science and Technology Studies*. Malden, MA: Blackwell Publ.
- Sjöstrand, S.-E. (1978) *Organisationsteorier*. Lund: Studentlitteratur.
- Small, H.G. (1978) Cited Documents as Concept Symbols. *Social Studies of Science*, 8, 3, 327-340.
- Sokal, A.D. (1996a) Transgressing the Boundaries: Toward a Transformative Hermeneutics of Quantum Gravity. *Social Text*, 46/47, Spring-Summer, 217-252.
- Sokal, A.D. (1996b) A Physicist Experiments with Cultural Studies. *Lingua Franca*, May/June, 62-64.
- Stern, P. (1996) *Prisoners of the Crystal Palace*. Umeå: Boréa.
- Suppe, F. (1977) The Search for Philosophic Understanding of Scientific Theories. I F. Suppe (red.) *The Structure of Scientific Theories*. Urbana: University of Illinois Press.
- Suppe, F. (1998) The Structure of a Scientific Paper. *Philosophy of Science*, 65, 3, 381-405.
- Svenning, C. (2003) *Metodboken*. Eslöv: Lorentz.
- Szebehely, M. (1995) *Vardagens organisering – Om vårdbiträden och gamla i hemtjänsten*. Lund: Arkiv.
- Szebehely, M. (2000) *Välfärd, vård och omsorg – Antologi från Kommittén Välfärdsbokslut*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Szebehely, M. (2005) Nordisk äldreomsorgsforskning – en sammanfattande diskussion. I M. Szebehely (red.) *Äldreomsorgsforskning i Norden: En kunskapsöversikt*. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet.
- Tersman, F. (2001) *Fem filosofiska frågor*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

- Taylor, F.W. (1911/1947) *Scientific Management*. London: Harper & Row.
- Teleman, U. (1993) Historien och språkhistorien. *Scandia: Tidskrift för historisk forskning*, 59, 2, 149-168.
- Thompson, J.D. (1967) *Organizations In Action – Social Science Bases of Administrative Theory*. New York: Mc Graw-Hill.
- Thompson, C.J. (2002) A Re-Inquiry on Re-Inquiries: A Postmodern Proposal for a Critical-Reflexive Approach. *Journal of Consumer Research*, 29, 1, 142-145.
- Thylefors, I. (1991) *Ledarskap i vård, omsorg och utbildning*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Trost, J. (2008) *Att skriva med akribi*. Lund: Studentlitteratur.
- Törnebohm, H. (1983) *Studier av kunskapsutveckling*. Nora: Doxa.
- Weber, M. (1921/1983) *Ekonomi och samhälle: förståendesociologins grunder. 1, Sociologiska begrepp och definitioner. Ekonomi, samhällsordning och grupper*. Lund: Argos.
- Weick, K.E. (1979) *The Social Psychology of Organizing*. New York: McGraw-Hill.
- Winch, P. (1958/1990) *The Idea of a Social Science and its Relation to Philosophy*. Abingon, Oxon: Routledge.
- Wittgenstein, L. (1958/1992) *Filosofiska undersökningar*. Stockholm: Thales.
- Wreder, M. (2005) *I omsorgens namn – Tre diskurser om äldreomsorg*. Karlstad: Institutionen för samhällsvetenskap, Karlstads universitet.
- von Wright, G.H. (1971) *Explanation and Understanding*. New York: Cornell University Press.
- von Wright, G.H. (1994) *Att förstå sin samtid – Tanke och förkunnelse och andra försök*. Stockholm: Bonniers.
- Zetterberg, H. (1965) *On Theory and Verification in Sociology*. New Jersey: Bedminster Press.
- Zins, C. (2001) Defining Human Services. *Journal of Sociology and Social Welfare*, 28, 1, 3-21.

Förteckning över källmaterial

- Agevall, L. (2000) Hur välfärden organiseras – Spelar det någon roll? *Statsvetenskaplig tidskrift*, 103, 1, 18-42.
- Agevall, L. (2002) Välfärdens organisering i tid och rum - En explorativ studie. *Kommunal Ekonomi och Politik*, 6, 2, 45-72.
- Alexanderson K. (2006) *Vilja, kunna, förstå – Om implementering av systematisk dokumentation för verksamhetsutveckling i socialtjänsten*. Örebro: Örebro universitet.
- Andersson, K. (2007) *Omsorg under förhandling - om tid, behov och kön i en föränderlig hemtjänstverksamhet*. Umeå: Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet.
- Bauer Alfredson, B. (2002) Vilka förhållanden befrämjar medarbetarnas motivation och arbetstillfredsställelse i särskilda boenden för äldre. *Sociomedical Tidskrift*, 79, 5, 437-452.
- Berg, E. (2000) *Kvinna och chef i offentlig förvaltning*. Malmö: Liber.
- Bergmark, Å. (2000) Med vilken måttstock? I A. Puide (red.) *Socialbidrag i forskning och praktik*. Stockholm: Gothia.
- Bergmark, Å. (2000) Arbete med socialbidrag – organisation, metoder och insatser. I A. Puide (red.) *Socialbidrag i forskning och praktik*. Stockholm: Gothia.
- Bergmark, Å., & Lundström, T. (2004) Det sociala arbetets viktigaste resurs? Om omfattningen av personal inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 11, 2, 119-135.
- Bergmark, Å., & Lundström, T. (2005) Med förenade krafter? Om samverkan inom socialtjänsten. *Socionomens vetenskapliga supplement*, 17, 2-12.
- Bergmark, Å., & Lundström, T. (2005) En sak i taget? Om specialisering inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 12, 2-3, 125-148.
- Blom, B. (2000) Kan socialtjänsten fungera som en marknad? *Nordisk Socialt Arbeid*, 20, 3, 149-157.

- Blom, B. (2004) Specialization In Social Work Practice – Effects On Interventions In the Personal Social Services. *Journal of Social Work*, 4, 1, 25-46.
- Blom, B. (2006) Marknadsorientering av socialtjänsten – orsaker, motiv och effekter. I O. Grape, B. Blom, & R. Johansson (red.) *Organisation och omvärld - nyinstitutionell analys av människobehandlande organisationer*. Lund: Studentlitteratur.
- Blomberg, S. (2004) *Specialiserad biståndshandläggning inom den kommunala äldreomsorgen. Genomförandet av en organisationsreform och dess praktik*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Blomberg, S., Edebalk, P. G., & Petersson, J. (2000) The withdrawal of the welfare state: elderly care in Sweden in the 1990s. *European Journal of Social Work*, 3, 2, 151-163.
- Brodin, H. (2005) *Does Anybody Care? Public and Private Responsibilities in Swedish Eldercare 1940-2000*. Umeå: Umeå Studies in Economic History, Umeå universitet.
- Byberg, I. (2002) *Kontroll eller handlingsfrihet? – en studie av organiseringens betydelse i socialbidragsarbetet*. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Byberg, I., & Lindquist, A.-L. (2003) *Kompetensutveckling inom socialtjänstens Individ- och familjeomsorg – exempel och erfarenheter*. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Carlsson, B. (2003) *Så blir det hjälp - om hjälpprocesser i socialt arbete*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Carlström, E. (2005) *I skuggan av Ädel - integrering i kommunal vård och omsorg*. Göteborg: Förvaltningshögskolan, Göteborgs universitet.
- Claezon, I. (2003) *Tvångsomhändertaganden - ur tonåringars, anhörigas och socialsekreterares perspektiv*. Smedjebacken: Mareld.
- Danermark, B. (2000) *Samverkan – himmel eller helvete? En bok om den svåra konsten att samverka*. Stockholm: Gothia.
- Dellve, L., Lagerström, M., & Hagberg, M. (2003) Explaining occupational disorders and work ability among home care workers. *International Archives of Occupational and Environmental Health*, 76, 3, 216-224.

- Dellve, L., Karlberg, C., Allebeck, P., Herloff, B., & Hagberg, M. (2006) Macro-organizational factors, the incidence of work disability, and work ability among the total workforce of home care workers in Sweden. *Scandinavian Journal of Public Health*, 34, 1, 17-25.
- Drugge, C. (2003) *Omsorgsinriktat lärande – En studie om lärande i hemtjänsten*. Luleå: Institutionen för lärarutbildning, Luleå tekniska universitet.
- Duarte, M.Z. (2003) *Vi kanske kommer igen, om det låser sig - kvinnors och mäns möte med familjerådgivning*. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Dunér, A. (2007) *To maintain control – Negotiations in everyday life of older people who can no longer manage on their own*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Eriksson, M. (2001) *Att "göra" kön – om organisationsteorier och familjerättssekreterare*. Stockholm: Centrum för kvinnoforskning, Stockholms universitet.
- Forsgårde, M., Westman, B., & Nygren, L. (2000) Ethical discussion groups as an intervention to improve the climate in interprofessional work with the elderly and disabled. *Journal of Interprofessional Care*, 14, 4, 351-361.
- Grape, O. (2006) Domänkonsensus eller domänkonflikt - integrerad samverkan mellan myndigheter. I O. Grape, B. Blom, & R. Johansson (red.) *Organisation och omvärld - nyinstitutionell analys av människobehandlande organisationer*. Lund: Studentlitteratur.
- Grape, O., Blom, B., & Johansson, R. (2006) *Organisation och omvärld - nyinstitutionell analys av människobehandlande organisationer*. Lund: Studentlitteratur.
- Gustafsson, R.Å., & Szebehely, M. (2005) *Arbetsvillkor och styrning i äldreomsorgens hierarki – en enkätstudie bland personal och politiker*. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Hammarström, G. (2001) "Hemtjänsten behöver mera hjälp": Äldre hjälpmotagares erfarenheter av hemtjänsten. *Aldring & Eldre*, 18, 4, 28-32.
- Hammarström, G. (2004) *Trygghet och omvårdnadsbehov: Förhållningssätt och föreställningar om prioriteringar och kriterier för beslut om särskilt boende*. Linköping: Prioriterings-Centrum, Linköpings universitet.

- Hellström Muhli, U. (2003) *Att överbrygga perspektiv – En studie av behovsbedömningsamtal inom äldreinriktat socialt arbete*. Göteborg: Acta universitatis Gothoburgensis.
- Hilte, M. (2000) *Förändring och kön i socialt arbete – En narrativ analys av en människobehandlande organisation*. Lund: Meddelanden från Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Högberg, O. (2001) *SDN-reformen i Stockholms stad – en studie av utvecklingen inom omsorgen av äldre och funktionshindrade*. Stockholm: School of Business, IKE, Research, Stockholms universitet.
- Hjortsjö, M. (2006) *Med samarbete i sikte. Om samordnade insatser och samlokaliserade familjecentraler*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Hydén, L.-C. (2001) Who!?! Identity in Institutional Contexts. I M. Seltzer, C. Kullberg, S. P. Olesen & I. Rostila (red.) *Listening to the Welfare State*. Aldershot: Ashgate.
- Ingvad, B. (2003) *Omsorg och relationer. Om det känslomässiga samspelet i hemtjänsten*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Jacobsson, M. (2006) *Terapeutens rätt - rättslig logik i domstolsförhandlingar*. I O. Grape, B. Blom & R. Johansson (red.) *Organisation och omvärld – nyinstitutionell analys av människobehandlande organisationer*. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson, H. (2001) *I det sociala medborgarskapets skugga - rätten till socialbidrag under 1980- och 1990-talen*. Lund: Arkiv.
- Johansson, K. (2005) *Socialpolitik, kunskapsutveckling och förnyelsearbete i socialt arbete: Exemplet Östergötland*. Linköping: Linköpings universitet.
- Johansson, R. (2006) *Nyinstitutionell organisationsteori – från sociologi i USA till socialt arbete i Sverige*. I O. Grape, B. Blom & R. Johansson (red.) *Organisation och omvärld – nyinstitutionell analys av människobehandlande organisationer*. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson, R. (2006) *Ytterligare en svensk nyinstitutionalism?* I O. Grape, B. Blom & R. Johansson (red.) *Organisation och omvärld – nyinstitutionell analys av människobehandlande organisationer*. Lund: Studentlitteratur.

- Johansson, S., Löfström, M., & Ohlsson, Ö. (2000) *Projekt som förändringsstrategi – Analys av utvecklingsprojekt inom socialtjänsten*. Stockholm: SNS förlag.
- Johansson, V. (2006) *Tillsynens mångfasetterade praktik: inom det sociala och hälso- och sjukvårdsområdet*. Göteborg: Förvaltningshögskolans rapporter.
- Jonsson, K. (2006) Idéspridning och kunskapskultur – exemplet socialt arbete i Sverige. I O. Grape, B. Blom & R. Johansson (red.) *Organisation och omvärld – nyinstitutionell analys av människobehandlande organisationer*. Lund: Studentlitteratur.
- Järvinen, M. (2002) Mötet mellan klient och system – om forskning i socialt arbete. *Dansk Sociologi*, 13, 2, 73-84.
- Jönsson, S. (2005) *Client work, job satisfaction and work environment aspects in human service organizations*. Lund: Psykologiska institutionen, Lunds universitet.
- Jönsson, S. (2006) Klientarbetets betydelse för upplevelsen av arbetsmiljön - en studie av socialsekreterare. I H. Petersson, V. Leppänen, S. Jönsson & J. Tranquist (red.) *Villkor i arbete med människor – en antologi om human servicearbete*. Malmö: Arbetslivsinstitutet.
- Kraus, K. (2007) *Sven, inter-organizational relationships and control - a case study of domestic care of the elderly*. Stockholm: Economic Research Institute, Handelshögskolan.
- Kullberg, C. (2003) Hinder och möjligheter i forskningsresultats användning – förslag till en analytisk modell. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 11, 4, 334-351.
- Kullberg, C. (2004) Work and social support: A comparative study of social workers' assessment of male and female clients' problems and needs. *Affilia*, 19, 2, 199-210.
- Kullberg, C. (2006) Paid Work, education and competence. Social workers interviews with male and female clients applying for income support. *European Journal of Social Work*, 9, 3, 339-355.
- Kullberg, C., & Cedersund, E. (2001) Images of encounters in social work with a focus on social interaction, morality and gender. I M. Seltzer, C. Kullberg, S.P. Olesen & I. Rostila (red.) *Listening to the welfare state*. Aldershot: Ashgate.

- Larsson, H. (2004) *Organisationsförändringar inom missbrukarvården i Umeå under 1990-talet. Konsekvenser för arbetet med missbrukare*. Umeå: Umeå universitet.
- Leppänen, V. (2006) Villkor i arbete med människor – en inledning. I H. Petersson, V. Leppänen, S. Jönsson & J. Tranquist (red.) *Villkor i arbete med människor – en antologi om human servicearbete*. Malmö: Arbetslivsinstitutet.
- Liljeholm Hansson, S., & Törnquist, A. (2005) *När kunskapen får styra. Verksamhetsutveckling och kunskapsuppbyggnad inom IFO i Göteborg*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Liljeholm Hansson, S., & Törnquist, A. (2006) *Kunskap och verksamhetsutveckling. Tolv exempel från IFO i Göteborg*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Lindelöf, M., & Rönnbäck, E. (2004) *Att fördela bistånd: Om handläggningsprocessen inom äldreomsorgen*. Umeå: Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet.
- Lindqvist, R., & Nygren, L. (2000) Social teori och socialt arbete. I A. Meeuwisse, S. Sunesson & H. Swärd (red.) *Socialt arbete – en grundbok*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Lindqvist, R., & Nylén, U. (2002) *Bassjukvårdsförsöket. Slutrapport från utvärdering av försöksverksamhet med lokal vård, omsorg och social service i fem Västerbottenskommuner*. Umeå: UCER.
- Lundström, T., & Sunesson, S. (2000) Socialt arbete utförs i organisationer. I A. Meeuwisse, S. Sunesson & H. Swärd (red.) *Socialt arbete – en grundbok*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Mattson Sydner, Y. (2002) *Den maktlösa måltiden – Om mat inom äldreomsorgen*. Uppsala: Institutionen för hushållsvetenskap, Uppsala universitet.
- Melin Emilsson, U. (2004) Gruppboende för dementa: en omsorgsform eller ett begrepp i försvinnande? *Socialvetenskaplig tidskrift*, 11, 3-4, 252-274.

- Minas, R. (2005) *Administrating Poverty – Studies of intake organization and social assistance in Sweden*. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Nordlander, L. (2006) *Mellan kunskap och handling – Om socialsekreterares kunskapsanvändning i utredningsarbetet*. Umeå: Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet.
- Nylén, U. (2007) Interagency Collaboration In Human Services: Impact of Formalization and Intensity on Effectiveness. *Public Administration*, 85, 1, 143-166.
- Ohlson, C.-G., Söderfeldt, M., Söderfeldt, B., Jones, I., & Theorell, T. (2001) Stress markers in relation to job strain in human service organizations. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 70, 5, 268-275.
- Olsson, E., & Ingvad, B. (2000) *Köp, sälj och platta till! Organisationsförändringar, arbetsmiljö och omsorgskvalitet i hemtjänsten under 1990-talet*, Lund: Meddelanden från Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Olsson, E., & Ingvad, B. (2001) The Emotional Climate of Care-Giving In Home-Care Services. *Health & Social Care in the Community*, 9, 6, 454-463.
- Olsson, E., & Ingvad, B. (2006) *Omorganisationer, kvalitet och arbetsmiljö i hemtjänsten under 1990-talet*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Pelttari, L., & Leissner, T. (2002) *ÅB-projektet – Implementering av behandlingsprogram, socialtjänst och sjukvård i samverkan*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Petersson, G. (2006) Närvarande mödrar och tillräckligt frånvarande fäder. Om socialtjänstens bedömningar av föräldrars omsorg. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 14, 1, 51-65.
- Petersson, H. (2006) Första linjens chefer och arbetsmiljön i offentligt tjänstearbete. I H. Petersson, V. Leppänen, S. Jönsson & J. Tranquist (red.) *Villkor i arbete med människor – en antologi om human servicearbete*. Malmö: Arbetslivsinstitutet.
- Ponnert, L. (2007) *Mellan klient och rättssystem – Tvångsvård av barn och unga ur socialsekreterares perspektiv*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.

- Skogens, L. (2007) *Hur bemöts manliga socialbidragstagare med alkoholproblem? – Regler, kunskap och kontext i socialt arbete*. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Stenberg, R. (2000) *Organisationslogik i samverkan. Konsten att organisera samverkan i en imaginär organisation av offentliga aktörer*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Stranz, H. (2007) *Utrymme för variation*. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Szebehely, M. (2003) Fyra hemtjänstgrupper i fyra nordiska huvudstäder. I M. Szebehely (red.) *Hemhjälp i Norden: illustrationer och reflektioner*. Lund: Studentlitteratur.
- Trydegård, G.-B. (2000) *Tradition, Change and Variation. Past and Present Trends in Public Old-age Care*. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Trydegård, G.-B. (2003) Swedish Care Reforms In the 1990:s. A First Evaluation For the Elderly People. *Revue française des affaires sociales*, 4, 4, 443-460.
- Trydegård, G.-B. (2005) Äldreomsorgspersonalens arbetsvillkor i Norden – en forskningsöversikt. I M. Szebehely (red.) *Äldreomsorgsforskning i Norden. En kunskapsöversikt*. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet.
- Tydén, T., Josefsson, C., & Messing, J. (2000). *Socialsekreterare och kunskapsbildning*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Törnquist, A. (2004) *Mellan relation och resultat - utvärdering och kunskapsbildning på socialkontor*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Ulmestig, R. (2007) *På gränsen till fattigvård? En studie om arbetsmarknadspolitik och socialbidrag*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Vaboe, M. (2005) New Public Management i nordisk äldreomsorg - hva forskes det på? I M. Szebehely (red.) *Äldreomsorgsforskning i Norden. En kunskapsöversikt*. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet.
- Westerberg, K. (2000) Municipal Middle Managers: Psychosocial Work Environment In A Gender-Based Division of Labour. *Scandinavian Journal of Management*, 16, 3, 189-208.

- Westman, B., Forsgärde, M., & Nygren, L. (2003) Gruppkultur som hinder och möjlighet för intervention vid samarbetsvårigheter. En studie av social omsorgs- och vårdpersonal inom äldre- och handikappomsorg. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 10, 1, 48-65.
- Wikström, E. (2001) Produktiv och reproduktiv kommunikation i gränsöverskridande samverkansprojekt. *Kommunal Ekonomi och Politik*, 5, 2, 91-106.
- Wolmesjö, M. (2005) *Ledningsfunktion i omvandling. Om förändringar av yrkesrollen för första linjens chefer inom den kommunala äldre- och handikappomsorgen*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Wreder, M. (2005) *I omsorgens namn – Tre diskurser om äldreomsorg*. Karlstad: Institutionen för samhällsvetenskap, Karlstads universitet.